

Elektriğin Pazarlanması:

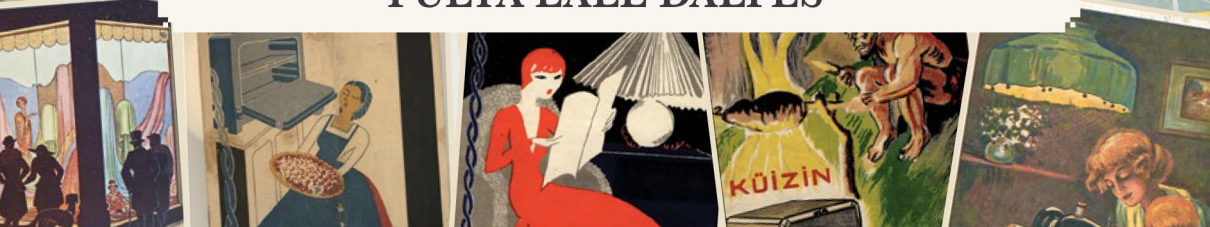
Ameli Elektrik

Dergisi (1925-1934)

ELEKTRİĞİN İKİ DÜNYA SAVAŞI
ARASI DÖNEMDE BİR TÜKETİM
NESNESİ OLARAK SUNULMASI

FULYA LALE DALFES

**ELEKTRİĞİN PAZARLANMASI:
AMELİ ELEKTRİK DERGİSİ (1925-1934)
VE ELEKTRİĞİN İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMDE
BİR TÜKETİM NESNESİ OLARAK SUNULMASI**

ELEKTRİĞİN PAZARLANMASI:
AMELİ ELEKTRİK DERGİSİ
(1925-1934)
VE ELEKTRİĞİN İKİ DÜNYA
SAVAŞI ARASI DÖNEMDE
BİR TÜKETİM NESNESİ
OLARAK SUNULMASI

Fulya Lale DALFES

**ELEKTRİĞİN PAZARLANMASI: AMELİ ELEKTRİK DERGİSİ (1925-1934)
VE ELEKTRİĞİN İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMDE
BİR TÜKETİM NESNESİ OLARAK SUNULMASI**

© 2022, Fulya Lale DALFES

Yapım : Optimist Yayın Grubu
Sertifika no. : 44998
Yayına hazırlayan : Çiğdem Zeynep Aydın
Düzenleme : Mebruke Bayram
Düzeltili : Esen Güray
Basım : Mart 2023, İstanbul

ISBN : 978-625-434-???-?

Baskı ve cilt : Optimum Basım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika no. : 41707
Tevfikbey Mah.
Dr. Ali Demir Cad. No. 51/1
34295 Küçükçekmece/İstanbul
Tel: 0212 463 71 25

Bu alışma Fulya Lale Dalfes'in 2022 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Tarihi Yüksek Lisans programında Dr. Burak Barutçu ve Dr. Hasan Karataş danışmanlığında tamamladığı "Marketing Electricity: Ameli Elektrik Magazine (1925-1934) and the Introduction of Electricity as a Mass Consumption Item in the Interwar Period" başlıklı tezinden üretilmiştir.

SUNUŞ

Bu kitap, İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Lisansüstü Programı kapsamında gerçekleőtirdiđim ve 4 Mart 2022 tarihinde sunduğum tezdten yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Tezimi yazmaya baőtlamadan önce, yeni mezun bir öğrenci olarak, uzun bir akademik çalıőtma hazırlama konusunda endiőtelerim vardı. İki farklı dil ve alfabede yayınlanmış altmış yedi sayı çıkmıőt tarihi bir dergiyi okumak gözümü korkutmıőt. Ama bu tez üzerinde çalıőtırken birçok kiőt bana hem manevi hem de teknik anlamda yardımcı oldu. Onların desteğiyle araştırma materyalimle bağ kurdum ve endiőtelerimin üstesinden geldim.

Öncelikle, sabırları ve bilgi birikimleriyle bana her zaman ilham veren, motive olmamı sağlayan, araőtırmamın her aőtamasında desteklerini ve rehberliklerini esirgemeyen tez danıőtmanım Dr. Burak Barutçu'ya, tez eőt danıőtmanım Doç. Dr. Hasan Karataőt'a ve tez jürisinde yer alan öğretim üyeleri Prof. Dr. Nurullah Ardıç'a, Dr. Derya Gürses Tarbuck'a, Dr. Nihal Özdemir'e teőtekkürü bir borç bilirim.

Sevgili annem Feyza Zaim Dalfes'e bana verdiği sonsuz manevi destek ve derginin Fransızca sayılarını çevirdiği için teőtekkür etmek isterim. Onun desteği olmadan, bu araőtırmayı bitirecek cesareti bulmam bir hayli zor olurdu. Ayrıca, çocukluğumdan bu yana benim için örnek bir akademisyen olan sevgili babam Prof. Dr. H. Nüzhet Dalfes'e de teőtekkür ederim.

Derginin sayılarını bulma sürecinde bana yardımcı olan, akademik ve entelektüel destek sağlayan birçok kurum ve kişiye teşekkür etmek isterim. Arşivini bana açıp dergi konusunda yol gösterici olan Gökhan Akçura'ya, arşivlerindeki belgelerin kullanılmasına izin veren İstanbul Bilgi Üniversitesi Belge Arşivi'ne, arşivindeki belgelerin kullanılmasına izin verdiği ve tavsiyeleri için Amed Gökçen'e, İstanbul'un elektrifikasyonu konusundaki bilgi birikimini benimle paylaştığı ve belli konuları daha iyi anlamama yardımcı olduğu için Duygu Aysal Cin'e çok şey borçluyum. Bu dergi daha önce kapsamlı bir şekilde incelenmediği için, derginin görsel anlatım ve grafik tasarım içeriği gibi bazı öğeleri eksikti. Bu nedenle, Ameli Elektrik ve grafik tasarımı üzerine yayınlanmamış araştırmalarını benimle paylaşan Ömer Durmaz'a da teşekkür ederim.

Arap alfabesinden transliterasyon yapma konusunda bana yardımcı olan Muhammed Said Akça'ya, sonsuz manevi desteği için ve o süreçte öğrenmeyi reddettiğim Excel'i kullanmama yardım eden Cemre Bozer'e teşekkür ederim. 2006 yılından bu yana hep yanımda olan canım arkadaşım Ekin Akmanoğlu, bu araştırma sürecinde de benden desteğini esirgemedi. Her adımda yanımda olduğu için kendisine teşekkür ederim.

Ve elbette, tezimi yayınlanmaya değer bulan, onu siz değerli okurlarımızla buluşturan Enerjisa Üretim'e gönülden ve çok özel bir teşekkürü borç bilirim.

Mart 2023
Fulya Lale DALFES

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
KISALTMALAR	11
TABLO LİSTESİ	12
ŞEKİL LİSTESİ	13
1. GİRİŞ	15
2. ELEKTRİK VE AYDINLATMA: 19. YÜZYILDA YENİ BİR TEKNOLOJİ TÜRÜ	21
2.1 Türkiye'nin Elektrifikasyonu Öncesi: Elektriğin Kısa Küresel Tarihi ...	21
2.2 İlk Enerji Santralleri ve Dünya Çapında Elektrifikasyonun Tarihçesi ...	26
2.3 Silahtarağa Santrali Öncesinde Türkiye'nin Elektrifikasyonu	32
2.4 Elektrik Öncesi Aydınlatma	34
2.5 Silahtarağa Santrali: Konumu ve İnşaatı	37
3. AMELİ ELEKTRİK DERGİSİ (1925-1934), REKLAM VE MODERNİTE	43
3.1 <i>Ameli Elektrik</i> : Genel Bakış	43
3.1.1 Yayıncının fiziksel özellikleri	43
3.1.2 Misyon ve organizasyon	47
3.1.3 İçerik ve ana konular	49
3.2 Türkiye'de Reklamın Kısa Tarihi	53
3.3 SATİE, Türkiye'de Elektriğin Reklamı ve Pazarlaması	57
3.4 Modernizasyon, Elektrifikasyon ve Aydınlatma	63
3.5 Elektrik Bir Lüks Değildir!: <i>Ameli Elektrik</i> Aracılığıyla İhtiyaç Yaratma	73

4. AMELİ ELEKTRİK VE TÜRK TOPLUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ	79
4.1 <i>Ameli Elektrik</i> Dergisi ve Yeni Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası ...	79
4.2 <i>Ameli Elektrik</i> 'te Siyasetin Varlığı ya da Yokluğu	91
4.3 Görsel Anlatım: <i>Ameli Elektrik</i> 'te İllüstrasyon ve Grafik Tasarım	95
4.4 <i>Ameli Elektrik</i> Hakkındaki Diğer Değerlendirmeler	100
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	109
EKLER	113

KISALTMALAR

- AE*** : Ameli Elektrik
AEG : Deutsche Edison Gesellschaft für Angewandte Electricität
İETT : İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
SATIE : Société Anonyme Turque d'Installations Electriques
SOFINA : Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi
(Société Financière de Transports et d'Enterprises)

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1: *AE* dergisinde yer verilen elektrikli aletlerin yıllara, derginin sayılarına ve toplam gösterime göre dağılımı 61

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1:	<i>AE</i> , Sayı 44, 1930: Makale “Dünyada elektrik” s.94	27
Şekil 2.2:	<i>AE</i> , Sayı 44, 1930: Makale “Dünyada elektrik” s.95.....	28
Şekil 2.3:	17 Haziran 1923. “Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi”nin unvan değişikliğine ilişkin sözleşme. Silahtarağa Santrali Bilgi ve Belge Merkezi Arşivi.	40
Şekil 2.4:	<i>AE</i> Dergisi, Sayı 1, 1925, s.3.	42
Şekil 3.1:	Kağıtçılık ve Matbaacılık A.Ş. Sabık Fratelli Haim Ticarethanesi faturası, Ekim 1931.....	45
Şekil 3.2:	Kağıtçılık ve Matbaacılık A.Ş. Sabık Fratelli Haim Ticarethanesi faturası, 17 Haziran 1929	45
Şekil 3.3:	Metro Han binası. <i>AE</i> kapak sayfası, 1926, Sayı:12.	57
Şekil 3.4:	<i>Ameli Elektrik</i> , Sayı 53, Şubat 1932.	59
Şekil 3.5.1:	<i>Ameli Elektrik</i> , 1932, Sayı 53, s.10	71
Şekil 3.5.2:	<i>Ameli Elektrik</i> , Sayı 21, 1927, kapak sayfası.	72
Şekil 3.6:	<i>Ameli Elektrik</i> , 1933, Sayı 62.....	73
Şekil 4.1:	<i>Ameli Elektrik</i> kapak sayfası, Şubat 1934, Sayı 65	82
Şekil 4.2:	<i>Ameli Elektrik</i> , Ocak-Şubat,1932, Sayı 53, s.17.	88
Şekil 4.3:	<i>Ameli Elektrik</i> , Eylül-Ekim, 1931, Sayı 13, s.320.	88
Şekil 4.4:	<i>Ameli Elektrik</i> , 1932, Kasım-Aralık, Sayı 58	89
Şekil 4.5:	<i>AE</i> , 1928, Kasım, Sayı 31.....	90

Şekil 4.6:	Arındırılmak istenen kelimelerin listesi. (<i>AE</i> , 62, 1933, s.96-98).	94
Şekil 4.7:	<i>Ameli Elektrik</i> kapak sayfası, 1926, Sayı 13	97
Şekil 4.8:	<i>Ameli Elektrik</i> kapak sayfası, Eylül-Ekim 1931, Sayı 51	98
Şekil 4.9:	<i>Ameli Elektrik</i> kapak sayfası, Mayıs-Haziran 1934, Sayı 66.....	99
Şekil 4.10:	<i>Ameli Elektrik</i> kapak sayfası, Kasım-Aralık 1931, Sayı 52.	100
Şekil 4.11:	<i>Ameli Elektrik</i> , kapak sayfası, 1932, Sayı 57	101
Şekil 4.12:	<i>Ameli Elektrik</i> , kapak sayfası, 1928 Almanak sayısı	102
Şekil 4.13:	<i>AE</i> , Mart-Nisan, 1933, Sayı 60, s.27	103
Şekil A.1:	<i>AE</i> ,1926, Sayı 3, Göz sağlığı ve yanlış aydınlatmanın göze olası zararları hakkında açıklayıcı bir makale.....	113
Şekil A.2:	<i>Ameli Elektrik</i> , 1933, Mart-Nisan, Sayı 60, sayfa: 31-32.....	114
Şekil A.3:	İstanbul'da tramvay ve otobüs güzergâhları. <i>AE</i> , 1928, Ocak, Almanak sayısı 23	114
Şekil A.4:	<i>AE</i> , Ocak 1927, Sayı 14. “ <i>Ameli Elektrik</i> ilerlemenin yolunu açıyor: Bilim, edebiyat, spor, moda, haber, ticaret, sanayi. 150.000 okuyucu ve aylık tiraj 38.500”	115
Şekil A.5:	<i>AE</i> , Kasım 1926, Sayı 12, s.111-112. “Gelin Öğrenelim: Büyük Mucitlerden Bazıları”	116
Şekil A.6:	<i>AE</i> , Kasım 1926, Sayı 12, s.112. “Gelin Öğrenelim: Büyük Mucitlerden Bazıları”	117
Şekil A.7:	<i>Ameli Elektrik</i> , Sayı 12, Kasım 1926, sayfa:108. Metro Han binası ve <i>Ameli Elektrik</i> sayıları konulu bir illüstrasyon.	118
Şekil A.8:	<i>Ameli Elektrik</i> , 1932, Sayı 57, sayfa: 126. Elektrik ücretlerinin sigara, kibrit, çörek, gazete gibi farklı ürünlerle karşılaştırılması.	119
Şekil A.9:	<i>Ameli Elektrik</i> , 1929, Sayı 32, sayfa:16. 1928 yılına ait bazı mahkeme kararlarının duyuruları.....	120
Şekil A.10:	<i>Ameli Elektrik</i> , Temmuz-Ağustos 1931, Sayı 50, sayfa: 51.....	121
Şekil A.11:	<i>Ameli Elektrik</i> , Temmuz-Ağustos 1933, Sayı 62	122

1. GİRİŞ

Bu çalışma, elektrik teknolojisini topluma benimsetmek amacıyla, 1925-1934 yılları arasında yayınlanmış *Ameli Elektrik* dergisinin, sosyal tarih yöntemiyle incelenmesini ve kapsamlı monografisini çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmada yöntem olarak kapsamlı monografi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın birincil kaynağı olan *Ameli Elektrik* dergisi ülkede posta yoluyla dağıtılmış ilk dergidir. Derginin ilk sayısı 35.000 nüsha basılmış, İstanbul ve çevresindeki elektrik abonelerine elektrik faturalarıyla birlikte ücretsiz olarak gönderilmiştir. Araştırma, 67 sayı olarak yayınlanan derginin 55 sayısını kapsamaktadır. Derginin sayıları çeşitli arşivlerden toplanmış ancak 12 sayısına ulaşamamıştır. Dergi mikro ve makro ölçekte ele alınarak yayınlandığı dönemin tarihsel izdüşümü içerisinde incelenmiş ve dönemin baskın ideolojileri ile derginin içeriği arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Örneğin, derginin erken Cumhuriyet döneminde yayın hayatına başlamış olması, yeni rejim ve modernite projesi ile birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

SOFINA şirketler grubu bünyesindeki Türk Anonim Elektrik Şirketi tarafından yayınlanan *Ameli Elektrik* dergisi, Aralık 1925 tarihli ilk sayısından başlayarak, elektriği tanıtma ve elektrikli aletleri pazarlama görevini üstlenmiştir. *Ameli Elektrik* dergisi bilimsel içerik üreten bir dergi değildi. İstanbul toplumuna öncelikle elektriği tanıtmak, elektrik hakkında bilinmeyenleri anlatmak, elektrik kullanımını ve tüketimini özendirme amaçlı, renkli ve eğlendirici bir içeriğe sahipti. Dokuz yıl boyunca yayın hayatına devam eden dergi, aynı zamanda dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi konjonktürünü de yansıtmaktaydı. İçeriğinde hikâyeler,

karikatürler, moda tavsiyeleri, yemek tarifleri ve elektrikli alet tanıtımları bulunan derginin, elektriğin Türkiye'deki tarihsel gelişimi hakkında birincil bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür. *Ameli Elektrik*, dönemin ilk ve tek elektrik dergisi oluşuyla da diğer dergi ve gazetelerden ayrılmaktadır.

Derginin, elektrik teknolojisiyle gündelik hayatta başlayan köklü değişimi ortaya koyması ve teşvik etmesi bu araştırmanın ana motiflerinden biri olmuştur. Elektrik teknolojisi, 1914'te Silaharağa Elektrik Santralinin elektrik dağıtımına başlamasıyla Osmanlı Devleti'ne resmi olarak girmiş oldu. Öncelikle sokaklarda ve endüstride kullanılmaya başlanan elektrik teknolojisi, 1920'lerin başına gelindiğinde yavaş yavaş hanelerde de kullanılmaya başladı. Bu birçok sosyal ve ekonomik değişimi de beraberinde getirdi. Elektriği tanıtan bir dergiyi anlayabilmek için, elektriğin ülkemize görece geç gelişiminin sebeplerini, sonuçlarını ve elektrifikasyon sürecinin gelişimini irdelemek gerekiyordu. Bu nedenle çalışmada İstanbul'un elektrifikasyonu, dünyadaki elektrifikasyon trendleri ile birlikte ele alınmıştır.

Elektrifikasyonun temel olarak İstanbul üzerinden ele alınmasının bir diğer nedeni de, elektriğin resmi (şehir bazlı ve kesintisiz) olarak İstanbul'da kullanılmaya başlanmış olması ve bu tezin ana araştırma materyali olan *Ameli Elektrik* dergisinin İstanbul'da yayınlanıp, dağıtımının İstanbul'da yapılmasıdır.

İstanbul'da elektrifikasyonun başladığı 1914'ten yaklaşık 11 yıl sonra yayınlanmaya başlayan *Ameli Elektrik* dergisi, pazarlama ve satış stratejileri açısından da dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Elektrik ve beraberinde gelen birçok değişim ancak elektriğin tanıtılması ve dolayısıyla toplumun bilgilendirilmesiyle hayata geçirilebilecekti. Elektrik teknolojisi, başta ampul olmak üzere çeşitli elektrikli cihazlar olmaksızın işlevini yerine getiremezdi. Bu ürünlerin ithal edilmesi gerekmektedir. SATIE şirketi bu görevi üstlenmek üzere, 1924'te kurulmuş, ampul ve elektrikli aletlerin ithalatı ve satışı için çalışmalarına başlamıştır. Ampul, fırın, buzdolabı, elektrikli yastık, zayıflama kemeri, vantilatör ve saç kurutma makineleri SATIE (Tesisat-ı Elektrikiye) şirketinin getirdiği ve sattığı elektrikli aletlerden bazılarıdır. Dergide, bu ev içi elektrikli aletler dışında sınıai kullanıma yönelik vinç ve motor gibi ürünler de pazarlanmıştır.

Elektriğin yeni bir teknoloji olması ve bu teknolojinin yeterince bilinmeyişinin tüketicide yarattığı güvensizlik hissi, SATIE reklamları ve

derginin içeriğindeki birçok yazı ve makale ile giderilmeye çalışılmıştır. Elektrik fiyatlarının, özellikle ev içi kullanım için yüksek olması ise, dergide elektriğin birincil ihtiyaç olduğu söylemini de beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaç kodlaması aslında elektriğin daha büyük kitlelere ulaşabilmesini, böylece elektrik ve elektrikli alet tüketiminin artmasını amaçlamaktaydı. Dergide elektrik ve aydınlatmanın bir tasarruf mekanizması olarak sunulması da yüksek elektrik fiyatının göz ardı edilebilirliği söyleminin sıkça tekrarlanmasına yol açmıştır. Örneğin vitrinlerin doğru aydınlatılması, müşterilerin ilgisini çekecek ve dolayısıyla satışı artıracak önemli bir uygulama olarak sunulmaktaydı. Dergide doğru vitrin aydınlatması tüm detaylarıyla tanımlanmış ve bir pazarlama stratejisi olarak fiyat-performans açısından ele alınmıştır. İyi uygulanmış bir aydınlatmanın, iyi bir yatırım olduğu, bu nedenle elektriğe verilen ücretin göz ardı edilebileceği, iyi bir aydınlatmayla sağlanacak tanınırlığın diğer reklam mecralarından daha uygun fiyatlı olacağı vurgulanmıştır.

Doğru aydınlatma, dergide okuyucuya sıklıkla didaktik olarak anlatılmış, aynı zamanda modern (asri) olmanın bir ön koşulu olarak da tarif edilmiş, evlerin ayrı ayrı her odasının, ofislerin ve okulların doğru aydınlatılmasının gerekliliği sıkça vurgulanmıştır. Yanlış veya yetersiz aydınlatmanın göz sağlığına vereceği zararlar üzerinde durulmuş, göz hastalıkları ve aydınlatma ilişkisi üzerine doktorlar tarafından yazılmış makaleler yayınlanmıştır. Döneminde lüks tüketim olarak algılanan bu teknolojinin ihtiyaç olarak kodlanması ve etkin biçimde pazarlanması amacıyla dergide uzman görüşlerine sıkça yer verilmiştir.

Aydınlatma ile birlikte, birçok elektrikli ev aletinin kullanımı da ‘asrilik’ ile ilişkilendirilmiş, elektrikli aletler tüketiciye bir sınıf atlama aracı ve gösterişçi tüketim unsuru olarak sunulmuştur. Sınıfsal kodlarla birlikte inşa edilmeye başlanan bu teknoloji ve uzantısı olarak gelen elektrikli aletler, elektriğin İstanbul’da yaygınca kullanılmaya başlanmasına kadar ki süreçte, ‘modern’in ve belli bir sınıfa dahil olmanın göstergesi olarak kabul edilmiştir. Derginin hitap ettiği orta-üst sınıf İstanbul popülasyonu, önce hedef kitle, sonra da bu teknolojinin pazarlanmasında ayrıştırıcı bir konuma sahip olmuştur.

Derginin doğrudan kadınlara hitap ediyor oluşu, bir kadın dergisi olarak konumlandırılması için yeterli değildir. Dergide kadına hitap, kadının satın almadaki karar ve teşviki nedeniyledir. Hatta kadın, evdeki

elektrik kullanımının sorumlusu olarak belirlenmiştir. Dergide cinsiyet rollerinin net şekilde vurgulanması, kadına biçilen “elektriğin pazarlamacı” rolüyle bağlantılıdır. Bu anlayış, elektrikli ev aletlerinin toplumsal cinsiyet anlamında kodlanmasına ve cinsiyet rollerinin yeniden inşasına yol açmıştır. Bütün ev aletleri reklamlarında kullanıcı olarak kadınların resmedilmesi ve kadınlara hitap edilmesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Kadınların cinsiyet rolleri elektrikli aletler ile pekiştirilmiş, elektrikli aletleri kullanan kadınların ailelerinin mutluluğu ve huzurunu sağlayacakları anlatılmıştır. Eşine ve çocuklarına vakit ayırabilen kadının elektrikli aletlerle olan ilişkisi huzur, boş zaman ve mutluluk gibi kavramlarla ilişkilendirilmiş olsa da, geleneksel ev içi rollerini değiştirmeye yönelik bir önermede bulunulmamıştır. Dahası, elektrikli aletlerin ev işlerini neredeyse kendi kendine yapıyormuş gibi gösterilmesi kadınların ev içi emeğinin görünmez kılınmasını da beraberinde getirmiştir. Dergide elektriğe aynı zamanda, zaman zaman doğüstü bir nitelik atfedilmiş; elektrik bir peri, bir kurtarıcı olarak konumlandırılmış ve resmedilmiştir. Bu peri, evdeki hizmetçi ile kıyaslanmış ve hizmetçiye göre her koşulda çok daha iyi bir çalışan olduğu anlatılmıştır. Sihirli değneği olan, yorulmayan, sızlanmayan, insani ihtiyaçları olmayan ve gerçek hizmetçilere kıyasla belki de daha az ücret yükü olan bu ‘elektrik perisi’, elektriği topluma benimsetmek için kullanılan bir strateji olarak yorumlanmaktadır.

Dergi aynı zamanda birçok toplumsal ve siyasi değişime de tanıklık etmiştir. Dokuz yıllık yayın hayatı boyunca iki farklı alfabede yayımlanan bu dergide, dildeki değişimleri ve erken Cumhuriyet reformlarını izlemek mümkündür. Siyasi arenada olmama sözünü okuyucularına vermiş olsa da dergi, Cumhuriyet’in ilk yıllarının ulus-devlet inşası ve erken Cumhuriyet dönemi ideolojisine dair söylemleri barındırmaktadır. Örneğin, dergide Cumhuriyet’in 10. yılı kutlanmıştır. Aynı şekilde, harf devriminden sonra, Farsça ve Osmanlıca kökenli kelimelerin Türkçe’den ayıklanmasına dair yapılan çalışmalar duyurulmuş ve okuyucular yeni kelimeler bulmaya ve bu kelimelerle şiir yazmaya teşvik edilmiştir. Dergi, bu konuda bir yarışma da düzenleyerek okuyucularını bu sürece dahil etmiştir.

Dünyadan haberlere de sık sık yer veren *Ameli Elektrik*, elektrik teknolojisini daha erken kullanmaya başlamış ülkelerden örneklerle okuyucuyu elektrik hakkında bilgilendirmiştir. Elektrik hakkında öğretici ve özendirici içeriği dışında aynı zamanda edebiyat ve karikatür gibi

alanlara da yer veren dergi, bu içerikleri sıkça yabancı yazarlardan elde etmiştir. Paul Reuter, Tristan Bernard ve Alexandre Dumas gibi dönemin ünlü yazarlarının hikâyelerini yayınlamıştır. Dergi ilerleyen yıllarında, Ahmet Haşim, Yusuf Ziya ve Halit Ziya Uşaklıgil gibi Türk yazarların yazılarına da yer vermeye başlamıştır.

Çalışmada, 1925-1934 arasındaki elektrik tarihini, elektriğin inşa edilen algı ve pazarlanmasını renkli bir içerikle sunan dergi, dönemi yansıtan birincil bir kaynak olarak incelenmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerinden, bir teknolojinin gelişiminin ve tarihinin izlenmesine, tanıtım ve pazarlanmasına, dildeki değişimden dönemin reformlarına birçok önemli değişime tanıklık etmiş olmasıyla dergi, yayımlandığı dönemde eşi benzeri olmayan bir yere sahiptir. Derginin renkli ve dönemin grafik tasarımı kültürüne göre yenilikçi görsel içeriği de, bu derginin görsel kültür ve matbaacılık açısından önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Dergide sık sık kullanılan ikili karşıtlıklarla birlikte oluşturulan söylemler, elektrik teknolojisine bir kimlik yaratmıştır. Dolayısıyla, bu araştırma, elektrik teknolojisi ve İstanbul'daki tarihsel gelişimde inşa edilen kimliğini ve bu kimliğin tezahürlerini ele almaktadır.

Bu çalışma, teknolojinin toplumsal tarihi açısından *AE*'nin ilk kapsamlı monografisidir. Ayrıca, bu çalışma için mevcut olan tüm dergi sayıları toplanarak arşivlenmiştir.

Temin edilen sayılara, Salt Arşivi (Atatürk Kitaplığı'ndan ödünç alınmıştır), İstanbul Bilgi Üniversitesi Belge Arşivi, Wikilala, Gökhan Akçura'nın ve Burak Barutçu'nun kişisel arşivleri gibi çeşitli kaynaklardan ulaşılmıştır.

Mevcut olan tüm *AE* sayılarını topladıktan sonra, materyali işlemek için her bir sayıyı inceledim ve özetledim. Bunu yaparken, Wodak (2001, s.54-55) tarafından önerilen söylem analizi yönergelerini takip ettim ve dergideki anlamları ve eğilimleri anlamak için eleştirel söylem analizi yöntemini kullandım. Jørgensen ve Phillips'in (2014) öne sürdüğü gibi; "dil ile, daha önceden var olan bir gerçekliğin asla salt yansımaları olmayan, gerçekliğin inşasına katkıda bulunan gerçekliğin tasvirini yaratırız (s.8-9)". Bu düşünceye dayanarak, *AE*'nin gerçekliğin inşasına katkıda bulunduğunu, dolayısıyla farklı bir söyleminin olduğunu söyleyebilirim.

Tablo 3.1, dergide resim, reklam veya yazı olarak yayınlanmış elektrikli ev aletlerinin listesini göstermektedir. Bu tablo, *AE*'de yer almış her

bir elektrikli ev aleti tek tek incelenerek frekans analizi yöntemiyle hazırlanmıştır. O dönemde (1925-1934) üretilen ve satılan tüm elektrikli ev aletlerini temsil etmektedir.

Teorik bir çerçeve oluşturmak adına, bu tezde, aşağıda belirtilen çalışmaların yanı sıra, MacKenzie ve Wajcman'ın (1999) Teknolojinin Sosyal Şekillendirilmesi (Social Shaping of Technology) teorisi kullanılmıştır. Bu teori, sosyal inşa yaklaşımının temelini oluşturduğu ve teknolojik determinizmi eleştirdiği için, *Ameli Elektrik*'i anlamak ve yorumlamak adına bir bakış açısı sağlamıştır. Bu çalışmada, teknolojiyi pasif bir tutuma bağlayan teknolojik determinizm perspektifine yönelik eleştiriler dikkate alınmamıştır. Elektrik teknolojisi ve teknolojik sistemi, bir bütün olarak toplumla birlikte değişmiş olup pasif şekilde değil, karşılıklı olarak inşa edilmiştir. Bu dergide ve dolayısıyla bu çalışmada görebileceğimiz gibi, teknoloji, toplumsal cinsiyetten siyasete kadar birçok açıdan toplumu etkilemiş, toplumlar da teknolojiyi eserleri ve düşünceleriyle şekillendirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda elektriğin tarihini ve elektriğin Osmanlı topraklarına girişini anlamak adına, bu çalışmada kullanılan ana kaynak Duygu Aysal Cin'in (2019) tezi olmuştur. Cin, eleştirel ve kapsamlı çalışmasında, İstanbul'un elektrifikasyon sürecini ve buna bağlı olarak elektrifikasyona zemin hazırlayan imtiyazları incelemiştir. Benzer şekilde Emine Öztaner (2014) de Osmanlı İmparatorluğu'nun ve özellikle İstanbul'un elektrik ve elektrifikasyon tarihini sosyo-tarihsel bir perspektiften incelemiştir. Öztaner (2014), Hughes'un teknolojinin çok yönlü bir yapı olduğunu öne süren teorisini kullanmıştır (s.5). *AE* örneğinde, bu derginin hedef kitesiyle, onların ilgi alanları ve ihtiyaçlarıyla tam olarak karşılıklı bir ilişkisi olduğu için, elektrik çok yönlü bir yapı olarak değerlendirilebilir (Bijker vd., 2012). Elektrikli ev aletleri toplumun inşa edilmiş ihtiyaçlarına göre evrilmiştir. Bunun yanı sıra *AE*, bir toplumun yeni teknolojiyi benimsemesi amacıyla pazarlamada, bir mecranın etkisini göstermiştir. Teknoloji tek başına evrilmez, toplumun etkileşimi ile şekillenir. Tez, bu teoriden esinlenmiştir. Öztaner (2014), elektrik teknolojisinin Osmanlı topraklarına 'geç' olarak nitelendirilen bir zamanda gelişimin nedenlerini ve sonuçlarını ele almıştır. Her iki yazar da, Türkiye'deki elektrifikasyon sürecini tarihsel bir perspektiften incelemiştir. Bu çalışmalar, elektriğin tarihini ve onun toplumsal ve politik sonuçlarını anlama açısından bu kitabın hazırlanmasına yardımcı olmuştur.

2. ELEKTRİK VE AYDINLATMA: 19. YÜZYILDA YENİ BİR TEKNOLOJİ TÜRÜ

Bu bölümde, elektrik teknolojisinin tarihi ve buradan hareketle, Osmanlı İmparatorluğu ve erken Cumhuriyet döneminin elektrifikasyon süreci incelenmiştir. Elektrik kavramına netlik kazandırmak üzere, bu bölümde öncelikle elektriğin tarihi, kilometre taşları ve elektrik teknolojisinin evrimindeki önemli isimler ele alınmıştır. Ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun elektrifikasyonu öncesi dönemdeki hava gazıyla aydınlatma, fenerler gibi diğer aydınlatma uygulamaları ve bunları takip eden aydınlatma süreci gözden geçirilmiştir. Bu bölüm temel olarak, İstanbul'un ve Türkiye'nin elektrifikasyon sürecini daha küresel bir açıdan yorumlamayı amaçlamıştır. Bu bölümün bir diğer ana konusu ise, Silahtarağa Santrali, buranın tarihi, inşası ve Osmanlı İmparatorluğu'nun elektrifikasyonu sürecinde üstlendiği roldür. 1983'e kadar İstanbul'un en büyük ve ana enerji kaynağı olan bu santral, Türkiye'deki elektrifikasyonun ve bunun sonucunda *Ameli Elektrik*'in teşvik kaynağı olmuştur. Genel olarak, bu bölümde, teknolojinin sosyal olarak nasıl şekillendirildiği gösterilmiştir.

2.1 Türkiye'nin Elektrifikasyonu Öncesi: Elektriğin Kısa Küresel Tarihi

Bir enerji kaynağı olarak elektrik, nispeten yeni bir teknolojidir. Elektriğin icadı, bugüne kadar çeşitli düşünürler ve bilim insanları arasındaki yarışlar, çatışmalar ve rekabet kapsamında incelenmiştir. MacKenzie ve

Wajcman'ın (1999) ileri sürdüğü gibi, "icat nosyonu", "büyük mucit" ve "keşif" gibi söylemler, teknolojinin teknolojik olarak şekillendirilmesindeki uzun ve gittikçe yoğunlaşan süreci hafifletmektedir. Bu kısımda, elektrik teknolojisinin tarihi, süreç aşırı basite indirgenmeden incelenmeye çalışılmıştır.

Elektriğin insan yaşamını ciddi anlamda değiştirdiği gerçeğini göz ardı etmek mümkün değildir. Elektriğin icadını araştırdığımızda, karşımıza farklı isimler ve ortak hikâyeler çıkmaktadır. Teknolojiyi gelişen ya da kümülatif bir yapı olarak ele alırsak, elektriğin tarihinin birikimlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Birçok bilim insanı, son üç yüz yıl boyunca elektrik üretmeye çalışmıştır. Bu bilimsel bilgi birikimi, aydınlatmanın, 19. yüzyılda Joseph Swan (1828-1914) tarafından ampulün icadının, Thomas Edison (1847-1931) tarafından ampulün ticarileştirilmesinin ve Nikola Tesla (1856-1943) tarafından icat edilen dönen manyetik alan gibi bazı başka buluşların gerçekleşmesini sağlamıştır. George Westinghouse (1846-1914), esasen bir girişimci olarak elektrik konusundaki gelişmeler açısından önemli bir diğer isimdir. Elektrik teknolojisi "süreci"nde adı geçen çok sayıda farklı isim sıralayabiliriz. Ancak bunu, sağladıkları katkının oranına ya da değerine göre yapamayız. Örneğin, Westinghouse bu yeni teknolojiye inanıp fon sağlamamış olsaydı, elektriğe ancak uzun yıllar sonra kavuşabilirdik. Bu nedenle, elektrik tarihinin kilometre taşlarını ve önemli isimlerini aşağıda özetlemeye çalışacağım.

Bir olgu olarak elektrik üzerine yapılan araştırmalar, MÖ 2750'ye, Mısırlılara ve onların elektrikli balıklara ilişkin gözlemlerine kadar uzanabilir. Tarihte biraz daha ilerleyecek olursak, elektriği kehribar taşında gözlemlediğini bildiğimiz ilk kişi Miletli Thales'dir. Burada söz konusu olan, taşın kumaş gibi başka bir malzemeye sürtünmesinden ortaya çıkan statik elektriktir. 17. yüzyıla geldiğimizde, "elektirsel çekim", "elektrik kuvveti" ve "manyetik kutup" gibi terimler William Gilbert tarafından bulunmuştur (s.3). Ayrıca, elektrikle ilgili olarak yapmış olduğu deneyler sonucunda, "Yunanca'da kehribar anlamına gelen electron (ἤλεκτρον)'dan esinlenerek Latince "electricus" sözcüğünü türetmiştir" (s.3). Elektrik deneyleri, 18. yüzyılda Francis Hauksbee, Pieter Van Musschenbroek ve Benjamin Franklin gibi birkaç farklı Aydınlanma Dönemi düşünürü tarafından sürdürülmüştür. Ancak, bu deneylerin yine statik elektrikle sınırlı olduğu

görülmüştür. Otto von Guericke'den sonra, Francis Hauksbee'nin statik elektrik jeneratörü, diğer bilim insanlarının da katkılarının artmasını sağlamıştır (s.4, Barutçu B., kişisel görüşme, Kasım 2021).

Elektriğin evrimindeki bir başka kilometre taşı da Charles Francois Du Fay (1733) tarafından reçinelik (-) ve camı (+) pozitif ve negatif elektrik yüklerinin bulunmasıdır. 1746'da, Evald von Kleist ve Pieter Van Musschenbroek birbirinden bağımsız olarak enerjinin depolanmasını sağlayan bir cihaz olan Leyden Kavanozu'nu geliştirmiştir (s.4). Bu buluş iyi anlaşılammıştır. Bir sonraki gelişme Benjamin Franklin tarafından gerçekleştirilmiştir. Franklin'in amacı, Leyden Kavanozu'nun çalışma prensibini açıklamak olmuştur.¹

1752'de Franklin'in uçurtma deneyi,² yıldırım ve doğadaki elektrik arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Ayrıca Franklin tarafından bulunan iletken, kondansatör, şarj, batarya gibi terimler halen kullanılmaktadır. Luigi Galvani, elektrik tarihindeki bir diğer önemli isimdir. Galvani, elektriğin doğasını araştırmıştır. İçsel bir yaşamsal gücün olup olmadığını anlamak için ölü kurbağa gibi hayvanların dokularını kullanmıştır. Deneylerinden birinde, bir kurbağa bacağı elektrik üreticine tepki vermiş ve şanslı bir kaza sonucunda "canlı elektriği"ni keşfetmiştir (s.6).

19. yüzyıla geldiğimizde, bildiğimiz isimler (Michael Faraday, Thomas Alva Edison, Nikola Tesla) ve onların buluş ve çalışmaları sahneye çıkmıştır. Bilim Devrimi'nin (18. yüzyıl) ve son Sanayi Devrimi'nin etkileri, bugün aşına olduğumuz bilimsel bilgi birikiminin oluşmasına neden olmuştur. Daha önce bahsedilen bilimsel isimler, günümüzde bildiğimiz ve kullandığımız elektrik teknolojisinin temelini oluşturmuştur. 19. yüzyılda, Galvani'nin hayvan elektriğine karşı çıkan İtalyan fizikçi Alessandro Volta ile başlayarak, Galvani'nin teorisinin çürütülmesi üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Volta, kendi adıyla anılan "voltaik pil"i icat etmiştir. Bu icat, pillerle sürdürülebilir elektriği mümkün kılmıştır. Bulguları, Royal Society tarafından yayınlanmış ve yaygın olarak kullanılan, elektrik

1 Elektrik teknolojisinin tarihi ile ilgili aşağıdaki bölüm, aksi belirtilmedikçe, "Pathways to a Smarter Power System" kitabından Bölüm 1'i (Taşçıkaraoğlu ve ark., 2019) ve Burak Barutçu'nun ders notlarını (2021) kapsayacaktır.

2 Franklin'in uçurtma deneyi hakkında daha fazla bilgi için: <https://www.fi.edu/benjamin-franklin/kite-key-deney> erişim tarihi: 28 Haziran 2021.

tarihindeki diğerk önemli buluşlara yol gösteren bilimsel bir buluş haline gelmiştir. Elektrik potansiyelini belirtmek için bugün hâlâ kullandığımız bir birim olan “volt”, adını Alessandro Volta’dan almıştır (s. 7). Volta’dan sonra elektrokimya ve elektrik konusunda çalışan İngiliz bilim insanı Humphry Davy “Gücünü elektroliz deneylerinde kullanmak için Kraliyet Enstitüsünün altında 400 voltaik hücreden oluşan devasa bir pil inşa etmiştir” (s.7). Davy’nin pili, 1809’da ark ışığı elde etmiştir. Davy’nin bir başka icadı olan Davy Lambası, maden işçileri için, metan gazı patlaması durumunda emniyetli olacak şekilde tasarlanmıştır. Bir başka önemli gelişme de elektromanyetizmanın icadı olmuştur. Kimyager Hans Christian Ørsted, 1820’de elektromanyetizmanın temellerini atmıştır. Elektromanyetizma, elektromanyetik indüksiyonu keşfeden Michael Faraday’ın çalışmalarıyla önem kazanmıştır. Taşçıkaraoğlu vd.’nin (2019) öne sürüldüğü gibi, “Faraday elektriğı elektrik tarihinde ilk kez bir kuvvet olarak tanıtmış ve manyetizma, elektrik ve hareket arasındaki ilişkilere dair bilgimizi geliştirmemiz adına heyecan verici bir fırsat sağlamıştır” (s.9).

Böylece, Faraday’ın elektromanyetik indüksiyon icadı ile sabit ve sürekli elektrik elde etmek mümkün hale gelmiştir.

Bugün kullandığımız elektriğıe kadar geçen süreçte, Faraday’ın icadının bir kilometre taşı olduğunu söyleyebiliriz. Elektrikli telgraf teknolojisi de başka bir kilometre taşı olmuş ve elektrik telleri aracılığıyla bir yerden başka bir yere mesaj göndermek mümkün hale gelmiştir. 19. yüzyılın sonlarında artık telgraf, yaygın olarak kullanılan bir teknolojidir ve belki de o tarihlerde savaşların kaderini değiştirip dünyayı şekillendirmiştir. Telgraf, günümüzde kullandığımız internetin ilk versiyonu olarak kabul edilebilir. Özet olarak, Faraday ve elektromanyetizma buluşu sayesinde telgraf, radyo, telefon ve internet teknolojileri de hayatımıza girmiştir. Kablosuz telekomünikasyonun tarihi, elektrik ve aydınlatma tarihi ile de iç içedir.

Maxwell Denklemleri ile tanınan fizikçi James Clerk Maxwell, elektrik tarihindeki bir diğerk önemli isimdir. Maxwell’in teorileri, Albert Einstein’ın Özel Görelilik Teorisi gibi çok önemli bilimsel bilginin temellerini atmıştır. Maxwell’in ışık savı, ışık, manyetizma ve elektrik arasındaki ilişkiyi

ortaya koyan elektromanyetik dalga biçimi olmuştur.³ Maxwell'in katkılarını da eklediğimizde, elektrikle ilgili yoğun bir bilgi birikimi ortaya çıkmaktadır. Özellikle Faraday'ın sağladığı bilgi birikimiyle, Maxwell bir başka bilimsel bilgi daha üretmiştir: Kablosuz telekomünikasyonun icadına yol açan Maxwell Denklemleri, radyo ve elektromanyetik dalgalarla çalışan sonraki buluşlar. Bu, birçok farklı bilim insanının ürünü dediğimiz çok sayıda "icadın" ve büyük keşfin bir göstergesidir.

Thomas Alva Edison, bugün bildiğimiz ve kullandığımız elektriğin evrimine katkıda bulunmuştur. Ampulün ticarileştirilmesine ek olarak Edison, 1877'de patenti alınan fonografi icat etmiş ve adı uluslararası bir üne kavuşmuştur. New Jersey'deki "Menlo Park" (bu oluşum, Edison tarafından kurulmuş bir endüstriyel araştırma laboratuvarıydı) ekibi, ampul için en uygun malzemeleri araştırmak için akkor ve organik liflerin üzerinde çalışmıştır. Edison'un ampülü ticarileştirmesi çok önemli olmuş ve çeşitli nedenlerle adını kamuoyunda duyurmuştur. Bu nedenlerden en önemlisi, Edison'un "1897'de, ev aydınlatması için ilk ticari, pratik ve uygun fiyatlı akkor lambayı geliştirmesiydi" (s.12).

Taşçıkaraoğlu vd.'nin (2019) belirttiği gibi, Edison'un katkılarından önce de topluma elektrik ve aydınlatma sağlanmıştır. Örneğin, cadde ve tren istasyonlarının aydınlatılması için Sir Humphry Davy'nin ark aydınlatması kullanılmıştır. Ayrıca, bundan yaklaşık 40 yıl önce Warren de la Rue, ince ve yüksek dirençli filamanterle aydınlatmayı gerçekleştirmiştir. Ancak, bu versiyonun ekonomik olmadığı görülmüş ve iyi bir vakumun elde edilmesi konusunda sorunlar yaşanmıştır. Benzer şekilde, 1878'de Joseph Swan, ticari olarak uygun bir karbon kullanmış, kullandığı filamentler kalın olduğundan hızlı yanıp tükenmesine neden olmuştur.⁴ Sonuç olarak, 1879'da Edison en verimli ampülü üretmiş ve patentini almıştır. Edison patentlerini pazarlamış ve bu icadı endüstriyel hale getirmiştir. Elektriğin tarihi bize bu teknolojinin çok sayıda farklı bilim insanı ve düşünürün ürünü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, elektrik, zamanla olgunlaşan kümülatif bilginin ürünü olmuştur.

3 "On Faraday's Lines of Force" ve "Physical Lines of Force" adlı iki önemli makalesi sırasıyla 1856 ve 1861 yıllarında yayımlanmıştır.

4 Bakınız: <https://www.sciencefocus.com/science/who-really-invented-the-light-bulb/>

Nikola Tesla adı genellikle Edison ile elektriğin icadı üzerine girdikleri çatışmalarla anıldığından, bu bölümde kendisinden bahsetmek gerekirse, Tesla'nın elektrik konusundaki başarısı, günümüzün elektrik sistemine en büyük katkıyı yapan alternatif akım (AC) sisteminin önemli avantajlarını geliştirmesi olmuştur. Ayrıca George Westinghouse, Tesla ile birlikte "alternatif akıma" katkı sağlayan bir isimdir. Westinghouse, bir yatırımcı ve girişimci olarak Tesla'nın çok fazlı motor ve iletim sistemleri üzerine fikirlerine yatırım yapmıştır. Westinghouse Company'nin yatırımları ve Westinghouse mühendislerinin destekleri ile Tesla'nın ünlü motorları ve sistemleri inşa edilmiştir. "Akım Savaşları" olgusu, AC ve DC akımları üzerine yaşanan çatışmalara dayanmaktadır (Hughes, 1983, s.117-121).

Yukarıda bahsi geçen teknolojik ve bilimsel değişimler, elektriğe ve bir bütün olarak teknolojik sisteme son şeklini vermiştir. Elektrik teknolojisi, mevcut teknolojilerden ve teknolojilerin modifikasyonundan ortaya çıkmıştır (MacKenzie ve Wajcman, 1999, s.12). Aynı şekilde, elektriğin arka planındaki teknolojik sistem de elektrik teknolojisini kullanılabilir kılmaktadır. Edison'un ampul tasarımı, elektrik üretimi ve dağıtımından izole edilmemiştir. Elektrik olmadan, besleme sistemleri ve ampuller işe yaramazdı. Bu, teknolojilerin birbirleriyle bağlantılı olduğunu ve arkasındaki ilerlemeyi göstermektedir (s.16-17).

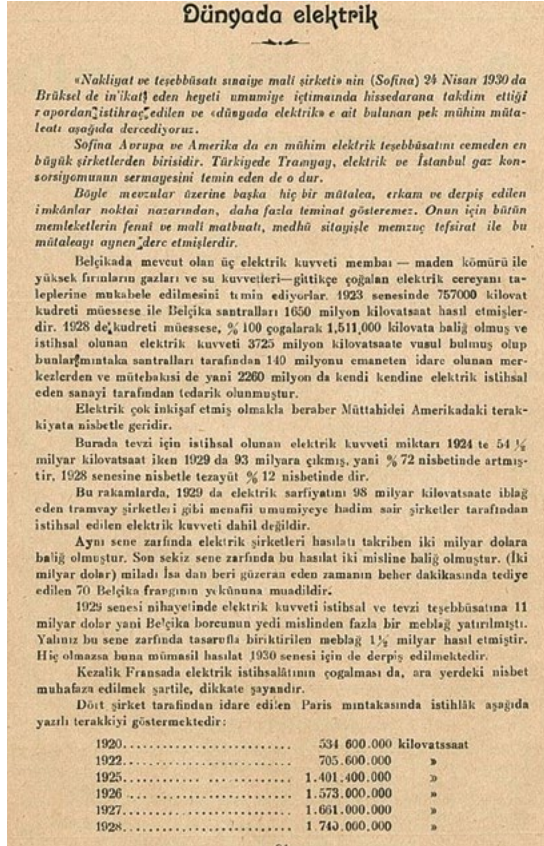
2.2 İlk Enerji Santralleri ve Dünya Çapında Elektrifikasyonun Tarihçesi

Amerika'daki ilk büyük ölçekli endüstriyel enerji santrali, 4 Eylül 1882'de kurulan alçak gerilim merkezi güç santrali olan *Pearl Street Station*'dir. Santral, Edison'un DC konsepti ile inşa edilmiştir. Ancak bu akım kullanışlı olmamıştır. DC, düşük voltaj nedeniyle yüksek kayıplara neden olmuştur. Bu sorunu çözensen Tesla'nın tanıttığı transformatördür. Bu sistemde AC sayesinde elektrik, trafo, demir çekirdekler ve bakır sargılar ile iletilebilmiş, böylece özellikle uzun mesafelere elektriğin iletilmesi sürecinde meydana gelen enerji kaybı önlenebilmiştir. Ayrıca elektriğin insanlara düşük voltajla ulaştırılması, yüksek voltajın tehlikelerinden korunmak adına çok önemli olmuştur.

1896'da, ABD'de Niagara Şelalesinin enerjisi kullanılarak AC prensibi ile bir hidroelektrik santrali inşa edilmiştir. Bu santral, Buffalo şehrinin

elektrifikasyonunu sağlamıştır. AC sistemi elektrifikasyon ihtiyacına en uygun çözümü sağlamış gibi görünse de DC sistemi hiçbir zaman tamamen işe yaramaz ve kullanılmaz hale gelmemiştir. Günümüzde bilgisayarlar ve LED'ler gibi çeşitli elektrikli cihazlar, hâlâ DC prensibi üzerinden çalışmaktadır.

Aksoy vd.'nin de belirttiği gibi, elektrik enerjisi üretimi 19. yüzyılda dünya çapında yaygınlaşmıştır. Bu nedenle, 20. yüzyılın başlarında, Avrupa ve Kuzey Amerika'da büyük ölçekli santraller inşa edilmiş ve elektrik üretmeye başlamıştır. Elektrik üretimi ve tüketimi, sanayileşmenin önemini vurgulayan bir şekilde "ikinci sanayi devrimi" olarak adlandırılmaktadır (Aksoy vd., 2009, s.3). Aşağıdaki şekillerde de görüleceği gibi, *AE* de dünyadaki bu gelişmelere kayıtsız kalmamıştır.

Şekil 2.1: *AE*, Sayı 44, 1930: Makale "Dünyada elektrik", s.94

İtalya için Deniz harita dairesinin tahminatı aşağıdaki cetvelde yuzuldr :

Seneler	Müesses kudret (bin kadar kilovatsaat)			İstihsal (bin kadar kilovatsaat)		
	Su santral- ralleri	Buhar santral- leri	Yekün	Su santral- leri	Buhar santral- leri	Yekün
1920.....	1 140	340	1.480	4.400.000	150.000	4.550.000
1923.....	1.700	430	2.130	5.414.000	236.000	5.650.000
1926.....	2.340	610	2.950	8.146.000	404.000	8.550.000
1927.....	2.780	650	3.430	8.570.000	320.000	8.890.000
1928.....	3.190	710	3.900	9.760.000	230.000	9.990.000
1929.....	3.495	815	4.310	10.200.000	380.000	10.580.000

Alât ve edevatın, aynı zamanda celktrik istihsalâtının mütemadiyen çoğaldığını ve su istasyonlarının elektrik kuvveti istihsalindeki büyük hissesini gösteren bu rakamlar ancak umumî hidemata ait santralleri istihdaf etmektedirler. Bu santraller tarafından verilen cereyanlara hususî santrallerden verilip 1929 daki istihsalâtı bir buçuk milyar kilovattan fazla tahmin olunan elektrik kuvveti ve İsviçreden ithal edilen elektrik kuvveti (geçce sene için 340 milyon kilovatsaat) zammolunur.

İspanyaya gelince (Barcelona traction Lighthand Power Cy. Ltd.)in istihsalâtı 1928 da 620 174,596 kilovatsaat iken 1929 da 718,249,526 kilovatsaate balıg olarak bu vechile bir sene zarfında % 16 tezaıy vuku bulmuştur.

Buenos-Ayres şehrindeki elektrik istihsalâtına dair rakamlarda az manidar değıldir.

1929 da istihlak 576½ milyon kilovatsaatten fazlaya çıkmıştır (1928 de 519½ milyonda), halbuki 1920 de 283 milyona balıg olmayordu.

Tabaıı o zamandan beri şehrin nüfusu % 26 nisbetinde arttı (şehirden 1920 de 1,667,600 nüfus var iken 1929 da 2,100,000 e balıg olmuştur), halbuki istihlak % 103½ nisbetinde artmıştır.

(La Chade) kumpanyası, 1929 da istihsal edilen elektrigin beşte dördünü vermiştir. (459½ milyon kilovatsaat), (Italo-Argentina de Electricidad) kumpanyası da mütebakisini vermiştir (117 milyon kilovatsaat).

Bu rakamlar yalnız şehir hattına satılan cereyan miktarını ifade etmektedir. (La Chade) fabrikalarının. 1919 daki mecmuu istihsalâtı 718,278,000 kilovatsaate balıg olmuştur.

Elektrik istihsalâtı bir kaç seneden beri İsviçrede pek inkişaf etmiş ve müteziyeden inkişaf etmekte bulunmuştur.

1000 kilovattan fazla kudretteki tevzi şirketleri 1926-1927 de birinci teğrinden 30 Eylülde kadar 4339 milyon kilovat saat, 1927-1928 de 4480 milyon kilovat saat ve 1928 - 1929 da 4782 milyon kilovat saat istihsal etmişlerdir.

1928 - 1929 da dahilî istihlak için 2,665 milyon kilovat saat (1926 - 1927 deki 1202 milyona karşı) ve ihraçat için de 1094 kilovat saat (884 milyona karşı) ita etmişlerdir. Fenni ıslahat sayesinde dahilî istihlak ve ziyate 1926-1927 de 901 milyon kilovat saat iken 1928-29 da 762 milyona inmiştir.

Diğer taraftan mütehit şimendöferler santrallerinin istihsalâtı daima muntazamen çoğalmaktadır. 1926 da 263 milyon kilovat saat iken 1927 de 393 milyon 1928 de 423 milyon ve 1929 da 461 milyona balıg olmuştur.

Şekil 2.2: AE, Sayı 44, 1930: Makale “Dünyada elektrik”, s.95.

Şekil 2.1 ve Şekil 2.2'deki “Dünyada Elektrik” adlı bu makalede, Türkiye'ye dünyadaki elektrikle ilgili haberler verilmektedir. Bu makalenin yer aldığı sayfalarda, farklı ülkelerle ilgili fotoğraflar ve tablolar bulunmaktadır. Örneğin 1920-1928 arasında Paris'in kW-saat elektrik tüketim rakamları verilmektedir. İspanya, Buenos Aires, İsviçre ve İngiltere için de benzer bilgiler yer almaktadır. Özetle, bu rakamlar, makalede bu bilgilerden söz edilmemesine rağmen, birçok ülkenin elektrige çok daha fazla adapte olduğunu göstermektedir. İlerleyen bölümlerde değineceğim gibi, AE dergisi elektrik teknolojileri ve şartlarıyla ilgili bu tür haberleri, modern ülkelerin benimsediğı yerinde uygulamalar olarak sık sık aktarmaktadır.

Cin (2019), elektriğin Osmanlı İmparatorluğu'na geç gelmesinin nedenlerini ele alırken, bunun nedenlerinden birinin sınırlı mali kaynaklar olduğunu belirtmiştir. Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Osmanlı İmparatorluğu ark lambalarını (Jablochkoff lambası) kullanmak istemiştir. Örneğin, Paris'te, bu ark lambaları 1876'da sokak aydınlatmasında yaygın olarak kullanılmıştır. Karbon ark lambalarının icadından sonra, bu lambalar sokak ve endüstriyel aydınlatmada kullanılmaya başlanmıştır. O zamana kadar, karbon ark lambası teknolojileri dışında, 1882/1883'te New York, Milano ve Berlin'de bazı enerji santralleri vardı. Bu santraller küçük doğru akım üreticileri oldukları için çok sınırlı bir alana elektrik sağlıyordu (Cin, 2019, s.30-31). 1890'ların sonlarında Tesla'nın üç fazlı AC güç kaynağı, büyük ölçekli güç sistemlerinin geliştirilmesini sağlamıştır (a.g.e.).

Hughes (1983), batı toplumlarının elektrifikasyonu üzerine yaptığı çalışmada üç şehre odaklanmıştır: Londra, Şikago ve Berlin. Bu üç şehirle ilgili olarak yaptığı karşılaştırmalı çalışması, tüm şehirlerin farklı bir enerji sistemine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Teknoloji havuzu herkes için aynı olsa da bu farklılaşma coğrafi, kültürel, malzeme, mühendislik ve girişimcilik faktörlerinden kaynaklanmaktadır (Hughes, 1983, akt. Öztaner, 2014). Bu, aynı zamanda, politik ve coğrafi değişkenlerin teknolojinin uygulanmasını etkilediğini de göstermektedir. İstanbul yoğun nüfuslu bir şehir olduğundan, merkezi bir termik santral inşa etmek en mantıklı seçenek olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, 50'den fazla küçük elektrik santrali bulunan Londra'nın aksine, Osmanlı devletinin siyasi yapısı (merkezi otorite) merkezi elektrik arz sistemi konusunda etkin olmuştur: Silahtarağa Santrali (Öztaner, 2014 s.74-75).

Yeni teknolojinin sosyolojik etkilerinin de dikkate alınması gerekmiştir. Zira, elektrik yeni bir teknoloji olduğu için toplumdan bazı tepkiler almıştı. "Elektrik neydi?", "Zararlı mıydı?", "Evlerimizde bu bilinmeyen ve yeni teknolojiye neden ihtiyacımız vardı?" Gooday'ın çalışması ışığında, elektriğin tehlikeli bir unsur olarak görülen kapsamını araştırmaya çalışacağım (Gooday, 2018). Elektriğin gerçekten de kolayca ölümlere neden olabilecek şekilde tehlike barındıran bir teknoloji olmadığını söylemek mümkün değildir. Şehirlere elektriğin ilk geldiği yıllarda çeşitli ölüm vakaları yaşanmıştır.

Halkın elektrikle ilgili endişeleri genel olarak giderilmiştir. Elektriğin neden tehlikeli olmadığına dair birçok açıklama yapılmıştır. Örneğin, elektriğin ancak kurulumunda dikkatsizlik yapılmışsa tehlikeli olacağı belirtilmiştir. Ayrıca elektrik teknolojisi ile ilgili bu endişelere karşı, genellikle hava gazı tesisatları ve tehlikeleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır. Gooday (2018), 19. yüzyılın sonlarında meydana gelen elektrik kazalarının nispeten daha az olduğunu belirtmiştir. Viyana’da 600’e yakın kişinin ölümüyle sonuçlanan bir gazlı aydınlatma sisteminin patlamasını örnek olarak sunmuştur. 1880 ile 1890 arasında elektrikle ilgili sadece 16 ölüm vakası meydana gelmiştir. ABD’de bu sayı Avrupa’da meydana gelen kazaların 10 katı olmuştur (a.g.e. 65). Bir not: Elektrik kazalarında ölenlerin tamamı erkektir (a.g.e. 75). Elektrikle ilgili olarak, insan kazalarının yanı sıra, bazı yangınlar da yaşanmıştır. Ayrıca, Gooday’e göre, bu güvenlik kaygısı, aynı zamanda havagazı şirketlerinin elektrik teknolojisine yönelik göz korkutma çabalarıyla da bağlantılı olarak yaşanmıştır. Bu argüman, dönemin havagazı konulu dergilerinin yayınlarıyla da pekiştirilmiştir. Söz konusu dergiler, elektriği, elektrikle ilgili olayları ve ölümleri kullanarak karalamıştır. Sonuç olarak var olan korku hem kurgusal hem de gerçek kazalarla dramatize edilmiştir (a.g.e. s.89). Avrupa ve ABD’de başlayan bu korku, doğrudan elektriğe ilişkin yeni bir endişe yaratmıştır.

Bu yeni teknoloji yeni bir endüstriyi de oluşturduğundan bu korkunun üstesinden gelinmesi ihtiyacı doğmuştur. Gooday’in (2018) belirttiği gibi, “yeni bir itibar” inşa etmek gerekmiştir. “Elektrik mühendislerinin ve girişimcilerin teknik uzmanlığı, elektriğin üstünlüğü iddialarını temellendirmek için yeterli bir otorite oluşturmamıştır (Gooday, 2018: 93)”. Bunu gerçekleştirmek üzere birçok kamusal mecra kullanılmıştır. Paris (1882) ve Londra’da (1882) önemli uluslararası sergiler düzenlenmiştir. Ayrıca ilerleyen bölümlerde ele alacağım gibi, Osmanlı subayları ve Emile Henri Lacoine (1835-1899), Raif Efendi gibi bazı mühendisler de bu sergileri ziyaret etmiştir. Cin’e göre, bu sergiler “elektrikle ilgili bilgilerin görüldüğü ve paylaşıldığı” yerler olmuştur (Cin, 2019: 54). Bu sergilerde ayrıca yangın alarmları gibi yeni güvenlik sistemleri ve Edison’un akım yüksek seviyelere ulaştığında kabloların erimesine neden olabilecek elektrik devrelerini kesmek için geliştirdiği “emniyet mandalı” gibi yeni güvenlik sistemlerinin de tanıtımı yapılmıştır. Crystal Palace Sergisi (1882) açıldığında, Kraliyet ailesinin sergiyi ziyaret etmesi neticesinde

elektrik halk nezdinde meşrulaşmıştır Ayrıca, Buckingham Sarayı balo salonuna ark lambaları yerleştirilmiştir. *The Times* gibi gazeteler elektriğin hem meşrulaştırılmasında hem de tehlikelerinin nedenlerinin tartışılmasında çok önemli bir rol oynamıştır (Gooday, 2018, s. 96-97).

Bu uluslararası sergilerin yanı sıra, Gooday'e (2018) göre, elektrik için sağlıklı, "faydalı" olduğu yolunda yeni bir itibar inşa edilmiştir. Bu yeni çağrışım, elektrikli ev aletlerinin iddialarıyla oldukça uyumlu olmuştur. Elektrik ve hava gazı ışığı ikiliği ise her zaman devam etmiştir. Elektriği teşvik süreci başladığında, gazhaneler ve gazla aydınlatma eleştirilere sahne olmuştur. Elektrik destekçilerine göre, gazla aydınlatma sağlık için elektrikten çok daha zararlıydı. Bir yandan, halk elektrik çarpması ve yangın gibi olası tehlikeler açısından elektrikten korkuyordu; öte yandan, hava gazıyla aydınlatma da büyük olasılıkla hava kirliliği nedeniyle insan vücuduna zararlıydı. Bu gazlı aydınlatmalar karbonik asit ürettiyordu. Sonuç olarak elektrik, gazlı aydınlatmaya göre çok daha sağlıklı ve hijyenik bir seçenek haline gelmiştir.

Gooday'e (2018) göre, elektrik lobisi hijyen temelli bir söylem oluşturmuş ve havagazlı aydınlatma korkusunu körüklemiştir (a.g.e. 112). Gaz lambasının kimyasal tehlikelerine ve hijyenik olmayan özelliklerine dikkat çekilmiş olması başka bir korku ikiliği yaratmıştır: muhtemelen tehlikeli bir teknoloji olan elektrik veya gaz lambası. Ancak, elektrik konusundaki endişeyi yenmek için diğer alternatifler karalanmıştır.

1880'lerin başında elektriği takı olarak kullanmak popüler hale gelmiştir. Bu durum, elektriğin kadınsı/estetik çağrışımlarının da bir temsili olmuştur. Bu ışıklar tiyatrolarda kadın dansçıların vücutlarında kullanılmıştır. Edison Electric şirketi, 1884'te Philadelphia Sergisi'nde elektriği tanıtmak için küçük ışıklar takan "elektrikli kızlar" da kullanmıştır (a.g.e. s.108). Bu dişilik ve elektrik ilişkisi çok popüler olmuş ve elektrik teknolojisinin çok önemli bir unsuru haline gelmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, elektrik teknolojisiyle ilgili endişenin üstesinden gelmek hiç kolay olmamıştır. Bu durum, İngiltere'deki ilk kazadan neredeyse 45 yıl sonra bile, elektrikle ilgili bu korku ve endişeyi yansıtan *AE* dergisinde de görülebilmektedir. İlerleyen bölümlerde ele alacağım gibi, dergi elektrik konusunda sık sık uyarılarda bulunmuş ve elektriği çeşitli haber ve didaktik içeriklerle meşrulaştırmıştır. Elektrik, tarihi boyunca kendisine atfedilen anlamlara sahip olmuştur. Dünyaya yayılma

yolculuğunda toplumlarla karşılıklı etkileşim halinde olmuştur. Bir teknoloji olarak, toplum tarafından şekillendirilmiş ve Bijker vd.'nin (2012) öne sürdüğü gibi toplumu şekillendirmiştir. *AE* dergisinde de görüldüğü gibi, teknoloji ve onun öngörülemeyen tehlikeleri, bilim insanlarını ve üreticileri bir pazar yaratmak için yeni bir söylem oluşturmaya sevk etmiştir.

2.3 Silahtarağa Santrali Öncesinde Türkiye'nin Elektrifikasyonu

Elektrik, 1914'te Silahtarağa Santrali ile Türkiye'de resmi olarak kullanıma sunulmuştur. Ancak, bu teknoloji ortaya çıkmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda telgraf kullanılıyordu. Cin'in (2019) değindiği gibi, elektrikten önce telgrafın varlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nda elektriğin gelişimi için bir başlangıç noktası olarak adlandırılabilir (Cin, 2019, s. 47). Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'na girişi 1854'te olmuştur. Yukarıda adı geçen Emile Henri Lacoine (1835-1899), o dönemde telgraf konusunda en önemli isimlerden biri olmuştur. Elektrik mühendisi olarak Süveyş Kanalı projesi üzerinde çalışırken Osmanlı İmparatorluğu'na gelmiştir. Lacoine daha sonra Osmanlı İmparatorluğu telgraf teşkilatının teknik müdürü olarak atanmıştır. Ayrıca, elektrik alanları konusunda ders vermek üzere Darüşşafaka'da görevlendirilmiştir (Günergun, 2005). Lacoine, makalesinde telgrafın imparatorlukta yayılma sürecini ve bu teknolojinin askeri başarıyı getiren faydalarını açıklamıştır. Bu teknolojiye ilişkin teknik açıklamalar ve telgrafla ilgili genel gelişmeler de (Cin, 2019, s. 47-48) Lacoine tarafından açıklanmıştır. Lacoine'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda telgraf teknolojisine yaptığı katkılar çok önemlidir. Telgraf ve elektrik konusundaki öğretileri, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin elektrifikasyonuna giden yolu açmıştır. Cin'in (2019) belirttiği gibi, Lacoine'nin öğrencileri imparatorluğun Darüşşafaka'da eğitim gören ilk elektrik mühendisleri olmuştur (a.g.e. 49). Bahadır'ın kitabında belirttiği gibi, Darüşşafaka Lisesinde telgraf dersleri 1880'de başlamıştır. Lacoine'nin Mehmet Raif tarafından Türkçeye çevrilmiş olan *Mebahis-i Telgraf* adlı kitabı, imparatorlukta telgraf eğitiminin temelini oluşturmuştur.⁵ Lacoine ayrıca imparatorluğun gözlemevi olan Rasathane-i Amire'de de çalışmıştır. (Bahadır, 2020, s. 42-51).

5 *Mebahis-i Telgraf*, İstanbul: 1300 H/1883 M) Atatürk Kitaplığı <https://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=mebahis-i%20telgraf>

Lacoine'e göre, Silaharağa Santralinin kurulmasından önce, elektriğin ilk kullanım alanları elektrikli saatler ve tekneler gibi bazı aygıtlar olmuştur. Bu aygıtların üretimi sürecindeki deneyler telgraf fabrikasında gerçekleştirilmiş, üretim içinse Tersane-i Amire kullanılmıştır. 1888'de Bulgar Prensi Ferdinand'a hediye olarak elektrikle çalışan bir tekne yapıldığı da bilinmektedir (Lacoine, 1895).

Bu durum, elektriğin kullanıma girmesi adına telgrafın önemli bir teknoloji olduğunun göstergesidir. Ayrıca Cin'in (2019) vurguladığı gibi, telgraf teknolojisi ve bu teknolojiye yönelik eğitim, Tanzimat dönemi sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sistemindeki modernleşme çabalarının bir göstergesi olmuştur (Cin, 2019, s.50). Telgraf fabrikasında, yetişmiş Osmanlı mühendisleri tarafından birçok teknolojik araç ve alet de üretilmiştir. Cin'e (2019) göre bu araçlar, sergilendikleri dünya fuarlarında imparatorluğun itibarını artırmak adına çok önemli bir rol oynamıştır. Telgraf teknolojisinin ve üretilen araçların başarısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendini modern bir devlet olarak tanıtmayı sağlamıştır (Cin, 2019, s.53). Nitekim telgraf istasyonlarının eğitimli personeli, Fransa gibi yabancı ülkelerde yetiştirilmiştir. Personel, güncel elektrik teknolojisi konusunda tam eğitimliydi ayrıca yabancı dil biliyordu (a.g.e. s.51).

Yukarıda Gooday'in (2018) ışığında bahsettiğim gibi, sergiler, toplumdaki korkuyu yenmek ve elektriğe yeni bir itibar kazandırmak için de kullanılmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu için bu sergilerin daha önceden elektrik teknolojisini kullanmaya başlamış ülkelerle aynı amacı paylaşmadığını söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu için bu sergiler, dünyayla bağ kurmak ve telgraf teknolojisindeki ilerleyen çalışmaları göstermek için bir platform olarak kullanılmıştır. Bu da aynı yıllarda dünya genelinde elektrik teknolojisinin nasıl algılandığını ortaya koymaktadır. ABD ve Avrupa ülkeleri için bu sergiler, elektriğin toplum için meşrulaştırılması adına bir araç olmuştur. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda fuarlara katılım, devletin moderniteye yönelik çabasıyla doğrudan ilişkili olmuştur (Cin, 2019 s.50).

Silaharağa Santrali kurulduğunda, Tersane Elektrik Fabrikası aracılığıyla İstanbul'da elektriğin kullanıldığı bazı alanlar mevcuttu. Bu fabrika esas olarak askeri amaçlarla kurulmuştur. Tersane Elektrik Fabrikası, Karadeniz ve Boğaz kıyılarını, bazı bankaları, Yıldız Sarayı'nı ve birkaç

oteli aydınlatıyordu (Öztaner, 2014 s.49). Bu durum, o dönemde elektrik kullanımının olduğunu, ancak kullanımın nadir olduğunu ve çok pahalı olduğu için “lüks” olarak kabul edilmiş olabileceğini göstermektedir. Elektrik tüketimi konusundaki algı, bunun bir lüks ve ayrıcalık olduğu yönünde yorumlanabilir.

2.4 Elektrik Öncesi Aydınlatma

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk büyük ölçekli santrali olan Silahtarağa Santralinden önce farklı aydınlatma ve elektrifikasyon yöntemleri vardı. Silahtarağa, elektrik üreten ilk santral değildi ancak kent ölçekliydi ve önceki küçük ölçekli santrallerden farklı olarak, şehir için kesintisiz bir enerji kaynağıydı. Daha önceleri sanayi bölgeleri ve fabrikalar için de elektrik üretimi vardı, ancak bunlar halkı veya sokakları aydınlatmak için değil, sanayi ve askeri amaçlıydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk elektrik santrali, 1888'de kurulan Tersane Elektrik Fabrikasıdır. Bu fabrika, yukarıda da bahsettiğim gibi, askeri amaçla kurulmuştur. Bu fabrikanın ürettiği elektriği kullanmak için hükümetten özel izin almak gerekiyordu. Pera Palas, Yıldız Sarayı ve Tokatlıyan Hotel, izin şartının istisnalarından bazılarıydı. Yine de bu fabrika İstanbul'un elektrik ihtiyacını karşılamaya yetmiyordu. Ayrıca, bu fabrikanın yapılmasının arkasındaki temel neden güvenlik endişeleriydi. Sahillerin, donanmanın ve vapurların aydınlatılması temel nedendi, ancak üretilen elektrik, İstanbul'daki ev veya sokakları aydınlatmaya ve hatta askeriye bile yeterli gelmiyordu (Öztaner, 2014 s. 49-50). Bu sınırlı elektrik üretimi, Osmanlı yönetiminin temel kaygısının öncelikle askeri teknoloji olduğunu ortaya koymuştur (a.g.e. s.51).

Yirminci yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük illeri, küçük ölçekli elektrik santralleriyle aydınlatılmaya başlanmıştır. 1902'de Tarsus Belediyesi tarafından yaptırılan küçük bir su santrali ilklerden biridir ve özel bir girişimdir. Ayrıca, İzmir (1905), Selanik (1905), Şam (1907) ve Beyrut (1908) da küçük ölçekli santrallerle elektrikleştirilmiştir. Öztaner'e (2015) göre bu şehirlerin İstanbul'dan önce elektrikleştirilmesinin nedeni Şam, Selanik, Mersin ve Beyrut'un imparatorluğun önemli liman şehirleri olmasıydı (Öztaner, 2015 s. 103). Ancak daha önce de

belirttiğim gibi, bu santrallerden sağlanan elektrik, kent ölçekli ya da daimi değildi. Enerji güçleri de büyük ölçekli bir şehrin aydınlatılması için yeterli değildi.

Bu küçük ölçekli santrallerden önce aydınlatma birkaç farklı yöntemle yapılmıştır. İlk önceleri mumlar, fenerler ve kandiller vardı. Mumlar genellikle evlerde, fener ve kandiller de sokaklarda kullanılmıştır. Daha sonra, 19. yüzyılın ortalarında hava gazı lambaları kullanılmaya başlanmıştır. Aksoy vd. (2009), sistematik aydınlatmanın 1839'dan sonra Tanzimat Fermanı ile başladığını öne sürmüştür. Tanzimat Fermanı ile vatandaşlardan ev ve dükkânlarının önüne kandil koymaları istenmiştir.

O yıllarda gaz lambası kullanılmaya başlamadan önce, karanlık sokaklarda halkın fener kullanması zorunlu tutulmuştur (Aksoy vd., 2009, s.13). Bu kuralın konmasının arkasında birkaç neden vardı. Fener taşıma zorunluluğu 1854'te ilan edildi ve güvenlik amaçlı katı bir kuraldı. Fener taşımayan herkes zaptiyeler tarafından potansiyel suçlu olarak görülecek ve cezalandırılacaktı. Böylece Osmanlı Devleti'nde aydınlatma, İleri'nin değindiği gibi, geceleri asayiş koruma ve disiplin amaçlı bir araç haline gelmiştir (İleri, 2015, s.145-148). Geceleri işlenen suçlar doğrudan karanlıkla ilişkilendirilmiş ve sokaklardaki fener, kandil gibi aydınlatma sistemleri bir zorunluluk haline getirilmiştir.

Bu lambaların yakıtı zamanla ve vatandaşların ekonomik durumuna göre değişmiştir. Üst sosyo-ekonomik sınıf, lambalarda balmumu kullanmıştır. Alt sosyo-ekonomik sınıfsa mum, zeytinyağı ve hatta sadeyağ gibi çok farklı yağlar kullanmıştır. Gaz, aydınlatmada daha sonra kullanılmaya başlanan bir bileşen olmuştur. "Gaz lambaları" birçok Avrupa ülkesinde ve Amerika'da yaygın olarak kullanıldıktan sonra popüler hale gelmiştir. Bu yöntem hem ev hem de sokak aydınlatmasında yaygınlaşmıştır (Aksoy vd., s.13).

Hava gazıyla aydınlatma bu dönemde kullanılan bir diğer yöntem olmuştur. Dolmabahçe Gazhanesi, Dolmabahçe Sarayı'nın aydınlatılması için tesis edilmiştir ve sarayın yakınında konumlandırılmıştır. Bu gazhanenin yapımından bir yıl sonra, günümüzde İstiklal Caddesi olarak bilinen Cadde-i Kebir (Büyük Cadde) de dahil olmak üzere, İstanbul'un bazı sokaklarını aydınlatmak için bir boru hattı döşenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ilk tiyatrosu olan Beyoğlu Naum Tiyatrosu da Dolmabahçe

Gazhanesinden gelen havagazı ile aydınlatılan mekânlardan biri olmuştur. Bu gazhane, İstanbul'da Kuzguncuk Gazhanesi ve Yedikule Gazhanesi gibi diğer gazhanelerin ve daha sonra 1891'de İstanbul Anadolu yakasında bulunan Kadıköy Gazhanesinin tesis edilmesinin yolunu açmıştır (İleri, 2015, s.149-152).

Dolmabahçe Sarayı'nın yanı sıra Yıldız Sarayı da 1910'lu yıllardan önce padişah için aydınlatılmıştır. Belli nedenlerden ötürü, elektrifikasyona yoğun bir talep olmuştur. Cin'e (2019) göre, elektrik öncelikle bir statü sembolüydü. Padişah için saraylarda elektriğin kullanılması bunun bir göstergesi olmuştur. Elektrifikasyon birçok ülkede başlamış ve gelişmiş olduğundan, imparatorlukta yokluğu eskisinden daha hissedilir hale gelmişti. Örneğin, madenlerin elektrifikasyona ihtiyacı olduğu için Balya madenlerinde elektrikle aydınlatma kullanılmıştır. Bazı durumlarda, elektrik izinsiz, yasadışı olarak kullanılmıştır. İstanbul'da oldukça popüler bir otel olan Sümer/Söhmer Palas Otel, izinsiz elektrik kullanmaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nde o dönemde (1900'lerin başında) ülkeye her türlü elektrikli alet ve ekipmanın girişi kesinlikle yasaklanmıştır (Cin, 2019, s. 58-60).

Cin'in (2019) de belirttiği gibi, elektriğin tarihi hakkında bir argüman oluşturulmadan önce elektriğin tanımlanması gerekmektedir. Elektrik dediğimizde sokak aydınlatması, ev içi aydınlatma, tramvayların elektrifikasyonu gibi birçok farklı süreçten söz ediyor olabiliriz (Cin, 2019, s. 27). Bu nedenle, elektriğin resmi olarak kullanılmaya başlanmasını göz önüne aldığımızda, bu diğer erken dönem aydınlatma sistemleri anlamını yitirmiştir. Yukarıda değinildiği gibi, aydınlatma belli alanlarla sınırlıydı ve büyük ölçekli bir elektrik santrali ile kıyaslanamazdı. Ancak gazhaneler ve fener bulundurma zorunluluğu gibi girişimler elektriğe olan ihtiyacın göstergesi olmuştur. Elektrik teknolojisinin Osmanlı Devleti'ne neden geç geldiğine dair öne sürülen bazı nedenler, aydınlatmanın talep edilmediği anlamına gelmemelidir. Bu taleplerin arkasında çeşitli sebepler olsa da hem devletin hem de halkın sürekli aydınlatmaya ihtiyacı vardı.

Osmanlı Devleti'nde elektrik teknolojisinin tarihi ele alındığında, elektriğin nispeten "geç gelmesi" ve bunun olası nedenleri her zaman önemli bir konu olmuştur. En çok bahsedilen sebep ise II. Abdülhamid'in düşüncesi tarzıdır. Bu yeni teknolojiye olan ilgisizliği, sürekli olarak elektrikle ilgili suikast ve yangın endişeleri, güç kaygıları ve devletin o dönemde

yaşadığı ekonomik zorluklar gerekçe olarak sunulmuştur. Bu iddialar kısmen doğrudur; siyasi atmosfer ve II. Abdülhamid'in yaptırımları nedeniyle tartışılması mantıklıdır. Örneğin, elektrikli ev aletlerinin kullanımı ve satışı yasaklanmıştı ve bu da korku olarak yorumlanmıştı.

Öztaner (2014), bunun temel nedeninin padişahın ekonomik kaygıları olduğunu ileri sürmüştür. Elektrik teknolojisinin havagazı teknolojisine göre yüksek olan maliyeti, büyük ölçekli bir santralin Osmanlı Devleti'nde kurulmasını geciktirmiştir (Öztaner, 2014 s. 106). Devlet zaten havagazı teknolojisine yoğun şekilde yatırım yapmış olduğundan, şehrin elektrifikasyonu ekonomik bir seçenek olmamıştır. Ayrıca devlet, o sıralar hem ekonomik hem de siyasi anlamda zor bir dönemden geçmektedir. Dolayısıyla Öztaner (2014), diğer bazı bilim insanlarından farklı olarak, Abdülhamid'in elektrifikasyon süreci için farklı bir politikası olduğunu savunmuştur. Padişah, ayrıca dikkatsiz tüketimin yol açabileceği güvenlik endişeleri ve yangın tehlikesi gibi korkulara sahip olduğundan, elektriğin özel kullanımını yasaklamıştır. Refik Halit Karay, Abdülhamid'in, muhaliflerinin bu yeni teknoloji olan elektrikle Yıldız Sarayı'nı havaya uçurabileceğine dair bir paranoyaya sahip olduğunu ileri sürmüştür (akt. Öztaner 2014 s. 99, Dinçel, 2007, s. 61). Ancak Öztaner'e (2014) göre bu korku, durumu tam olarak açıklamamaktadır. Öztaner, Abdülhamid'in elektrik teknolojisini ve "elektrik savaşları" da dahil olmak üzere bu konudaki bilimsel haberleri de takip etmiş olmasıyla bu savını desteklemiştir (a.g.e.). Padişahın güvenlik konusundaki endişelerine ve devletin ekonomik ve siyasi mücadelelerine tekabül eden dönemin siyasi konjonktürüne rağmen, 1911'de İstanbul elektrifikasyonu ile sonuçlanan bir imtiyaz söz konusu olmuştur.

2.5 Silahtarağa Santrali: Konumu ve İnşaatı

Silahtarağa Santrali, 1914'te İstanbul'un Haliç semtinde kurulmuştur. Bölgenin dönüşümü, ünlü Henri Prost'un 1936-1937'deki master planından ve 1939'daki nihai uygulamasından önce başlamıştır. Mevcut literatüre göre, bu planlamayla Haliç, kalıcı olarak, 20. yüzyılın İstanbul'unda orta ölçekli sanayi tesislerinin ana lokasyonlarından biri haline gelecekti. Örneğin Önem ve Kılıçarslan (2005) bu planlamayı bir dönüm noktası olarak görmektedir. Silahtarağa Santralinin inşaatı 1914'teki bu dönüşümden önce başlamıştır. Haliç bölgesi, Prost'un planından önce de

sanayi kuruluşları tarafından kullanılmıştır. Bu dönemde Unkapanı Köprüsünün doğusunda buhar gücüne dayalı sanayi yapılarının kurulmasına izin verilmemiştir (Aksoy vd., 2009, s.21). Böylelikle Haliç, Unkapanı ve Haliç'in batısını içine alan bölge sanayi bölgesi haline gelmiştir. Silahtarağa Santrali de bu endüstriyel gelişmelerden biri olmuştur.

Haliç'te sanayi tesislerinin kurulmasının birkaç nedeni vardı. Konunun merkezi olması, yani su kaynaklarına, limana (lojistik amaçlı) ve sanayi bölgesine olan stratejik yakınlığı ana nedendi. Sanayi bölgesine yakın olması önemliydi çünkü o dönemde elektriği bir yerden başka bir yere götürmek hayli maliyetliydi. Elektriğin iletimi enerji kaybına neden olmaktaydı. Bu sorun nedeniyle, tesisin sanayi bölgesine yakın bir yere kurulması, bu potansiyel enerji kaybının önlenmesi açısından önemliydi (Aksoy vd., 2009, s. 23). Birçok bilim insanının öne sürdüğü gibi, elektrik Osmanlı İmparatorluğu'na diğer imparatorluklara ve ülkelere kıyasla daha geç gelmiştir.

Ayrıca, santral için kömüre de ihtiyaç vardı. Kömürün tesise taşınması sürecinin kolay olması çok önemliydi. Silahtarağa'nın denize sıfır konumu sayesinde limandan kömür taşınması pratikti. Bunun yanı sıra, santrale çok yakın olan derenin, santralin su ihtiyacını rahatlıkla karşılaması da fayda sağlamıştır. Sonuç olarak, Silahtarağa Santralinin stratejik konumu, su kaynaklarına ulaşma açısından elverişli olmuştur (Esenduran, 2010, s.213).

Haziran 1910'da çıkarılan "Menafi-i Umumiyyeye Müteallik İmtiyazat Hakkında Kanun"la, İstanbul'un elektrifikasyonu için yeni şartnameler hazırlanmıştır. İhale, 1 Kasım 1910'da sekiz şirketin katılımıyla gerçekleşmiştir. Türkiye'de elektrik üretimi, Budapeşte merkezli bir Avusturya-Macaristan firması olan Ganz Electric Works adlı şirkete verilmiştir (Aksoy vd., 2009 s. 19). "İstanbul'un elektrifikasyon imtiyazı için başvuran diğer firmalar arasında ilk bakışta Ganz en zayıfı olarak görülüyordu" (Cin, 2019 s. 132). Çünkü ihalede elektrik üretimi konusunda daha tecrübeli firmalar vardı. Başvuran konsorsiyumlar şunlardı: Deutsche Bank ve Constantinople Tramway Group, Fouquian Warnant (bir Fransız grubu adına), Westinghouse Group, Cio Française d'Eclairage Electrique, Swiss Electrical Syndicat, Giros ve Louchard'dan oluşan Union Ottoman (bir grup Fransız ve İsviçreli elektrik firmasını temsilen), Ganz & Co. ve Schneider & Cie. (akt. Cin, 2019, s. 130, The Electrician 15 Haziran

1910). Firmaların tam isimleri bilinmiyordu.⁶ İmtiyaz için başvuran Dersaadet Tramvay Şirketi⁷ elenmişti. Hisseleri ise Union Ottoman tarafından rekabeti önlemek amacıyla satın alınmıştı.

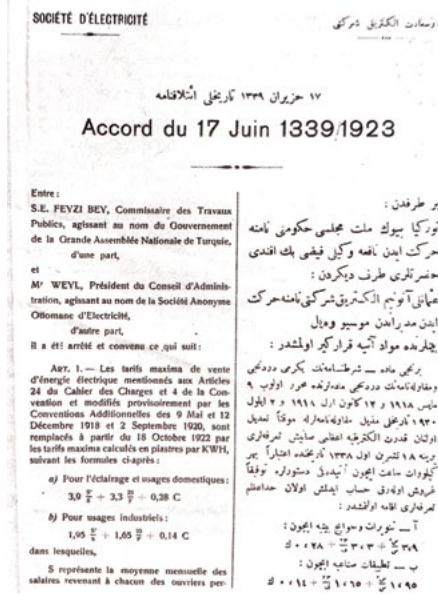
Ganz, başta zayıf bir şirket olarak görülmüş olsa da Macaristan 20. yüzyılın başında bilimsel ve teknolojik alanda ilerleme gösteriyordu. Örneğin, elektrik ve kimya sanayilerindeki başarısı dikkat çekiciydi (Cin, s.132). Ayrıca Ganz Company'nin deneyimli ve iyi eğitilmiş mühendislerle sahip olduğu da bilinmektedir. Ganz Company'nin başarısının ardından hükümet tarafından İstanbul'un elektrifikasyonu ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bir iç tüzük (Nizamname-i Dahili) düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, şirket sermayesi (şirket spermacti), şirket hisseleri, nizamname-i dahili (iç tüzük), mali konulara ilişkin hisse senedi bilgileri (temettüat) ve kayıtlardan oluşuyordu. (Cin, s. 221-222).

Yukarıda bahsedilen imtiyazın verildiği yıl, Ganz Company'nin yönetimi *Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles à Bruxelles*e (SOFINA) verilmiştir. Bu konsorsiyum, 1939'da elektriğin kamulaştırılmasına kadar Silahtarağa Elektrik Santralini ve İstanbul'un elektrifikasyonunu yönetmiştir. SOFINA, Deutsche Bank'ın liderliğinde bir konsorsiyumdur. Cin'in (2019) belirttiği gibi, SOFINA, yaygın bir hata olarak, Belçika menşeli bir firma olarak bilinmektedir. Aslında, SOFINA birkaç Avrupa şirketinin uluslararası bir konsorsiyumuydu ve Belçika, avantajlı vergi fırsatları nedeniyle mali ikametgâhıydı (s.12). Ayrıca bu konsorsiyum, Silahtarağa'nın işletmesini üstlenmek ve İstanbul'daki elektrik üretimi işini almak dışında kanalizasyon sistemlerini de alarak elektrik, tramvay, tramvay sistemleri alanlarında da faaliyet göstermiştir. Cin'in (kişisel görüşme, 6 Kasım 2021) izah ettiği gibi, SOFINA tüm şirketleri satın alarak ve konsorsiyuma ekleyerek Türkiye'de elektriği tekelleştirmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda tünel, gaz, tramvay şirketleri gibi kuruluşları da satın almış ve yönetmiştir.

SOFINA, elektrifikasyonun arkasındaki süreci anlamak için önemli bir yapıydı. 1923'te genç Cumhuriyet hükümetiyle yapılan yeni bir

6 Duygu Aysal Cin'e göre (Cin, 2019) şirketler için farklı isimler söz konusu ve bir belirsizlik var. Bunun nedeni ise "arşiv dosyalarında tam isimlerinin belirtilmemiş olması"dır. Ayrıca, imtiyaz için sunulan teklifler de arşivlerde bulunamamıştır. Bkz. sayfa:130.

7 Dersaadet Tramvay Şirketi 30 Ağustos 1869'da İstanbul'da insan ve eşya taşımak üzere kurulmuştur. Ticaret Nazır Mehmet Kabuli Paşa tarafından Dersaadet Tramvay Şirketi'ne 40 yıllık imtiyaz verilmiştir. Şirketin kuruluş sermayesi 400.000 Osmanlı lirası olmuştur (Kayserilioğlu, 2006 s: 38-42).

Şekil 2.3: 17 Haziran 1923, “Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi”nin isim değişikliğine ilişkin sözleşme, Silahtarağa Santrali Bilgi ve Belge Merkezi Arşivi (Aksoy vd. 2009, s. 27’den transfer edilmiştir).

sözleşmeyle şirketin adı “Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi” yerine, “Türk Anonim Elektrik Şirketi” olarak değiştirilmiştir (Şekil 2.3).

SOFINA'nın resmi yönetimi sonraki 14 yıl boyunca devam etmiş ve santral bu yıllar boyunca gelişmiştir. Bu durum, 1923'ün Haziran ayında, Cumhuriyet hükümeti ile yapılan ve yukarıda bahsi geçen yeni sözleşmeyle mümkün olmuştur. Elektrğin kamulaştırılmasından (1939) iki yıl öncesine kadar SOFINA, Silahtarağa Santralini işletmeye devam etmiştir (a.g.e.). *AE* dergisinin 44. sayısında, dünya çapında elektrikle ilgili bir makalede, SOFINA şu sözlerle özetlenmektedir: “SOFINA, Avrupa ve Amerika’da en mühim elektrik teşebbüsünü cemenen en önemli büyük şirketlerden birisidir. Türkiye’de Tramvay, elektrik ve İstanbul gaz konsorsiyomunun sermayesini temin eden de odur (*AE*, 1930, 44, s.94).” SOFINA bir konsorsiyum olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda ve daha sonra Cumhuriyet Türkiye’sinde tüm elektrik, ulaşım ve enerji işletmelerini toplamayı ve kontrol etmeyi amaçlamıştır.

Yönetmelik hükümet tarafından hazırlanırken, Ganz Company tarafından teknik ve inşaat süreci başlatılmıştır. Silahtarağa Santrali inşaatının

Haziran 1913'te tamamlanması planlanmıştır. Ancak bu planın önüne çeşitli engeller çıkmıştır. Öncelikle Balkan Savaşı santral için çok ağır sonuçlar getirmiştir. Cin'in (2019) belirttiği gibi, Balkan Savaşı nedeniyle fabrikanın inşaatı 395 gün ertelenmiştir, çünkü fabrika işçileri cepheye gönderilmiştir (Cin, 2019, s. 237). Ayrıca, 15 Eylül 1913'te yaşanan hava muhalefetinden dolayı inşaat sular altında kalmıştır. Bu sel inşaat alanı üzerinde yıkıcı etkiler yaratmış ve hatta inşaat sahasında bulunan bazı işçilerin ölümüne neden olmuştur (Aksoy vd., s. 23).

Yukarıda sayılan sorunlardan dolayı Silahtarağa'nın üretime başlaması zaman almıştır. 11 Şubat 1914'te tramvaylara elektrik verilmiş ve 14 Şubat 1914'te Silahtarağa Santralinden şehre elektrik dağıtımı gerçekleşmiştir. Tramvayların elektrifikasyonundan önce, imparatorlukta ulaşım için faytonlar ve atların çektiği tramvaylar kullanılmıştır (Cin, 2019, s. 421-423). İstanbul'da ilk resmi aydınlatma, Avrupa yakasındaki 1., 12. ve 20. belediye bölgelerinde başlamıştır. Beyazıt, Sultanahmet, Fatih, Samatya, Eyüp, Beyoğlu, Hasköy, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere ilk elektrik verilen bölgelerdir. *İstanbul Tenvirat İstatistiği* (1934) adlı kitaba göre, şehrin ilk "efektif" aydınlatması 1923'te başlamıştır. Efektif kelimesinden iç mekân aydınlatması ve hane aydınlatmasını anlayabiliriz. Elektrik teknolojisi ev, okul, iş yeri gibi iç mekânlarda kullanılmaya başlandığında toplum tarafından da daha bilinir hale gelmiştir. Aydınlatılmış (elektrik altyapısının mevcut olduğu) bölgelerde genellikle Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Levantenler gibi gayrimüslim topluluklar yaşıyordu (Aksoy vd., s. 37).

1937 yılında SOFINA dönemi sona ermiştir. Santralin yönetimi "İstanbul Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü"ne⁸ devredilmiştir. 1939'da bu Müdürlük İETT'yi (İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri) kurmuştur. İETT de santrali işletmeye başlamıştır. Bu, elektrik üretiminin kamulaştırılması anlamına geliyordu. Silahtarağa Santralinde elektrik üretimi 1983'e kadar devam etmiştir. 2004'te, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile imzalanan sözleşme ile Silahtarağa Santralinin kullanımı İstanbul Bilgi Üniversitesine verilmiştir. "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma 1 Numaralı Bölge Kurulu Müdürlüğü" kararname ile santral, bir "eğitim, kültür, sanat ve müze" platformuna dönüştürülmüştür (Aksoy

8 İstanbul Elektrik İşleri Umum Müdürlüğü.

vd., s.56). Santralistanbul, 2007’de santralin bulunduğu alanın açılışını yapmıştır ve o tarihten bu yana, bu alan eğitim ve kültür amaçlı kullanılmaktadır (a.g.e.).

AE dergisi, Silahtarağa’nın kuruluşunu, 1. sayısında duyurmuştur. Bu dergi öncelikle abonelerini elektrik konusunda bilgilendirmeyi ve eğitmeyi amaçlamakla birlikte, Silahtarağa Elektrik Santrali ve özellikleri hakkında güncellemeler de sunmuş (Şekil 2.4), elektrik ve tramvay haritalarını aboneleriyle sıklıkla paylaşmıştır.

Şekil 2.4: *AE*’nin ilk sayısında, Silahtarağa Santralinin ve inşaatının nasıl yapıldığına dair bilgiler aşağıdaki şekilde verilmiştir:

“Silahtarağa Fabrikası’nın ilk taşı 1911’de Kağıthane’de konuldu. Kömürden elektrik elde eden fabrika bugün, Constantinople ve civarına gerekli elektriği sağlayacak en muazzam ve gelişkin imkânlarla sahiptir. Bu şekilde elde edilen elektrik şehre ve çevresine geniş bir yeraltı şebeke ağı ve açık hava elektrik telleriyle ulaştırılmaktadır. Bu programın hayata geçirilmesi muazzam bir sermaye gerektirmiştir. Büyük çoğunluğu Türk altın liralardan oluşan yaklaşık 6 milyon sermayeyle, imtiyaz sonrası bedelsiz olarak devlete aktarılacak olan, elektrik idaresine ait araziler, çeşitli gayrimenkuller satın alınmış ve kurulumlar hayata geçirilmiştir. Önemlerinin daha iyi anlaşılması için, önümüzdeki sayılarda bu kurulumlar hakkında bazı detaylara girmeyi de hedefliyoruz.” (Feyza Zaim tarafından Fransızca’dan çevrilmiştir.)

3. AMELİ ELEKTRİK DERGİSİ (1925-1934), REKLAM VE MODERNİTE

Bu bölüm, derginin yayınlandığı tarihleri, fiziksel mizanpajı ve kaynağın temel niteliği gibi özelliklerini incelemektedir. Ulaşılabilen dergi sayılarının araştırılmasıyla elde edilen bilgiler, dergideki bilgiler hakkında bir fikir vermek adına doğrudan aktarılmaktadır. Ayrıca, derginin reklam boyutu gibi temel özellikleri, söz konusu dönemde Türkiye’deki reklam trendleriyle, daha geniş bir perspektifte tartışılmaktadır. Son olarak, dönemin getirdiği bir sonuç olarak, derginin açıkça görülebilen bir özelliği olan modernite ve bunun dergideki yansımaları, bu dergiyi sosyal tarih yönteminde görmek adına önemli olduğundan, bu bölümde ele alınmıştır.

3.1 Ameli Elektrik: Genel Bakış

3.1.1 Yayının fiziksel özellikleri

AE dergisi, en iyi tanımıyla, İstanbul’da elektrik kullanımını teşvik eden bir dergiydi. Ancak bu tanım, dergiyi betimlemek için yeterli değildir. Ameli, Türkçe/Arapça sözlük anlamında “uygulamalı, işe dayalı, imal edilmiş, yapay (*Redhouse*, 1890, s. 1321)” olarak tanımlanabilir. Adından da anlaşılacağı gibi, bu dergi elektriği, pratik uygulamalarını ve günlük kullanımını anlatmayı amaçlamıştır. *AE*, ilk olarak Aralık 1925’te yayınlanarak halka dağıtılmış olup Ekim 1934’e kadar iki ayda bir yayınlanmıştır. Dergi, elektrik şirketi abonelerine faturalarıyla birlikte 5 kuruş yıllık

Ameli Elektrik Dergisi, 1. Sayı

abonelik ücreti ile dağıtmaya başlanmış, derginin yayın süresi içinde bu rakamın 60 kuruşa kadar çıktığı olmuştur. Aralık 1925'te yayınlanan ilk sayısının ücreti 5 kuruştur. Ekim 1934'teki son sayısında bu ücret 15 kuruşa yükselmiştir. Dergi İstanbul'da basılmış, İstanbul ve ilçelerinde dağıtılmıştır. Bu bilgi derginin dizin sayfasından abonelik başlığı altında görülebilmektedir: "İstanbul ve ilçeleri için yıllık 15 kuruş" (AE, 1934, 64, dizin).

Dergi, 1925 ile 1934 arasında Arap ve Latin alfabesi kullanılarak Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Harf Devrimi⁹ dönemine tekabül eden 1928 yılına kadar hem Türkçe (Arap harfleriyle) hem de Fransızca olarak yayınlanmış bir dergidir. Latin alfabesinin ilk kullanıldığı sayısı (sayı 31), doğal olarak Harf Devrimi'nin hemen ardından 1928'de yayınlanmıştır. Devrim öncesinde ve sonrasında, derginin Fransızca sayıları içerik olarak Türkçe baskılarla hemen hemen aynı olmuştur. Bir sonraki bölümde üzerinde durulacağı gibi, bu devrim ve onun sosyal ve kültürel önemi dergide izlenebilmektedir.

Dergi, bir SOFINA konsorsiyumu olan İstanbul Elektrik ve Tramvay Şirketi tarafından yayınlanmıştır. Bu bilgi her sayıda derginin kapak sayfasında açıkça belirtilmiştir.¹⁰ Harf Devrimi'nin ardından, "İstanbul

9 Harf Devrimi 1 Kasım 1928'de gerçekleşmiştir. Fransızca ile birlikte ana dil olarak kullanılan Osmanlı Türkçesi yazısı yerine, Ocak 1929'da "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" ile Latin alfabesi resmi ve zorunlu hale gelmiştir. Bu devrim, dönemin diğer devrimleriyle birlikte batılılaşma sürecinin bir parçası olmuştur. Daha fazlası için bkz. Geoffrey Lewis, *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*.

10 "Bu dergi İstanbul Elektrik ve Tramvay Şirketleri tarafından aylık olarak yayınlanmaktadır."

KAAATÇILIK VE MATBAACILIK ANONİM ŞİRKETİ
TÜRK ANONİM ŞİRKETİ
SABIK FRATELLI HAIM TİCARETHANESİ

Toprak Adresi: KÂATÇILIK
SALATA MERKEZİ: N. 170
İSTANBUL ŞUBESİ: N. 300
MATEBAA DAİRESİ: N. 300

SALATA MERKEZİ: Marmaracık cad. 13-15
İSTANBUL ŞUBESİ: Marmaracık cad. 13-15
MATEBAA DAİRESİ: Galata, Nispetiye Sokak 12
KUTUPCULUK DAİRESİ: Galata, Zeytinlik 12

"UNDEWOOD"
YAZI MAKİNELERİNİN
TİCARET HAKKINDA
TÜRKİYE ÜMUMİ ACENTALİĞİ

İSTANBUL, 11 Eylül 1931

MATEBAA MERKEZİ VE İSTANBUL ŞUBESİ

Tarih	Adet	İçerik	T.L.	Ölçü
29/8/31	5000	Adet parçaları kart	5,00	
29/8/31	500	Adet parçaları kart	1,50	
29/8/31	50	Tabaka sahilli kâğıt	0,75	

Şekil 3.1: Kâğıtçılık ve Matbaacılık A.Ş. Sabık Fratelli Haim Ticarethanesi faturası, Ekim 1931.
Kaynak: <https://www.modamuzayede.com/urun/1999592/efemera-matbaacilik-musevi-fratelli-haim-ticarethanesi-katcilik-ve>

(TÜRK ANONİM ŞİRKETİ)
KAAATÇILIK VE MATBAACILIK ANONİM ŞİRKETİ
SABIK FRATELLI HAIM TİCARETHANESİ

Toprak Adresi: KÂATÇILIK
SALATA MERKEZİ: Marmaracık cad. 13-15
İSTANBUL ŞUBESİ: Marmaracık cad. 13-15
MATEBAA DAİRESİ: Galata, Nispetiye Sokak 12
KUTUPCULUK DAİRESİ: Galata, Zeytinlik 12

YAZI MAKİNELERİNİN
TÜRKİYE ÜMUMİ ACENTALİĞİ

İSTANBUL, 17 Haziran 1929

MATEBAA MERKEZİ VE İSTANBUL ŞUBESİ

Tarih	Adet	İçerik	T.L.	Ölçü
29/4/1929	2	Top 57 - 40 gazete kâğıt	5,00	
1/10/1929	1	Top 57 X 25 gazete kâğıt	1,50	
6/10/1929	1	Top 57 X 40 sahilli kâğıt K*IS	5,12	
6/10/1929	2	Top 57 X 25 gazete kâğıt	3,00	
14/10/1929	2	Top 57 X 25 sahilli kâğıt K*IS	12,22	
4/10/1929	2	Top 57 X 25 gazete kâğıt	3,00	
10/6/1929	17	Tabaka beyaz karton	5,12	
10/6/1929	500	Adet zarf S.F.L.	1,50	
10/6/1929	500	Adet zarf oryan	1,00	
11/6/1929	10	Adet deşme	0,75	
11/6/1929	1	Adet silme	1,50	
17/6/1929	1	Top 57 X 25 sahilli kâğıt K*IS	3,56	
17/6/1929	2	Top 57 X 25 gazete kâğıt	3,00	
17/6/1929	2	Top 57 X 25 mat kâğıt K*IS	7,20	

75,14

Yekün Türk Lirası..... 75,14

MATEBAA MERKEZİ VE İSTANBUL ŞUBESİ

Şekil 3.2: Kağıtçılık ve Matbaacılık A.Ş. Sabık Fratelli Haim Ticarethanesi faturası, 17 Haziran 1929.
Kaynak: <https://www.peramezat.com/urun/musevi-fratelli-haim-ticarethanesi-kagitcilik-ve-matbaacilik-as-antetli-#product>

Elektrik ve Tramvay Şirketi tarafından Fransızca ve Türkçe olarak yayınlanmıştır” ibaresi de eklenmiştir. Ayrıca derginin her sayısındaki dizin sayfalarında yayıncı bilgisi olarak *Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi*¹¹ belirtilmiştir. Bu şirket, Türk Anonim Şirketi ve Fratelli Haim'e aittir. Bu şirket aynı zamanda derginin hemen her sayısında reklamı çıkan Underwood daktilolarının “Pichet” kasalarının da acentalığını yapmıştır (Şekil 3.1). Derginin ilk sayılarının boyutu 27.5x20 cm iken, Harf Devrimi sonrasında 15x23 cm olarak değiştirilmiştir.

AE'nin dokuz yıllık yayın hayatı boyunca 67 sayısı yayımlanmıştır. Araştırmamda, derginin 55 sayısına ulaştım. Bu birincil kaynak neredeyse 100 yıllık olduğu için, bazı sayıları arşivlerde bulunmamaktadır. 4, 6, 15, 17, 30, 35, 36, 37, 38, 46, 48 ve 56 numaralı sayılar dışındaki tüm sayılar bu çalışmada kullanılmıştır. 7., 8., 9., 10. sayılar 7/8 ve 9/10 olarak eşleştirilmiş olarak basılmıştır. Her sayı ortalama 20-50 sayfa uzunluğundadır. *AE*'nin bazı sayıları almanaklar gibi özel sayılardır. Bu almanaklar, bir önceki yılın öne çıkan başlıkları gibi özel içeriklerle hazırlanmıştır. 23. ve 32. sayılar, araştırmacının arşivinde bulunan almanak sayılarıdır. 64. sayı da özel sayıdır ve 1933'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yılı onuruna basılmıştır. 66. sayıysa, sadece elektrikle yemek pişirmeyi konu alan mutfak özel sayısıdır. Bu sayıda, çok sayıda farklı tarif ve doğru malzemelerin nasıl seçileceğine ilişkin tavsiyelere yer verilmiştir. Ayrıca, toplanmış olan 57 sayının yanı sıra, üzerinde tarih ve sayı bilgisi olmayan “Küizin” adlı bir mutfak eki de bulunmaktadır. Bu kitabın *AE*'nin kadın okuyucuları için “Bayan Keleci” tarafından yazılmış bir hediye kitap olduğu belirtilmektedir (*AE*, Küizin, s.1). Bu ek de aynı şekilde, elektrikle nasıl yemek pişirileceğine dair tarifler ve tavsiyeler vermektedir. Son olarak, derginin son sayısı olan 67. sayının da kendine has bir konusu vardır: Kapak sayfasında da belirtildiği gibi, Aydınlatma. Doğru ve uygun aydınlatma (tenvirat), *AE*'nin ana konularından biri olmuştur. Sayıların çoğunda, uygun aydınlatmanın nasıl uygulanacağına dair birçok tavsiye bulunmaktadır. Sorulardan bazıları şunlardır: *Ne tür lambalar kullanılmalıdır? Bunlar hangi açılarla nereye yerleştirilmelidir? Okullar, ofisler ve evler nasıl aydınlatılmalıdır? Yemek pişirirken en iyi sonucu almak için mutfağımızı nasıl aydınlatabiliriz?* Tüm bu soruların açıklamaları

11 Kâatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi.

çok detaylı bilgi ve çizimlerle verilmiştir. Ayrıca bu aydınlatma vurgusu modern (asri) olmakla ilişkilendirilmiştir. Bir sonraki bölümde tartışılacağı gibi, diğer birçok kavramla birlikte modernizasyon ve aydınlatmaya yapılan yadsınamaz vurgu, elektrik teknolojisi ile birleştirilmiştir.

3.1.2 Misyon ve Organizasyon

Yukarıda bahsettiğim birkaç özel sayı dışında, *AE*'nin kendine has ve tekrara dayalı bir anlatımı vardır. Bu anlatı, Türkiye'deki ve dünyadaki siyasi ve toplumsal bağlam konjonktürü ile ilişkilidir. Yeni üretim tarzları, Taylorizm, modernite ve toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi kavramları bu dergide takip etmek mümkündür.

Her sayıda bir elektrik tarifesi bölümü yer almaktadır. Bu bölümde, tarifeler detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Farklı sezonlar ve farklı durumlar için farklı tarifeler bulunmaktadır. Sezonlar, Ocak-Şubat-Mart-Nisan gibi dörder aylık gruplara ayrılmıştır. Tarifelerin de bu aylara göre hesaplanmış olması muhtemelen sıcaklığa bağlı tüketim ve kış aylarında gecelerin daha uzun olmasıyla ilgilidir. Dergideki tarifeler ayrıca evsel ve sınai amaçlı olarak ikiye ayrılmaktadır. Elektrik faturaları belirli bir amper ve kW-saat üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin, *AE*'de duyurulduğu şekliyle, her 10 amper için 17,85 lira üzerinden bir faturalandırma yapılmıştır (*AE*, 1933, 61, s.66-69). Çift tarifenin, tüketimi 500 kW-saat'in üzerinde olan ve yeni bir elektrikli alet alan müşteriler için geçerli olduğu belirtilmektedir. Böylece ev aletleri de tarifelere dahil edilmektedir. "Elektrik Şirketinin Müşterilerine Sunduğu Menafi" de derginin bir diğer bölümüdür. Bu bölümde, müşterilere çok cömert oranlarda indirim teklifleri sunulmaktadır. Örneğin, müşterilerin ilk faturalarında yüzde 50 indirim yapılmaktadır. Derginin her sayısının son sayfasında, fatura sütunu ve "Mühim İlan" (Önemli Duyuru) bulunmaktadır. Bu sütunda abone tarafından doldurulması gereken boş bırakılmış bölümler vardır. Doldurulması istenen bilgiler, tesisat numarası, tarih ve müşterinin son baskıdan o ana kadar harcadığı kw-saat detaylarıdır. Bu faturanın sekiz gün içinde Türkiye Elektrik Kurumuna teslim edilmesi gerekmektedir.

Dergide, şirkete nasıl elektrik müşterisi olunacağına dair ayrıntılı bilgi verilmektedir. (*AE*, Almanak, 1928, 23, s.13-14). Bu bilgi o zaman için

önemliydi çünkü binaların çoğu elektrik tesisatının yapılması için bir altyapıya ihtiyaç duyuyordu. Şirket bu altyapıyı müşterilerine sunuyordu. Binalardaki altyapı yetersizliğinin yanı sıra, İstanbul'un bazı bölgelerinde kazı gerektirebilecek elektrik hattı eksikliği sorunu vardı. Bu gibi durumlarda, müşterilerin bu eksiklikleri şirketten talep etmesi gerekiyordu. Şirketin bu talebi kabul etmesi durumunda müşterinin, depozito olarak 200 kuruş, tesisat için 100 kuruş ve damga vergisi için 5 kuruş olmak üzere ücret ödemesi gerekiyordu. Dergiye göre bu tesisat, bina dışı bir tesisata gerek olmadığı sürece, 15 gün sürüyordu.

Derginin, ilk sayıda "35.000 haneye, 150.000 ila 200.000 okuyucuya (AE, 1925, 1)" ulaştırıldığı bilgisi bulunmaktadır. Böylelikle, Aralık 1925 tarihi itibarıyla İstanbul'da en az 35.000 elektrik aboneliği olduğu sonucuna varabiliriz. Verilen okuyucu sayısı ortalama hane sayısına göre hesaplanmıştır. Bu 35.000 abonenin sadece haneleri içermediğini belirtmek gerekmektedir. Silahtarağa Santralinde üretilen elektrikten fabrikalar, esnaf, şirketler, lokantalar, sinemalar ve daha birçok bina ve kuruluş da yararlanmıştır. Bu dergi tüm elektrik abonelerine gönderildiği için abonelik sayıları dönem içinde elektrik kullanımının yaygınlaşması hakkında önemli veriler vermektedir. Derginin tirajına ilişkin bu bilgiler zaman zaman duyurulmaktadır. Örneğin, derginin 12. sayısında bu sayı 38.000 haneye, 150.000 okuyucuya ulaşmıştır (AE, 1927, 12). Aynı şekilde 54. sayıda, bu sayının yükseldiği, derginin 40.000 adet basıldığı ve 150.000 okuyucuya gönderildiği bilgisi bulunmaktadır (AE, 1934, 54). Yaklaşık okuyucu sayıları değişmemiştir. Bununla birlikte, bu bilgilere göre, 1925'ten 1932'ye kadar AEnin yaklaşık 2000 abone kazandığı da açıktır.

Derginin 2. sayısında ise şöyle bir bilgilendirme bulunmaktadır:

Bundan böyle Elektrik Şirketi ile birlikte Tramvay Şirketi'nin Ameli Elektrik ile işbirliği yapacağını ve bu nedenle dergimizin birkaç sayfasını şebir içi ulaşımaya ayıracağımızı okuyucularımıza duyurmaktan mutluluk duyuyoruz. Dikkatsiz kişileri, kazalardan korunmak adına almaları gereken önlemler konusunda bilgilendireceğiz. Ayrıca Konstantinopolis'in tramvay hatlarındaki turistik yerler ve eğlence/dinlenme mekânları hakkında da kısa bilgiler vereceğiz. Kısaca yayım akışımız iki kelime ile özetlenebilir: "Size hizmet". (AE, 1926, 2).

Bu metin, derginin benimsediği “halka hizmet” misyonunu açıkça ifade etmektedir. Ayrıca *AE*’nin bir amacı da İstanbul’un elektrifikasyonu sırasında elektrikleştirilen ve şehrin tüm ulaşım yapısını değiştiren tramvay başta olmak üzere kentteki dönüşüm konusunda tanıtım yapmaktır. Pek çok sayıda, yeni tramvaylar, tramvay hatları ve saatleri hakkında haritalar yayınlanmakta ve bazen de arabaları da içerecek şekilde trafikteki olası tehlikeler hakkında okuyuculara bilgilendirme yapılmaktadır. Hatta dergi, 14. sayısında diğer yolcuları rahatsız etmemek için tramvayda nasıl gazete okunması gerektiğine dair ders niteliğinde bir bilgi de paylaşmıştır (*AE*, De la plate-forme, 14, s.168). İstanbul’un elektrifikasyonu bağlamında tramvayların ulaşımı ve elektrikleştirilmesi çok önemlidir. Reklam içeriği nedeniyle dergide ilk bakışta dikkat çekmiyor olsa da özellikle derginin ilk birkaç yılında buna büyük önem verilmiştir.

3.1.3 İçerik ve ana konular

AE’nin içeriği, Akçura’nın (2002) belirttiği gibi üçe ayrılabilir. İlki ve en önemlisi, elektrik kullanımı ile ilgili pratik bilgilerdir. Örneğin, evlerimizin belirli odalarının nasıl aydınlatılacağına ilişkin yönergeler ve elektriğin güvenli kullanımına ilişkin bilgiler vb. verilmektedir (Akçura, 2002). İkincisi, okuyucuyu belli elektrikli aletleri satın almaya veya kullanmaya yönlendiren tavsiyeleri içerir. Bu tavsiyeler, dergi editörleri tarafından Türk toplumunun gelişmeye ihtiyacı olduğu düşünülen çeşitli hususlar hakkındadır. Bunlar bazen sağlık sorunlarıyla, bazen de modern olmak ya da çağı yakalamakla ilgili tavsiyelerdir. Ayrıca, editörler okuyucuya yönlendirici sorular sorarak daha katılımcı bir ilişki kurmayı amaçlamıştır. Örneğin, “Araba almadan önce karşılaştırıp araştırıyorsunuz, ampul almadan önce neden aynısını yapmıyorsunuz?” sorusu bunlardan biridir (Osram, *AE*, 1934, 67). Bazı reklamlarda, reklamcılar ürünü sağlığa yararı veya elde edilebilecek olan sonuçlarla ilişkilendirmektedir. Örneğin, saç kurutma makinesi reklamlarında, genellikle saç sık yıkamamanın sağlığa vereceği zarardan bahsedilmekte ve saçın yıkanıp saç kurutma makinesiyle kurutulması önerilmektedir. *AE*’de yer alan bazı makalelerde ve reklamlarda, sağlığın yanı sıra saçın güzellik açısından önemine de değinilmektedir. Örneğin, “Saçların hifzussıhhası için bazı ameli tavsiyeler”

(Saç sağlığı için bazı pratik öneriler) (*AE*, 1931, 52, s. 350-351) başlıklı bir makalede, saç kurutma makinesi kullanımının bakterileri ve dolayısıyla saç dökülmesini önleyeceğinden bahsedilmektedir. Bazı reklamlarda, belirli bir ürünü satın almanın modernliğin bir ön koşulu olduğu izlenimini vermek için “modern” terimi vurgulanmaktadır. Osram ampul reklamında, okuyucuya tasarruf yapmaması ve Osram ampul satın alması önerilmekte ve “İyi bir ziya asri evin mübrem ihtiyacıdır (İyi bir aydınlatma, modern bir evin kaçınılmaz ihtiyacıdır) (Osram, *AE*, 1932, 53)” denilmektedir. Üçüncü ve son içerik grubuysa, yine dergide yer alan karikatürler, moda sayfaları, kısa öyküler ve fıkralardan oluşmaktadır. Dergide yer alan öyküler H. G. Wells, Alexandre Dumas, Curnonsky ve Pierre MacOrlan gibi dönemin bazı popüler yazarlarına aittir. Bu öyküler çoğunlukla elektrik teknolojisi ile ilgili değildir. Ayrıca, doğrudan bu dergi için yazılmamıştır. Bunlar, bu popüler yazarların bilinen ve hâlihazırda yayınlanmış yazılarıdır; *AE* sadece bunları bir bütün halinde veya bir dizi halinde yeniden yayınlamıştır.

Hanım Sahifesi / Page de Madame, derginin yayın hayatı boyunca değişmeyen bir diğer içeriğidir. Bu bölüm genellikle bir ila üç sayfa uzunluğundadır. Bu sayfalarda örnek olarak dönemin modasına uygun giyinmiş kadın ve çocuklara ilişkin çizimler veya fotoğraflar yer almaktadır. Moda trendleri ve tavsiyeleri bu bölümün ana özelliğidir. İçerik, mevsimlere göre değişmektedir. Örneğin, “Özel durumlarda ne giymeliyiz?” başlıklı bir bölümde, otomobile binecek kadınlar için, “otomobil kıyafeti” olarak elbiseli, şapkalı ve paltolu bir kadın resmi sunulmaktadır (*AE*, 1937, 57). Benzer şekilde, günümüzün birçok kadın dergisinde gördüğümüz gibi, başka kadın giyim reklamları da yapılmaktadır. Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, bu sayfalar nasıl “modern bir kadın” olunacağını ve nasıl giyinileceğini öğretmenin açıklayıcı bir yoludur. Ayrıca “küçük kız elbiseleri” başlığı altında daha çok çocuk giyimine yönelik dikiş patronları bulunmaktadır. Bu sayfalar, dönemin idealize edilmiş kadın figürü ile ev içi alandaki modernleşme çabalarını gözler önüne sermektedir.

Bununla birlikte, *AE* dergisi teknolojik anlamda tam olarak didaktik bir üsluba sahip değildir. Açıklamak gerekirse, *AE*, *The Electrician* (1878-1952) gibi çağdaş tipik bilim dergilerinin yaptığı gibi sadece uygulamalı

bilimsel veya pratik/teknik bilgiler vermeyi amaçlayan bir dergi değildir. *The Electrician* gibi dergilerin yayın amacı, mühendisleri veya bilim insanlarını eğitmek veya bilgilendirmek olmuştur. *AE*de elektriğin nasıl güvenli kullanılacağına ve belli mekânların, kısmen teknik olarak nasıl aydınlatılacağına dair birkaç makale olmasına rağmen, bu bilgiler genellikle çok da teknik değildir. Yayınlanmış bazı teknik makaleler, göz sağlığından bahsedilen makalede olduğu gibi, belirli cihazların çalışma prensipleri hakkındadır.

AE, doğrudan yeni teknolojilerin tüketimini teşvik etmeyi amaçlayan bir dergi olarak, okuyucularının bunlarla etkileşim kurmasını sağlamayı amaçlayan içeriğe de sahiptir. İçeriği, okuyucularına ve onların sosyo-ekonomik durumlarına dayanmaktadır. Ortalama bir okuyucu için eğlenceli veya en ilgi çekici kısım, *AE*nin görsel içeriği ve dilidir. Örneğin Henriot'un karikatürleri (Henri Maigrot, 1857-1933) ve birçok farklı yazarın komik öyküleri bu dergiyi daha çok bir yaşam tarzı dergisi haline getirirken, okuyucusunu elektrik konusunda da bilgilendirmektedir.

Derginin bazı sayılarında en son bilimsel icatlar ve bunların mucitleri ile ilgili birçok konuya yer verilmektedir. Elektriğin icadı ve gelişimi, tarihin en bilinen isimleri hikâyeleri ve biyografileriyle anlatılmaktadır. Bu hikâyelerin eğlenceli bir tonu da bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'de *AE*ye özgüdür, çünkü o dönemde bilim ve teknoloji bilgisi topluma hikâyelerle aktarılmamıştır. Bilimsel içerik genellikle eğitici ve öğretici yayınlarda verilmiştir. Örneğin Ampere'nin bibliyografisi "Ampere'nin Evi" (*AE*, 1937, 51, 355-357) başlığıyla yayınlanmaktadır. Bu yazıda, Ampere'nin çocukluğu ve akademik hayatı anlatılmaktadır. Ayrıca hikâyede, Ampere'nin evinin bir elektrik müzesi haline getirildiğinden de bahsedilmektedir. Dergi, yazar ve kaynak olarak bu makalenin G. Leontre tarafından yazıldığını ve *Temps* dergisinden (*Notre Temps*) alıntı yapıldığını belirtmektedir. Bu da derginin diğer ülke dergilerinden alıntılar yaptığını göstermektedir. Bu yazı, bilim ve teknoloji temalarının okuyucuya dergide nasıl verildiğini ve bunun sosyal etkilerinin neler olabileceğini de yansıtmaktadır.

Bilim ve teknoloji cumhuriyet ideolojisi için önemli konulardı ve bu hem toplumda hem de modernite söyleminde belirsiz bir ilgiye sahipti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında "cumhuriyet elitinin pozitivist dili (İleri ve

Değirmencioğlu 2019, s. 107)” çok güçlüydü. Tüm ilerlemeler ve bilim vurgusu ile, bilim ve teknoloji, pozitivist bir söyleme sahip modern bir toplumun göstergeleri haline gelmiştir. Bu söylem, bilimsel makaleler aracılığıyla dergide kendisine yer bulmuştur.

Dergide yer alan teknolojik makaleler iki gruba ayrılabilir. İlk bilimsel makale türü, sağlık ve bunun doğru aydınlatmayla ilişkisi hakkındadır. Bu makalelerde gözün yapısı hakkında ve dünyayı nasıl gördüğümüze ilişkin bilimsel açıklama gibi çok detaylı bilgiler bulunmaktadır. Aydınlanmanın neden önemli olduğu, özellikle doğru aydınlatma çeşitleri bilimsel açıdan okuyuculara aktarılmaktadır. Bu makaleler, bu sayede okuyucuyu bazı bilimsel verilerle etkilemeyi ve eğitmeyi amaçlamaktadır. Birçok göz hastalığı da elektrik ve aydınlatma konularına bağlanmaktadır. Ayrıca, yanlış aydınlatmanın da gözü kötü yönde etkileyebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla derginin birçok yerinde “doğru aydınlatma” konusu ortaya çıkmaktadır ve çoğunluğu sağlıkla ilişkilendirilmektedir. Dr. Hakkı Hayri’nin yazdığı “Göz ve Işık” başlıklı makalede olduğu gibi, bazı makaleler doktorlar tarafından kaleme alınmıştır (Hayri, Göz ve Işık, *AE*, 1934, 67). Aşağıda ele alacağım gibi, bu yazılar, bilimsel verilerle okuyucuda güven oluşturmak ve okuyucunun zihninde elektrik ve elektrikli ev aletlerine “gereklilik” atfetmek için, doktor gibi uzmanlar tarafından yazılmıştır. Bu ayrıntılı ve bilimsel söylem, bu yeni teknoloji hakkındaki endişe ve şüpheyle ilişkilendirilebilir. Elektriğin bilinmeyen özellikleri, reklamcılar toplumu rahatlatmak ve dolayısıyla tüketimi artırmak için daha bilgilendirici ve bilimsel içerikler oluşturmaya itmiştir. Araştırdığım tüm sayılarda bilim ve teknolojiyle ilgili benzer ve paralel söylemler bulunmaktadır.

Bir önceki bölümde bahsettiğim gibi, Türkiye’de elektrik resmi olarak 1914’te Silahtarağa Santralinde üretilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, evlerde elektrik kullanımı 1920’lerin başında başlamış ve giderek gelişmiştir. Aynı şekilde endüstriyel kullanım da, bazı fabrikalardaki kullanım dışında, pek yaygın değildi. Elektrik ev içi kullanıma sunulmaya başlandığında, toplumsal bilginin inşa edilmesi gerekiyordu. Bu dergi, Tesisatı Elektrikiye Anonim Şirketi / Soci  t   Anonyme Turque d’Installations Electriques (SATIE) şirketi ile elektrik teknolojisi için bu alanı yaratmıştır. Gooday’den (2018) aktarım yaparak ilk bölümde belirttiğim gibi, ABD

ve Avrupa ülkelerinde bu teknoloji 1880'lerde kullanılmaya başlanmış ve bu ülkelerde kamuoyunda bir tepki oluşturmuştur. Elektrikle ilgili korku ve endişeler yetkililer tarafından ele alınmış; bilinmeyenler, bilinen ve tanıdık olanlarla değiştirilmeye çalışılmış ve çağın gereği normlarla desteklenmiştir. Silaharağa Santralinin sanayi dışı müşterilere elektrik tedarik etmeye başladığı yıllarda, elektriğin satışı, tanıtımı ve topluma öğretilmesi için bir reklam söylemi oluşturulmuştur. *Yedigün* ve *Cumhuriyet* gibi bazı Türk yayınları da dahil olmak üzere, pek çok yayın elektriğin tanıtımını yapmıştır (Akçura 2002; İleri ve Değirmencioğlu, 2020, s.107). Türkiye'nin o dönemdeki diğer dergileri bunu makaleler ve reklamlar yayınlayarak yapıyordu. Ancak *AE*, benzersiz içeriği ve yeni teknoloji etrafında gelişen bir yaşam tarzını duyurma, tanıtmaya ve yaratma amacıyla bu konuya adanmıştır. Ayrıca *AE*, Türkiye'nin postayla gönderilen ilk dergisi olarak kabul edilebilmektedir (Akçura, 2002, s. 137).

AE çok yoğun bir reklam içeriğine sahiptir. Her sayının neredeyse 2/3'ünün reklamlarla dolu olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, bir sonraki bölümde bahsedeceğim gibi, bu reklamlar genellikle ütü, buzdolabı, ampul, ısıtıcı, fırın ve hatta kadınlar için zayıflama kemeri gibi elektrikli aletlerin (çoğunluğu ev içi kullanım için) tanıtımlarından oluşmaktadır. Reklamların yanı sıra, yukarıda bahsettiğim gibi, elektrik teknolojisiyle pek ilgisi olmayan çok sayıda içerik bulunmaktadır. *AE*'yi anlamak için, dönemin zihniyetini ve sosyal bağlamını; o dönemde reklamcılığın ne anlama geldiğini araştırmak ve anlamak gerekmektedir.

3.2 Türkiye'de Reklamın Kısa Tarihi

Cumhuriyet'in ilk yıllarında reklam, Türkiye için yeni bir kavramdı. Akçura'nın (2002) kitabında ele aldığı gibi, bir ürünün reklamını yapmak, Osmanlı tüccar ve zanaatkarları için alışılmadık bir eylemdi. Kötü bir çağrışıma vardı ve uygunsuz bir şey gibi görülüyordu (s.9). Reklam, esnaf için doğru anlaşılabilen, teşhir olarak görülen, göz boyayıcı ve yanıltıcı bir durumdu. Osmanlı'da bugün bildiğimiz şekliyle ortak bir reklam kültürü olmasa da duyuru için başka uygulamalar söz konusu olmuştur. Akçura (2002), Osmanlı İmparatorluğu'nda reklamcılığın kökeninin tellallık ve dükkânlara asılan işaretler olarak kabul edilebileceğini öne sürmüştür

(s.13-14). Tellallık, Osmanlı İmparatorluğu'nda genel olarak halka duyurulardan sorumlu bir görev olmuştur. Bu işi, sokaklarda dolaşarak, duyurulması gerekeni haykırarak, seyyar satıcılığa çok benzer şekilde yapmışlardır. Bu duyurular, kayıp çocukları aramaktan dış macunu satmaya kadar farklı konuları içermiştir. Bu uygulama seyyar satıcılıkla devam etmiştir. Seyyar satıcılar, şehirde dolaşıp mallarını tanıtan kafiyeli ve eğlenceli sloganlarla satış yapmıştır (Akçura, 2002, s. 7-15). Bugün de Türkiye'deki pazarlarda ve seyyar satıcılarda bu geleneğin devam ettiğini görmekteyiz. Elbette, bu mesleklerin icraatları modern reklamcılık olarak kabul edilemez.

Akçura'nın (2002), Zafer Toprak'tan aktardığı gibi, "Osmanlı'da reklam, geleneksel üretimin çözülmesiyle anlam kazanmaya başlamıştır" (alıntı s. 15). Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında geleneksel üretim biçimlerinin gözle görülür veya yaygın şekilde çözülmemiş olmasına rağmen, ilanlar başlamıştır. Dönemin büyük mağazaları, halka tanıtım yapan ilk mağazalar olmuştur. Oteller ve bankalar da o dönemin ana reklamverenlerindedir. Tiring, Orozdibak, Luvr, Brod gibi firmalar da bu reklamverenlerden bazılarıdır. Tokatlıyan Otel, İstanbul'daki Tersane Elektrik Santralinden elektrik alan ilk binalardan biri olmasının yanı sıra, *AE*de ilan yayınlayan otellerdendir. Bu otel aynı zamanda dönemin popüler otellerinden biriydi ve duyuruları *AE*nin yayınlanmasından çok önce başlamıştır (Akçura, 2002, s. 25-27). *AE*nin kuruluşundan sonra Tokatlıyan Otel, Osmanlı Bankası'nın yanı sıra *AE* dergisinin ana reklam müşterilerinden biri haline gelmiştir. Derginin birçok sayısında bir reklamı bulunmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk reklamları, nezih bir devletçilik üslubuna sahipti. Dolayısıyla, Ziraat Bankası ve Sümerbank gibi devlet kurumları da dönemin ilk reklamverenlerinden olmuştur. Ayrıca *AE*de de gördüğümüz AEG ve Telefunken gibi markalar da dönemin ilk reklamverenlerindedir. Yavuz'un (2013) öne sürdüğü gibi, modern reklamcılık, isimsiz malların isimlendirilmesine dayanmaktadır (s. 229). Bir zamanlar şirket ismiyle bağlantısı olmayan, marka adı taşımayan ürünler markalaşmaya başlamıştır. Tüm dünyada bu akım 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu markaların ilk örneği Hasan'dır (Akçura, 2002, s.29). Bu marka, sabun, zeytinyağı gibi ürünlerin satışını yapmıştır. Ayrıca, o sıralarda yaşanan teknolojiye bağlı gelişmeler, özellikle

sanayileşmiş ülkelerde üretimin artmasını sağlamıştır. Bu durum, aynı zamanda söz konusu malların daha fazla ve daha hızlı üretilmesini de beraberinde getirmiştir (Tungate, 2014, aktaran Yavuz, 2013). Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında, reklamcılık büyük ölçüde ithal malların satışına dayalı olarak gerçekleşmiştir. Türkiye o dönemde nispeten geç sanayileşmiş bir toplum olduğu için, reklamı yapılan mallar ithal mallar olmuştur. *Ameli Elektrik*'in reklam içeriği de bu durumun bir kanıtıdır. SATIE ve daha birçok ithalat firması, o dönemde önemli elektrikli ev aletlerine dayalı bir sanayiye oluşturmaktaydı.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda reklam ve ilan konusunda farklı bir anlayış söz konusu olmuştur. Aydoğan'a (2009) göre bu farklılık, toplulukların rekabetten çok dayanışmasını öne çıkaran Müslüman inancı ve kültürü ile bağlantılıdır. Ayrıca, dünyevi gurur anlamsız ve utanç verici olarak kabul edilmiştir (s. 209). Tevazu ve kanaat önemli erdemler olarak görülmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu algı, 19. yüzyıldaki Batılılaşma hareketiyle birlikte gelen toplumsal değişimle farklılaşmıştır. Batı toplumlarıyla yakın ilişkiler, Osmanlı toplumunu dönüştürmüştür. Toplumun geleneksel yapısındaki değişimler ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir orta sınıf burjuvazinin ortaya çıkması, reklamlar için yeni bir hedef kitle oluşturmuştur. Tüketim kültürü 1950'lerde Türkiye'de daha görünür hale gelse de (Aydoğan, 2009), *AE*'nin yayınlandığı erken Cumhuriyet döneminde de ortaya çıkışının sinyallerini vermiştir. Ayrıca, ortaya çıkan yeni tüketim toplumu kentsel alanlarda şekillenmeye başlamıştır. İstanbul, Selanik ve İzmir, toplumsal değişimi daha açık bir şekilde yaşayan iller olmuştur. Üstelik bu şehirlerin iç yapıları, Batı etkilerinin görülmesi açısından homojen değildi. Örneğin, İstanbul'un Pera ve Beyoğlu bölgeleri, Haliç çevresindekilere göre farklı bir sosyo-ekonomik popülasyona sahipti. Bu durum tüketim alışkanlıklarında ve dolayısıyla reklam stratejilerinde de kendini göstermiştir (Aydoğan, 2009, s.210). Tahmin edilebileceği gibi, buralar aynı zamanda ilk olarak elektrik verilen bölgeler olmuştur.

Özellikle, yeni teknolojiyi satma ve pazarlama konusundaki yoğun isteğin yanı sıra moderniteyi yakalama ihtiyacı, *Ameli Elektrik*'teki reklamların arkasındaki ana motivasyon olmuştur. Yukarıda bahsettiğim ve Gooday'in (2018) belirttiği gibi, elektrik yeni bir teknoloji olarak Kuzey

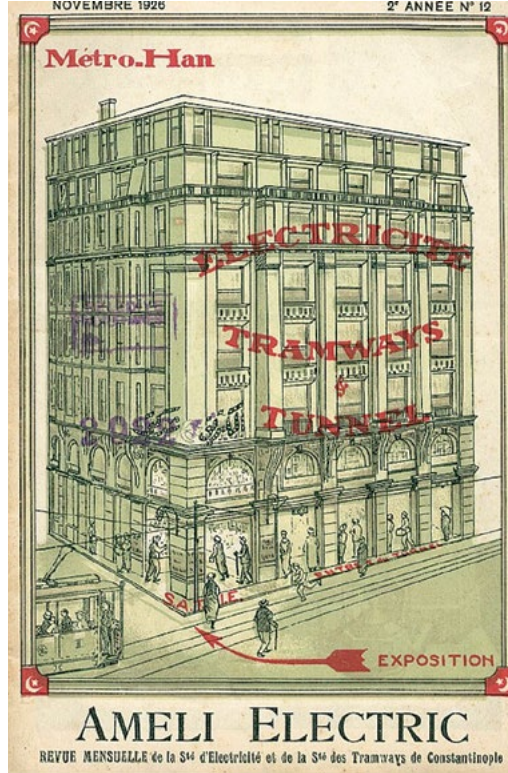
Amerika'daki toplumlarda korku yarattığı gibi, bu korku gaz şirketleri ve dergiler tarafından da beslenmiştir (s.100). Böylesi görülmemiş bir rekabet, diğer ülkelerde reklamları daha görünür hale getirmiştir. Elektrikli ev aletlerinin reklamı sadece *AE*'ye veya Türkiye'ye özgü olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiye'si ile benzer bir elektrifikasyon sürecinden geçen Meksika gibi ülkelerde de uzun bir elektrik reklamı ve satışı tarihi olduğu gözlemlenmiştir (Garcia, 2014).

AE'nin yayın hayatına 1925'te başladığını göz önüne alırsak, Cumhuriyet'in kurulmasından kısa bir süre sonra, *AE* ve diğer dergiler sayesinde modern reklam görünür hale gelmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasından kısa bir süre sonra yoğun reklam içeriğine sahip olan derginin dağıtımına başlanmıştır. Dönemin diğer birçok dergisi de sayfalarına elektrik reklamları yerleştirmiştir. Başka bir deyişle, hem elektrik hem reklam hem de cumhuriyet rejimi bu coğrafya için yeni kavramlar olmuştur.

Dergiler ve matbaacılık kültürü de Osmanlı İmparatorluğu için yeni kavramlardır. Matbaa teknolojisi imparatorluğa Batı'ya göre daha geç geldiği için, matbaa kültürü ve okuma alışkanlıkları da buna göre şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dergisi, 1849-1851 arasında yayınlanan *Vaka-ı Tıp* adlı bilimsel bir yayındır (Gönenç, 2011). Takip eden yıllarda, Cumhuriyet Türkiye'sinin kurulmasına kadar birçok dergi çıkarılmıştır. Bu dergiler, siyasi konjoktüre göre, içerik ve hedef kitlesi bakımından çeşitlilik göstermiştir. Abdülhamid döneminde yayınlanan *Servet-i Fünun* ve *Malumat* gibi dergiler, edebi içeriklerinden dolayı dönemin gazetelerine göre daha az tehditkâr olarak görülmüşse de bu yayınların siyasi gündemleri vardı. İlerleyen yıllarda, çeşitli içeriklerde dergiler de yayınlanmaya başlamıştır. Mizah, çocuk, kadın, ekonomi ve din bu dergilerin konularından bazılarıdır (Gönenç, 2011, s.66). Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında *Resimli Ay* (1924), *Milli Mecmua* (1923), *Haftalık Mecmua* (1925), *Hayat* (1926) gibi birçok dergi yayınlanmıştır. Bunlardan *Resimli Ay*, *Ameli Elektrik'e* benzer toplum odaklı bir yaklaşıma sahipti. Gönenç'in de belirttiği gibi *Resimli Ay*'dan sonra buna benzer daha birçok dergi yayınlanmıştır (Gönenç, 2011, s. 67).

3.3 SATIE, Türkiye’de Elektriğin Reklamı ve Pazarlaması

Bu bölümde yukarıda adı geçen SATIE firması ve *Ameli Elektrik*’le olan ilişkisi incelenecektir. SATIE, (Société Anonyme Turque d’Installations Electriques¹²), *AE*’nin ilk sayısından yaklaşık bir yıl önce, 19 Ağustos 1924’te kurulmuştur. Hükümetle yapılan bir sözleşmeyle kurulan şirketin amacı, elektrik alıcıları, motorları ve malzemelerini yabancı firmalardan ithal ederek veya yerinde üreterek satmaktı. Ayrıca şirket, elektrikli ekipman ve malzeme ticareti ve elektrik tesisat işleriyle de uğraşmaktaydı (Ökçün, 1971’den alıntılan Aksoy vd. 2009). Derginin ilk sayısında Thomson-Houston (Paris), AEG (Berlin), Therma (Suisse) ve Osram ampuller SATIE’nin ithal ettiği mallar olarak sıralanmıştır (*AE*, 1925, 1, s.9).

Şekil 3.3: Metro Han binası. *AE* kapak sayfası, 1926, Sayı:12

12 Tesisat-ı Elektriyi T.A.Ş

Şirket, Uşaklızade Halit Ziya (1866-1945), İzzet Melih (Devrim) (1887-1966) ve Abraham Barzilai (1861-1928) tarafından 50.000 lira sermaye ile kurulmuştur. Çoğunluğu yabancı¹³ olan diğer yatırımcılarla birlikte, 1929'da şirket sermayesi 100.000 liraya çıkarılmıştır (Ökçün, 1971, s. 26). Şirket üç Türk vatandaşı tarafından kurulmuş olmasına rağmen, şirketin yatırımcılarının çoğunluğu yabancı yatırımcılar olmuştur; 1934'te sermayesinin 35 hissesinden 31'i yabancı yatırımcılara aitti. 1 Ocak 1944'te SATIE şirketi feshedilmiş ve varlığı sona ermiştir (Ökçün, 1971, s. 25-27).

Şirketin merkezi Karaköy Tünel Meydanı'ndaki Metro Han binasıydı ve görselleri derginin pek çok sayısında ve kapaklarında yer almaktadır (Şekil 3.3). Ayrıca, SATIE'nin kuruluşunu takip eden yıllarda çok sayıda şubesi de açılmıştır. 1934'e gelindiğinde, Metro Han merkezinin yanı sıra Kadıköy, Beyazıt, Üsküdar ve Büyükdada ofisleri de faaliyete geçmiştir. Türk Elektrik Şirketi'nin (eski Osmanlı Elektrik Şirketi) genel merkezinin de Metro Han binasında bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Şirketin kuruluş amacı, elektrikli ev aletlerinin ithalatı ve ticaretiydi. Elektrik teknolojisinin santralde üretilip tüketiciye iletilmesi, teknolojinin varlığının göstergesi olmuştur. Bununla birlikte, en önemli konu, bu teknolojinin toplum tarafından kullanılmasına hizmet edecek elektrikli aletlerin ve gerekli ekipmanların ulaşılabilir olmasıydı. Örneğin, ampuller ve prizler olmadan iç mekân aydınlatması mümkün olamazdı. Bu nedenle bu alet ve gereçlerin pazarlanması için SATIE şirketi kurulmuştur. Ancak bu ürünlerin pazarlanması, hem elektrik teknolojisi hem de aletleri çok yeni olduğundan halka duyurma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.

SATIE, müşterilerine elektrikli ev aletleri ile ilgili ücretsiz tamirat ve danışmanlık hizmeti de vermiştir. SATIE, *AE*'de sık sık ilan vererek müşterilerine, bozulan aletlerini tamir etmek üzere evlerinden alıp tekrar evlerine iade etme, ihtiyaç duyanlara evlerinde gerekli tesisatların yapılmasına yardımcı olma ve teknik destek gerektiren tüm durumlarda doğru aydınlatma ve hizmetleri sağlama konusunda destek sunacağına dair teminat vermiştir.

13 Monsieur Ch. de le Hoye, Monsieur L. Janlet, Monsieur R. Richard, Monsieur E. Vlaminck, Monsieur A. Petrie, Monsieur Nanquette, Monsieur A. Hanssens, Monsieur A. Ledoux, Haşim Bey, Nazım Bey (Tayfur Nasım bey), (Ökçün, 1971, p. 26).

(Şekil 3.4)'de belirtildiğine göre, gerekli kurulum ve onarımlar ücretsiz sunulmuştur. SATIE, bu hizmetten çok az kişinin haberdar olduğunu da belirtmektedir. Ayrıca müşterilerine, mühendislerinin yardımıyla doğru aydınlatma ve iç tasarım tavsiyelerini uygulamayı taahhüt etmektedir. Derginin 65. sayısında, hitap edilen kişinin kadın olduğunu belirtecek şekilde *Madame* hitabıyla başlayan bir duyuruda, bu hizmeti avantajlı ödeme seçenekleriyle sunacaklarını duyurmuştur (SATIE, *AE*, 1934, 65, s.32).

Elektrik Şirketi'nin Metro Han binasında düzenlediği sergiler, yemek kursları gibi etkinliklerle, bu mekân dergi ve SATIE şirketi için bir uygulama alanına dönüşmüştür. Yemek kursları, kadınlara yönelik önemli bir şirket etkinliğiydi. Bu kurslar kadınlara elektrikle yemek yapmayı öğretmek için tasarlanmıştı. Yemek pişirme konulu özel sayıda (*AE*, 1934, 66)

TESİSATI ELEKTRİKİYE TÜRK ANONİM ŞİRKETİ nin, alındığı yer ve markası ne olursa olsun **TAMİRATA** ihtiyaç gösteren bütün cihazları müşterilerin evlerinden alıp tekrar getirdiğini ve tamiratı, parça değiştirmeye lüzüm olmadığı zaman **MECCANEN** yaptığını, parça değiştirmek mecburiyeti alınca **MALİYET FİYATİLE** tebdil ettiğini

Pek az kimse biliyor.

TELEFON

BEYOĞLU Metro han, Tünel meydanı, Telefon Beyoğlu 4800	
İSTANBUL Elektrik Evi - Beyazıt	• İstanbul 24378 9
KADIKÖY Muvakkithane Caddesi No. 83.	• Kadıköy 66
ÜSKÜDAR Şirketi Hayriye İskelesi No. 10.	• Kadıköy 312
BÜYÜK ADA 28 Nisan Caddesi No. 19	• Büyük Ada 128

— 8 —

Şekil 3.4: *Ameli Elektrik*, Sayı: 53, Şubat 1932.

bu yemek kurslarının yerleri / saatleri gibi konularda bilgi verilmektedir. *AE*'ye göre bu kurslara büyük bir talep vardı. Bu kurslar, elektrikli aletlerin satışı için de reklam alanı sağlamıştır. Ayrıca elektrikli ev aletlerinin teşhiri için düzenlenen bir showroom da müşterilere somut ve görsel örnekleri sunmaktaydı. Derginin 39. sayısında şu açıklama yayınlanmıştır:

“Sanatçılar, Tüccarlar ve Tüm İş Adamları! Her türlü aydınlatma tesisatınızı yaptırmadan önce Elektrik Firmasının showroom'unu ziyaret ediniz. Deneyimli mühendisler size, atölye, ofis, vitrin, dükkân, apartman, ev vb. gibi mekânların nasıl mükemmel şekilde aydınlatılacağını gösterecektir (AE, 1929, 39)”.

Elektrik satışı yapmak, elektrikli aletleri pazarlamak anlamına geliyordu. Elektrik hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen ve daha önce evlerinde hiç elektrik kullanmamış olan İstanbulluların bu teknolojiye haberdar olması gerekiyordu. Büyük bilinmezliğin neden olduğu korku ve merak, elektrik abonelerinin duygusal bağ kurabileceği bir dergi ile azaltılmaya, o dönem için “makul” sayılan görsel, sembol ve söylemlerle olumlu çağrışımlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bilinirlik yaratmak dergi için önemli bir pazarlama stratejisiydi. Ayrıca İstanbulluları bu teknolojiyle tanıştırmak için kullanılan taktikler arasında, teşvik ve destek unsurları da bulunmaktaydı.

Dergi, İstanbul Elektrik ve Tramvay Şirketi tarafından çıkarılmış olsa da dergide baş aktör olarak SATIE'yi görmek mümkündür. Bunun en basit kanıtı, derginin büyük çoğunluğunun SATIE'nin ithal ettiği elektrikli ev aletleri reklamlarından oluşmasıdır. AEG, Mazda, Frigeco, Thomson Huston, Osram gibi firmaların elektrikli aletleri dergide en fazla reklamı görülen ürünlerdendir. Aşağıdaki tabloda görülebileceği gibi (Tablo 3.1) birçok farklı elektrikli alet ithal edilmiş ve satılmıştır. Bu cihazlardan bazıları motor ve vinç gibi endüstriyel amaçlıdır, ancak satılan aletlerin çoğu ütü, vantilatör ve fırın gibi ev içi kullanım içindir. En çok reklamı yapılan aletler ampuller, elektrikli süpürgeler ve motorlardı. Toplamda, belirli 32 adet elektrikli aletin reklamı derginin tüm sayılarında yer almaktadır. Bu tablo, 1925-1934 arasında İstanbul'da satılan elektrikli aletleri göstermektedir. Ayrıca, reklamı yayınlanmış elektrikli aletlerin yıllara, derginin sayılarına ve toplam gösterime göre dağılımı da görülebilmektedir.

Buzdolabı, fırın, ocak, ısıtıcı, zayıflama aleti, ampul, su ısıtıcısı, elektrikli süpürge, çamaşır makinesi, vantilatör gibi cihazların renkli, eğlenceli ve çoğu zaman teşvik edici reklamları dergide yer almaktadır. Herhangi bir *AE* dergisi sayısının yaklaşık üçte ikisinin bu reklamlardan oluştuğu görülmektedir. Her bir alet çok detaylı bir şekilde tasvir edilmiş ve gerekli sosyal kodların okunabileceği görsellerle zenginleştirilmiştir. Her aletin kaç kW-saat enerji tükettiği, nasıl kullanılacağı ve hatta cihazın temizliğinin nasıl yapılacağı anlatılmaktadır.

AE'de, bu aletlerin aslında bir lüks değil, tasarruf fırsatı olduğu şiddetle vurgulanmaktadır. Hedef kitlesi kadın olan pek çok elektrikli alet, güzellikle de ilişkilendirilmektedir. Reklamların çoğunda, bu aletlerin kadınlar tarafından kullanıldığını görmek mümkündür. İlerleyen bölümlerde ele alacağım gibi, yeni ulus-devletin oluşumunda elektriğin cinsiyetçi temsilleri söz konusu olmuştur. Kadınlar ev içi alandan ve dolayısıyla elektrikli aletlerden sorumlu hale gelmiştir.

SATIE'nin elektrikli ev aletleri reklamlarının yanı sıra, dergide elektrikli aletlerle ve teknoloji ile ilgili olmayan reklamlar da yer almaktadır. Sık sık tekrarlanan bu reklamların, dergiye düzenli olarak reklam veren yerli ve yabancı bazı firmalara ait olduğu görülmektedir. Underwood daktilo, Osmanlı Bankası, Tokatlıyan Hotel, Nordstern, Lucien Fettu Şarapları, Barzilay ve Benjamin Armatörlük, Nestlé ve Aspirin, dergide reklamları sıkça görülen markalardır. *AE* dergisinin reklam ücretleri dizin sayfasında verilmektedir. Örneğin, 1928 yılı 31. sayı için "yayın ve ilan nüshası 5 kuruş", 1933 yılı 60. sayı için nüshası 2,5 kuruştur. Bu ilanlardan yola çıkarak, elektrikli ev aletleri ile ilgili olmayan reklamların da dergiye gelir sağladığını söyleyebiliriz. SATIE, elektrik ve elektrikli alet pazarlaması yaparken müşterilerine sunduğu her türlü imkânın dışında, "veresiye", "12 ay vadeli kredi", "kredili satış ve taksit" gibi sloganlarla müşteriyi kredili veya taksitli elektrikli alet almaya teşvik etmiştir. Sonuç olarak SATIE her fırsatta müşteriye güven sağlamaya çalışmıştır.

SATIE, 1944'te şirketin tasfiye edilmesine kadar reklam ve pazarlama faaliyetlerini sürdürmüştür. Diğer bir deyişle şirket, *Ameli Elektrik*'in son sayısından yıllar sonra da varlığını ve faaliyetlerini sürdürmüştür. Tasfiye edildiği yıla kadar, *Yedigün*, *Arkitekt* gibi bazı dergilerde reklamlarına devam etmiştir. Ancak elektriğin ve dolayısıyla elektrikli aletlerin

pazarlanmasında, *AE* ve *SATIE*'nin yadsınamaz düzeyde bir işbirliği söz konusudur.

3.4 Modernizasyon, Elektrifikasyon ve Aydınlatma

Bir önceki bölümde açıklandığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu ve erken Cumhuriyet döneminde reklamcılığın tarihi, küresel eğilimlere bağlı olmuştur. Reklam yapma ihtiyacı da küresel trendlerin ve sanayileşmenin etkisiyle ortaya çıkmıştır. *AE*'yi daha iyi anlayabilmek adına, reklamcılığın tarihini incelemek özel önem taşımaktadır. Zira reklamcılık, derginin temel satış/pazarlama stratejisi olmuştur. Ayrıca bu dergi, amacı çoğunlukla elektrikli ev aletleri satmak olan bir şirketin (*SATIE*) yayınıdır. Öte yandan, bu reklamların söylemi, tarihsel dönemi ve elektrik teknolojisi-ne bağlı zihniyetini anlamada en önemli unsur olmuştur. Elektrik teknolojisi ortaya çıktığında, dönemin yükselen ideolojileriyle bütünleşmiştir. Modernizasyon ve yeni üretim biçimleri, elektriğin pazarlanmasını etkilemiştir. Ayrıca Cumhuriyet Türkiye'si reformlarla birlikte toplumun her alanında büyük bir değişim yaşamıştır. Bu özel tarihsel bağlamda, zaten büyük değişimler yaşayan toplum tarafından yeni bir teknolojinin kabul edilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet hükümetinin ideolojisinde diğer ülkelerin de etkileri görülmektedir.

Modernleşme, Fordizm ve bir üretim tarzı olarak Taylorizm, bu dönemde ABD'de ortaya çıkan yeni tüketim kültüründe hâkim olan göstergelerdir. Bu eğilimler, hızlı üretim olanakları sayesinde daha fazla ve daha ucuz tüketimin kapılarını açmıştır. Campbell (1998) tüketim alışkanlıklarını, bunun arkasındaki retoriği ve tüketim teorilerini ele almıştır. "İhtiyaç" ve "istek", tüketim toplumunun tüketim alışkanlıklarını anlamak için önemli kavramlardır. İhtiyacı ve isteği anlamak için birçok farklı akademik çalışma yapılmıştır. Adam Smith (1723-1790), Karl Marx (1718-1783) ve Thorstein Veblen (1857-1929) bu konuyu ele alan düşünürlerden bazılarıdır. Tüketimin tarihini tararsak, geleneksel toplumlarda üretimin modern toplumlara kıyasla daha sınırlı olduğunu görebiliriz. Bu nedenle, geleneksel tüketicinin tüketmesi için çok az seçenek ve çeşit vardır. Öte yandan, modern toplumların seçim yapabileceği birçok seçenek vardır. Bir diğer önemli konu, "ihtiyacın" ne olduğunu tanımlamaktır.

Maslow'un "ihtiyaçlar hiyerarşisi" teorisi göz önüne alındığında, temel insani ihtiyaçlarımız, açlığı gidermek için yiyecek, barınmak için ev, uyku ve korunma gibi bazı temel ihtiyaçlar şeklinde sınıflandırılabilir (s. 239). Campbell'a (1998) göre, ihtiyaç retoriğinin kökeni, "istek" tüketimini "lüks", "aşırı" ve gerekli olmayan olarak gören Püriten etikidir.

Bu ihtiyaç ve istek ikiliğine göre, ihtiyaç retoriği daha fazla meşruiyet kazandığından, istek bir ihtiyaç olarak meşrulaştırılmalıdır. Bu meşrulaştırma, tüketicinin "mantıksal" muhakemesiyle yapılabilir. Modern insan bir şeyi isteyebilir ya da buna ihtiyaç duyabilir ama istediğinin bir gereksesi olduğunda, isteği kişi için bir anlam kazanır.

Sürekli meşruiyet arayan bir kavram olarak "istek", reklam ve zanaatkâr için bir alan yaratmıştır. Bu senaryoda, reklam ve pazarlama stratejileri uzun süredir tüketiciler adına bu meşrulaştırmayı gerçekleştirmektedir. Dahası, "modern tüketim, modern tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken arzularını da tatmin edebilme konusundaki beklentisidir" (Campbell, 1998 s. 242). Bu noktada, belirli alanlardaki profesyoneller ve uzmanlar, neyin ihtiyaç olduğuna karar verme gücüne sahiptir. Sağlık, neyin ihtiyaç olduğuna karar vermede en yaygın uzmanlık alanlarından biridir. Örnek vermek gerekirse, gözlük kullanmak genellikle doktor veya gözlükçü tarafından önerilen ve "ihtiyaç" olarak görülen bir sağlık unsurudur. Bu nedenle, gözlüğün çerçevesinin seçiminde gözlük satın almaya bir "istek" unsuru eklenebilmektedir (Campbell, 1998). Bu örneği ihtiyaç olarak sınıflandırılan ancak istek boyutunu da içeren birçok ürün tipinde görebiliriz.

Bu, aynı zamanda herhangi bir ürün formunun ihtiyaç olarak üretilebileceğini de göstermektedir. Bugünkü ihtiyaçlarımız belki de tarihte istek olarak kabul edilmekteydi. Bu bağlamda çok yeni bir teknoloji olan elektrik teknolojisi, ilk piyasaya sürüldüğünde bir lüks ve fazlalık olarak görülüyordu. Fiyatının yüksek olması ve bu teknolojinin bilinmeyen kısmı, onu bir istek gibi göstermişti. Gaz lambaları gibi toplumların alıştığı başka aydınlatma teknolojileri de mevcuttu. Böylece daha pahalı bir seçenek yani elektrik aydınlatması gereksiz ve lüks kategorisinde görülmüştü.

AE'nin tarihsel sürecini ele aldığımızda, tüketim toplumu yavaş yavaş şekilleniyordu ve modernitenin toplum hayatına girmesiyle yeni

bir tüketim biçimi oluşma sürecindeydi. Ancak, modernitenin temeli kısmen kapitalist dönüşümle ilgiliydi ve çeşitli düşünürlere göre her şey tarihin farklı dönemlerinde başlamıştı. Weber ve Simmel gibi bazı sosyologlar, modernitenin Rönesans'ta başladığını savunmuşlardır. Her ikisi de kapitalizmin ortaya çıkmasına neden olan, hesaplanabilir olmakla ve hayatın her yönünü rasyonalize etmekle ilgilidir (akt. Ördem, 2001; Tuner, 2001).

Osmanlı'da modernleşme 19. yüzyılın başında gerçekleşmeye başlamıştır. Ördem (2018), Ortaylı'ya (2008) ve Mardin'e (2001) atıfta bulunarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme pratiğini bu yüzyılda yaşadığını ileri sürmektedir. Osmanlı Devleti Tanzimat döneminden itibaren modernleşme sürecinden geçerken, modernleşme Batı imajıyla ilişkilendirilmiştir. Edebi eserlerde gördüğümüz gibi, Tanzimat döneminin başından itibaren Batı önemli bir figür haline gelmiştir. Öztaner'in (2014) belirttiği gibi, "19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı bir dizi reform, savaş, ekonomik kriz ve ideoloji çatışması yaşamıştır". Bu da modernleşme, çağı yakalama ve en son teknolojileri benimseme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Emgin'e (2019) göre, Batı'nın artan hâkimiyeti, hızlı bir modernleşme hamlesine ve hatta Batı'nın taklit edilmesine neden olmuştur. Mutman'a göre (Emgin, 2019, Mutman, 2002'ye atıfta bulunarak) emperyal güç ilişkileri ve bu güçlerin hegemonyası nedeniyle Osmanlı-Türk devleti için taklit kaçınılmaz olmuştur (s.13).

Bu modernleşme çabaları, İstanbul'u ve kentsel yapısını da değiştirmiştir. Nitekim Cin (2019), İstanbul'un elektrifikasyonunun "İstanbul'daki bu kentsel gelişim faaliyetlerinin son adımını oluşturduğunu" belirtmektedir (s.23). Modern şehirlerin, fabrikaların ve tramvayların elektrifikasyonu "terakkiyat"ın ve "medeniyye"nin sembolleri haline gelmiştir. O dönemde "terakkiyat" ve "medeniyye", ilerleme ve medeniyet için kullanılan ifadelerdi (s.10). Bununla birlikte, moderniteyi "Batı" ile ilişkilendirmek, Osmanlı modernleşmesini, üstün ve aşağı gibi ikiliklerle ele alırken oryantalist bir bakış açısı yaratabilmektedir. Cin (2019), Osmanlı'nın modernitenin pasif alıcısı olduğu gibi klişe anlayışların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (s.13). Nitekim, Öztaner (2014) de padişahın bu konudaki daimi çekimserliğine ilişkin söylemin göz önünde bulundurulması gerektiğine değinmektedir.

Modernleşme çabaları ele alınırken, Batı'nın modernin göstergesi olarak kabul edilmesi konusu tartışılabilir. Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik durumu, hızlı bir modernleşme ve teknolojilerin adaptasyonu ile sonuçlanmıştır. Öztaner'in (2014) altını çizdiği gibi, Osmanlı'nın modernitenin pasif bir alıcısı olmadığı ve değişen tarihsel koşullar sayesinde bir modernleşme yörüngesine sahip olduğu görülmektedir.

Elektrik ve modernite konusu ele alınırken, elektrik, dönemin toplum zihniyetinin bir yansıması olarak önem arz etmektedir. Tüm dünya için yeni bir teknoloji olan elektrik, Osmanlı toplumunda büyük bir merak olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu elektriği nispeten geç benimsemiştir. Avrupa'yı ziyaret etme şansı bulan Osmanlı seçkinlerinden bazıları elektrikle ilgili görüşlerini bildirmişlerdir. Elektriğin tarihini inceleyen birçok bilim insanı elektriğin edebi yansımalarını değerlendirmiş ve ele almıştır (Öztaner 2014, İleri 2015). Elektrik teknolojisinin bir modernite ögesi olarak nasıl algılandığı dönemin yazılarında izlenebilmektedir. Ayrıca, bu yazılar elektrik teknolojisi algısının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu yazıların Osmanlı seçkinlerine ait olduğu da dikkate alınmalı ve bu nedenle tüm Osmanlı toplumuna genel bir bakışın yansıması olarak kabul edilmemelidir. Örneğin, İstanbul'un hava gazı fenerlerinin loş ışığıyla aydınlatılan sokaklarının aksine, elektrik ışıklı gelişmiş şehirler üzerine yazılan yazılar, Osmanlı'nın zihninde "modernleşmiş ve şehirleşmiş" bir kent imajı olarak duruyordu. Öztaner (2014) elektrik konusunda yazıları olan bazı aydınları şöyle sıralamaktadır: "Münif Paşa, İbrahim Şinasi, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet İhsan Tokgöz, Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Refik Fenmen, Nafiz Ziya ve Osman Nuri Ergin" (s. 79).

Münif Paşa (1828-1910), *Mecmua-i Fünun*'daki yazılarında, İstanbul'un ve sokaklarının elektrifikasyonunun önemli olduğu görüşünü savunmuştur. Aydınlanmanın getireceği güvenliğin faydalarına ek olarak, aydınlatma sayesinde insanların İstanbul'da gece saatlerinin tadını çıkarabileceğini, günlerin daha uzun olabileceğini ileri sürmüştür. İbrahim Şinasi (1826-1871), Paris'i ziyaret ettikten sonra, *Tasvir-i Efkar*'da elektrik ve aydınlatmayla ilgili yazılar yazmıştır. "Işığı" ilerleme, akıl ve bilimsel gerçek için bir metafor olarak kullanmış; dolayısıyla sokak aydınlatmasını bilgeliğin ve bilginin göstergesi olarak yorumlamıştır (Öztaner, 2014, s. 82). Şinasi, elektriğin güvenlik boyutuna da vurgu yapmıştır. Ayrıca,

elektrifikasyonun İstanbul'un kentleşme süreci için önemli olduğunu savunurken, Osmanlı kimliği korunduğu sürece, bu değişikliklerin kabul edilmesi gerektiği uyarısında da bulunmuştur (s. 83).

Daha sonraki yıllarda, Ahmet Mithat Efendi ve Ahmet İhsan (Tokgöz) gibi yazarlar, elektrikleştirilmiş Avrupa şehirlerini ziyaret ettikten sonra, gözlemlerini ve hayranlıklarını gezi yazılarında anlatmışlardır. Ahmet İhsan, "elektrik"i "medeniyetin ruhu (rûh-ı medeniyet)" olarak kabul etmiştir (akt. Öztaner, 2014, Ahmet İhsan Tokgöz, *Avrupa'da Ne Gördüm?*). Paris'teki Dünya Sergisini ziyaret eden Ahmet Mithat Efendi (1844-1913) yazılarında elektriği, özellikle tiyatrolarda elektrik kullanımını övmüştür. Öztaner, Ahmet Haşim'in (1864-1932) elektrik teknolojisini eleştirdiğini ve neden olabileceği olası etik tehlikeleri tartıştığını ileri sürmektedir (Öztaner, 2014). Tüm bu edebi eserler, Osmanlı'nın sosyal ve kültürel bağlamına dayalı olarak yeni çağrışımlar yarattığı için, elektriğe ilginin var olduğunu göstermektedir.

Öztaner (2014), Osmanlı aydınları için elektriğin modernleşmenin, ilerlemenin ve gelişmenin bir göstergesi haline geldiğini belirtmektedir (s. 87). Ayrıca, yukarıda bahsedildiği gibi, elektrik ve aydınlanmanın farklı unsurları, Namık Kemal'in görüşlerinde olduğu gibi, aydınlanma ile ilerleme veya karanlık ile gerilik arasında kurulan bağlantılar gibi, elektrik anlayışını ortaya çıkaran yeni zihinsel sınıflandırma veya metaforlar yaratmıştır (İleri, 2015, s.113)

Elektrik ve modernleşme tarihi incelendiğinde, *AE* dergisinin söyleminin Türk modernleşmesinin içselleştirilmiş bir yansıması olduğu ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk yılları, eşsiz modernleşme adımları ve reformlarıyla tüm teknolojilerin tüketilmesi için meşru bir zemin oluşturmuştur. İlerlemeyi ve modernliği çağrıştıran yeni bir teknoloji olarak elektrik imajı, *AE* dergisinde kendini göstermiştir. *AE*'nin en çok elektrikli ev aletlerinin reklamını yaptığını göz önüne alırsak, modernliğin ev içi ortamda da kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ve daha sonra erken Cumhuriyet dönemindeki Türkiye'nin modernleşme tarihi, aynı zamanda ev içi alanda elektrifikasyonun ve ardından elektriğin ortak tarihini de yaratmıştır.

İleri ve Değirmencioğlu (2020), ulus-devletin oluşum sürecinde elektrik teknolojisini ve onunla birlikte gelen maddi kültürü araştırmış ve

bunu yaparken de modernleşme çabalarının ev içi mekânları nasıl şekillendirdiğini incelemiştir. Teknolojinin kullanımının rasyonelleşmiş bir ev içi kültür de oluşturduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca yeni rejimin çağdaş bir vatandaş yaratma amacı, elektrikli ev aletlerinin tanıtımında da kendisini göstermiştir. Yani soyut modernleşme, maddileşme için kendisine bir alan veya bir “beden” bulmuştur.

Elektrik, Osmanlı İmparatorluğu’nda ve dünyada etki yaratırken aynı zamanda kendi anlamlarını da oluşturmuştur. Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin pek çok değişimden geçerken, bir gündemi olmuştur. “Siyasi ve toplumsal çerçevede gerçekleşen askerlik, hukuk, sağlık ve eğitim alanlarında yaşanan birçok değişimin yanı sıra, domestik nesnelere dönüşümünün de Osmanlı-Türk toplumunda moderniteyi tanımlayan unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz” (İleri ve Değirmencioğlu, 2020, s. 94). Cumhuriyet’in 10. yıldönümünde yayımlanan 64. sayıda, “Şanlı bir Merhale: Cumhuriyetin 10. Yıldönümü” başlıklı yazıda Cumhuriyet hükümetinin ilk 10 yılda yaptığı reformlar kutlanmaktadır. Bu yazıda dönemin başbakanı İsmet İnönü’nün bir konuşması şu şekilde aktarılmaktadır: “*Bu durum, Türkiye’nin tüm dini ayrıcalıklardan arınarak ve eski teokratik görüşü terk ederek modern bir ulus olmak istediğine işaret ediyor (AE, sayı 65, s. 138).*”

Yukarıda da bahsedildiği gibi dergideki metaforlar, ilerleme, bilim ve teknolojiyle ve modern ve medeni olmanın sonuçlarıyla bağlantılıdır. Ayrıca, elektrikli aletler için pek çok farklı reklamda “modern” ifadesi kullanılmaktadır. Örneğin, modern ısıtma, modern havalandırma, modern elektrikli süpürgeler, bu aletler için kullanılan sloganlardan bazılarıdır. Bu, aynı zamanda, önceki yöntemlerin modern olanın tam tersi ve çağdışı olduğunu göstermektedir. Derginin 54. sayısında “Terakki İçin” başlıklı ve *Ameli Elektrik* imzalı bir yazı, elektriğin evlerde kullanımının vazgeçilmez hale geldiğini ve bir kez kullanmaya başlayanların artık bundan vazgeçemeyeceğini savunmaktadır. Aynı makaleden yapılan aşağıdaki alıntı, *AE*’nin misyonunun ilerleme fikriyle nasıl kesiştiğini göstermektedir:

Elektriğin tamamen tatmin ettiği asri hayat icabı birçok ihtiyaçlar karşısında bu periden istenebilecek şeyleri bilmemek mümkün müdür? Zannetmiyoruz. İşte Ameli Elektrik, kuvvetin bu garip şeklinin esrarını ve onu arzularımıza ram etmek usulünü tamim için ibdas

edilmiştir... Bizim için en büyük mükafat, karşı durulması imkânsız olan terakkinin daima çabuk tevessüüne (daha hızlı yayılmasına) mecmuamızla yardımdan ibarettir (AE, sayı 54, s. 55).

Bu yazı, derginin temel motivasyonunun yanı sıra elektrik ve modernite ilişkisi algısını da doğrudan ortaya koymaktadır. Ayrıca derginin diğer birçok sayısında da görüldüğü gibi bu yazıda elektrikten bir “peri” olarak bahsedilmektedir. Bu peri genellikle hayatımızda bize yardımcı olan doğaüstü bir güç olarak temsil edilmektedir. Şavk (2014), elektriğin bu doğaüstü algısını mitleştirme olarak adlandırmakta ve “Strateji, görsel veya metinsel ifadeler yoluyla teknolojiye sihir veya uhrevi nitelikler yüklemek” (Şavk, 2014, s. 90) olarak açıklamaktadır. Aşağıda ele alınacağı gibi, elektriğe yapılan bu büyülü atfların kendi içinde cinsiyetçi bir temsili de bulunmaktadır.

Bu bağlamda aydınlatma, tüm metaforlarıyla birlikte modern bir evin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Bozdoğan (2002), (akt. İleri ve Değirmencioğlu, 2020), yeni rejimin elektriği endüstriyel ilerleme için bir katalizör olarak resmettiğini ve bu anlamda “aydınlatma” terimini hem gerçek hem de mecazi anlamda benimsediğini belirtmektedir. Dolayısıyla elektriğin kamusal kullanımı oldukça önemli olmuştur (s.100).

Sonuç olarak, elektrikle aydınlatma (tenvirat), modern (asri) bir evin temeliydi. İleri ve Değirmencioğlu (2020), *Hakimiyet-i Milliye, Yedigün, Arkitekt* gibi dönemin diğer birçok dergisini inceleyerek aydınlatma ve modernleşme ilişkisini araştırmış; bu dergide ve süreli yayınların hepsinde elektrikle ilgili benzer bir söylem bulmuşlardır. Yine de bu derginin amacı sadece elektriği tanıtmak ve tartışmak olduğu için *AE* nin bu süreçte daha önemli bir rol oynadığını söyleyebilirim. Öte yandan, başka bir dergideki elektriğin tanıtımı ve söyleminin benzerliği, Cumhuriyet Türkiye’sinde ve hatta tüm dünyada modernleşme projesi ve elektrik ilişkisine dair ortak bir söyleme işaret etmektedir.

Doğru aydınlatma, *AE* dergisinde temel bir kavram/konu olmuştur. Pek çok yazı ve reklamda, doğru aydınlatma unsuru incelenmekte ve detaylı şekilde anlatılmaktadır. Yine bu doğru aydınlatma söyleminde modernist bir yaklaşım, ilerleme, bilim ve teknoloji metaforları ve bunun sonucunda modern ve medeni olma kavramları rahatlıkla

bulunabilmektedir. Birçok sayıda, bir evin odalarının nasıl aydınlatılması gerektiği fotoğraflarla gösterilmiştir. Ayrıca aydınlatmanın, hijyen, sağlık, mutluluk gibi birçok farklı “önemli” değer ve kavramla bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır. 34. sayıda “Evi Asrileştirmek İçin” başlıklı makalede ele alınan modern bir ev yaratmanın yolları tartışılmaktadır. Makale, ABD’deki “National Home Council”dan örnek vererek, eski bir evin modern bir eve dönüştürülmesinin elektrikçiler tarafından ve elektrik tesisatıyla yapılabileceğini savunmaktadır. ABD, modern evlere örnek olarak öne sürülmektedir ve bir evin modernleştirilmesi bir gereksinim olarak aktarılmaktadır.

Dergiye göre, bir evin elektrifikasyonu zamanın getirdiği gerçek bir gereklilik olmakla birlikte, elektrifikasyona dair asıl önemli unsur, bunu doğru şekilde yapmaktır. Toplum tarafından daha önce hiç kullanılmayan yeni bir teknolojinin benimsenmesi sürecinde, *AE* editörleri için bu teknolojiyi kullanmanın doğru yollarını öğretmenin önemli olduğu görülmektedir. Bu açıdan modern ve uygun aydınlatma, dergide sık işlenen bir konu olmuştur. Pek çok sayıda, aydınlatma çeşitleri, ampuller ve doğru uygulamalar gösterilmektedir. Ampulün hangi renginin kullanılması gerektiği konusu bile ele alınmaktadır. Örneğin, ampullerin evin iç dekorasyonuna uygun renge boyanması önerilmekte, mobilyaların renklerine uygun olması ve buna uygun ampulün hangisi olacağı konuları tartışılmaktadır (*AE*, sayı 31, s.232-240). Evin her odasının nasıl aydınlatılacağı ayrıntılı olarak anlatılmakta, okuyucuya evinin odalarını doğru şekilde aydınlatmayı öğretmek için doğrudan, yarı doğrudan ve dolaylı aydınlatma türleri ele alınmaktadır. Derginin 41. sayısında, bu konunun öneminin altını çizmek için bir metafor kullanılmaktadır: “*İyi bir kumaş mükemmel bir elbiseyi, iyi bir ışık da iyi bir aydınlatmayı sağlamaya yetmez. Bir elbisenin sahibine tam olarak uyması için müşterinin bedenine göre kesilmesi ve düzenlenmesi gerekir*” (Ziya ve Tenvir, *AE*, 1930, 41, s. 17-24).

Ayrıca aydınlatma ve elektrifikasyona verilen önem sadece evlerle sınırlı kalmamaktadır. Ofis, okul ve fabrikaların aydınlatmasına da dikkatli olarak dikkat çekilmektedir. Okullarda doğru aydınlatmanın önemi, genellikle öğrencilerin göz sağlığı ve etkin öğrenmeyle ilişkilendirilmektedir. Bu aydınlatma başlığı altında ve genel olarak göz sağlığına sıklıkla

Elektrik tehlikelimidir ?

Evet ve hayır. Bu, şuna tabidir.

Tesisatınızı Elektrik Şirketinin tavsiye ettiği emniyet kaidele-
rine tevfikan, iyi yaptırınız, onları ara sıra mütehassıs Elek-
trikçilere muayene ettiriniz. Enterrüptörler müzapları bozo-
lunca iyi cins aletlerle tehdil ediniz. El ve bahusus ayaklarınızı
rutubetli olduğu zaman eskimiş yumşak tellerle elektrik sadmesi
basıl eden cihazlar kullanmayınız. Terle veya başka suretle taban-
larınız rutubetli olduğu ve bir mahzende, bir kaldırım veya rutu-
betli bir döşeme üzerinde bulunduğunuz zaman ne bir lambaya ne
bir enterrüptöre (bunun tamamen porselin olması müstesna) asla
dokunmayınız.

**Çocuklarınızın lâmbaları, müzapları, enterrüptörleri
sökmelerine müsaade itmeyiniz ; onlara bu yüzden bir felâ-
ket gelebilir.**

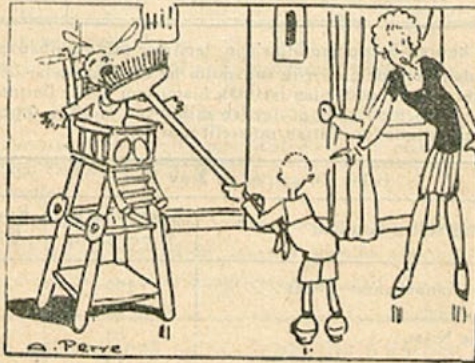
Bir lâmbayı değiştirmeniz lâzam gelirse bütün tesisatta cere-
yanı kesiniz. Lâmbayı söndüren enterrüptörü kapamakla iktifa
etmeyiniz ; tehlikeye mâni olmağa kâfi değildir.

Bu ihtiyat kaidesine imtisal ediniz. Etrafınızdakilerin de tâbi
olmasına dikkat eyleyiniz : vicdanınız müsterih rahat uyuyunuz.

(Belçikada Elektrik İşletme)
Birliği

Almanyada ölüme sebebiyet veren kazaların adedi 15,000 olup şu suretle
tevzi olunur :

Tenvir ve teshin gazı	300
Gaz kaçması	220
Elektrik	280
Boğulmalar	2500
Sukutlar	3900
Ezilmeler	30.0
Muhtelif	4800

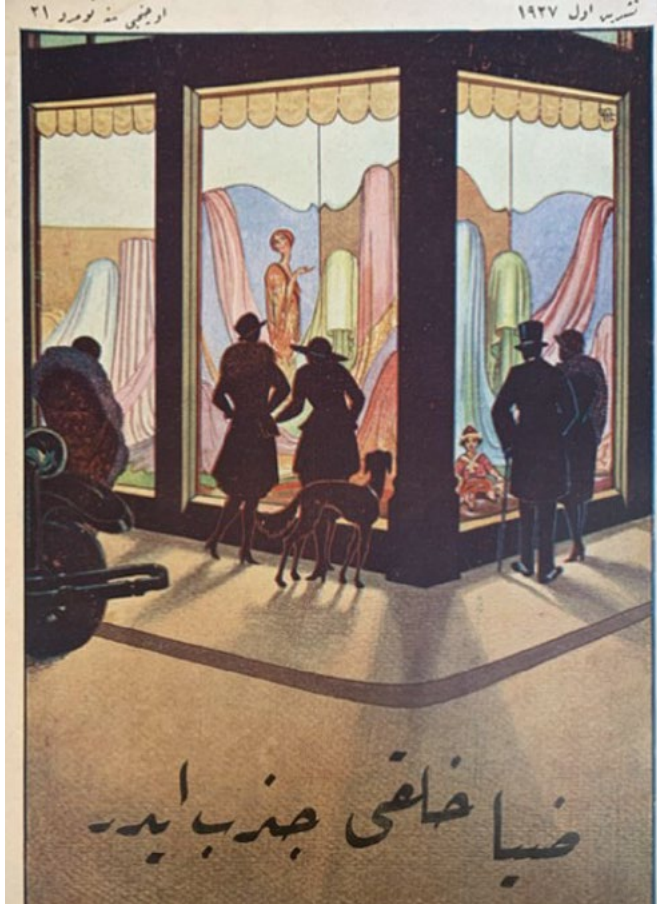
— Lâkin sen delisin Maris?
— Onu amcasını kucaklamağa alıştıyorum.

— 19 —

Şekil 3.5.1: *Ameli Elektrik*, Sayı 53, 1932, sayfa 19.

değ inilmektedir. Miyopi gibi birçok göz hastalığı, *AE*de aydınlatma eksikliğine veya ışığa aş ır maruz kalmaya bağ lanmaktadır.

Modern ev söylemi pek çok toplumsal eş itsizlik iç ermekteydi. Gaza göre pahalılığı, tehlikeleri vb. sorunlar, elektrik tüketimini ya gereksiz hale getirmiş ya da satın alınmasını zorlaşt ır mış tı. Fiyatının yüksek olması bu teknolojiyi, ço ğ unlukla İstanbul'un elektrifikasyonunun ilk yıllarında toplumun ço ğ unluğ u için eriş ilemez hale getirmiş ti (İleri ve Değ irmencioğ lu, s. 99). Tüketiciler üst ve orta üst sınıftı, dolayısıyla *AE*'nin hedef kitlesi ve ayrıca elektrik müşterileriydi. Üstelik modern evlerin sakinleri, özellikle aile, hem yeni rejime, modernleşmeye hem de elektrik teknolojisine konu olmuş tu. Süreçte, çok özel bir "aile"

Şekil 3.5.2.: *Ameli Elektrik*, Sayı 21, 1927, kapak sayfası.

temsili vardı. Anne, baba ve çocuklardan oluşan, bugünkü adıyla çekirdek aile, aydınlatma reklamlarında “modern” şekilde tasvir ediliyordu (Şekil 3.6).

3.5 Elektrik Bir Lüks Değildir: *Ameli Elektrik* Aracılığıyla İhtiyaç Yaratma

Yukarıda bahsedildiği gibi, dergide okulların, evlerin ve fabrikaların nasıl aydınlatılacağı da ele alınmaktadır. Verimlilik, öğrenciler ve okullar için önemli bir konuydu. Aynı şekilde, doğru aydınlatma sınıai nedenlerle de

Şekil 3.6: *Ameli Elektrik*, 1933, Sayı 62

önemliydi. Fabrikalara da kârlılık açısından değinilmiştir. O dönemde ABD’de yeni ve popüler bir yönetim sistemi olan Taylorizm, Türkiye’de elektriğin tanıtımında kullanılmıştır. İleri ve Değirmencioğlu’na (2020) göre Cumhuriyet rejimi, ideal vatandaşlar ve ideal bir modern aile ile rasyonel bir hane oluşturmaya çalışırken, Taylorizm ile hanede doğru aydınlatma arasındaki ilişkiyi de vurgulamıştır (s.107). Bununla birlikte, sanayi sektörü ve esnaf da *AE* aboneleri arasında yer aldığından, dergi sayfalarında elektriğin üretim ve satıştaki verimliliğiyle ilgili makalelere de yer verilmiştir.

Derginin 32. sayısında L. Hulevig “Lüks, süs demek olan lüks (luxe) değildir” başlıklı yazısında (Hulevig, *AE*, 1929, 32, s. 11-14) gözün, sağlığı için yeterli miktarda ışığa ihtiyaç duyduğunu, en ufak bir ışığı bile algılayabilen muhteşem bir organ olduğunu savunmaktadır. Yetersiz aydınlatmayla gözün nasıl yorulduğunu, çocuklarda görülen nistagmus gibi göz hastalıklarının sonuçlarını hayli bilimsel bir anlatımla vermektedir. Ayrıca okul ve ofislerdeki yetersiz aydınlatma nedeniyle miyopi vakalarının da arttığını (artan miyopi vaka oranları okullarda yüzde 43 ve ofislerde yüzde 51 olarak verilmektedir) belirtmektedir. Belirli durumlarda, yeterli miktarda ışık kullanılmasını önermektedir. Dolayısıyla Hulevig, aydınlatmanın, fizyolojik faydalarının yanı sıra, çalışma motivasyonunu artırarak çalışanlar üzerinde olumlu psikolojik etkiye de sahip olduğunu savunmaktadır. Ayrıca ABD postanelerinden ve harfleri okumadaki artan verimliliklerinden bir örnek vermektedir. İş verimliliğindeki artışın çalışanların maaşlarını artırabileceğine değinmektedir. Ayrıca Taylorizm’in övüldüğü yazıda, Taylor sisteminden uzak durulması ve lüks harcamalardan tasarruf edilmesi hoş olmayan bir durum olarak sunulmaktadır. Makale, ABD örneğinin taklit edilmesi önerilerek ve Goethe’nin son sözlerinden alıntı yapılarak sona ermektedir: “Ziya! Daha fazla ziya!” Bu makale, modernite ve verimlilik çerçevesindeki tartışmaları göstermektedir. Başlığıyla aydınlatmanın bir lüks olmadığını öne süren, istatistiklere yer veren makale, “Taylorize” aydınlatmanın tüm özelliklerini özet olarak anlatmaktadır (İleri ve Değirmencioğlu, 2020, s.108). Taylorizasyon vurgusu, iş kazalarında bile ele alınmakta, karanlık saatlerde aydınlatma eksikliğinin bu kazalara neden olduğu iddia edilmekte ve elektrik fiyatları konusu kaza ihtimalleriyle karşılaştırılmaktadır (*AE*, 1926, sayı 9-10).

Böylece elektrik, endüstriyel üretim ve verimlilik için bir araç haline gelmiştir. Lefebvre'nin belirttiği gibi; “*Modern gündelik hayat, her şeyin hesaplandığı, değerlerin para ve zaman gibi birimlerle sayısallaştığı ve hatta bireylerin de bu matematiksel sistemin bir parçasına dönüştüğü bir alan olmuştur*” (Akt. İleri ve Değirmencioğlu, 2020, Lefebvre, 2007, s. 32).

Aydınlatma ve elektrikle ilgili verimlilik söylemi, “istek” ve “ihtiyaç” (Campbell, 1998) retoriği çerçevesinde ele alınabilir. Daha önce de belirttiğim gibi, elektrik, verimliliği artırmak, zamanı yönetmek (elektrik günün daha karanlık saatlerinde çalışmayı mümkün kıldı) ve kâr elde etmek için mükemmel bir araçtı. Bu nedenle, *AE*'nin yayın döneminde elektrik hâlâ bir “ihtiyaç” değil, bir “istek” idi. Elektrik o tarihte hâlâ çok yeni bir teknoloji olduğu için bu anlaşılabilir bir durumdur.

Bugün elektriğin olmadığı bir dünya düşünemiyoruz ve bu bizim için bir “ihtiyaç” tüketimi iken, o tarihte çok yeni bir teknoloji olduğu düşünüldüğünde, çoğu insan için bir lükstü ve dolayısıyla bir “istek”ti. Yani, günümüzün ihtiyaca cevap veren teknolojisi, 20. yüzyılın başlarında bir istekti. Dolayısıyla bir uyum süreci kaçınılmazdı. Daha önce de belirtildiği gibi, yüksek elektrik fiyatları ve ayrıca bu “bilinmeyen” teknolojinin olası tehlikeleri konusundaki endişeler (Gooday, 2008), pazarlama stratejilerinin oluşturulmasına ve olumlu bir elektrik imajının yaratılmasına neden oldu. Ayrıca elektriğin halk arasında ortak kullanımı için ihtiyaç ve lüks ikiliğinin de aşılması gerekiyordu.

İleri ve Değirmencioğlu'nun (2020) öne sürdüğü gibi “ihtiyaç” kodlanmış ve kurgulanmış olmalıdır (s.105, s.120). Bu nedenle, *AE* gibi dergilerle ve reklamlarla “elektrik ihtiyacı” algısı oluşturulmuştur. Türkiye’de o dönemin tek elektrik teknolojisi dergisi (elektriği satmayı ve halka tanıtmayı amaçlayan) *AE*’dir. Bu dergi elektriği, elektrikli aletleri meşrulaştırmaya ve elektrik tüketimi için meşru bir ihtiyaç yaratmaya çalışmıştır. SATIE, elektrikli aletleri satmaya çalışan bir firma olarak, maliyet etkinliğinin altını çizen reklamlarıyla, elektrik tüketimini meşrulaştırma çabası içinde olmuştur. Bu reklamlar, elektriğin yüksek maliyetlerinin önüne duygusal ya da ticari faydaları koymaktadır. Bu argümanlar, iki ana temaya dayanmaktadır. İlk tema, evdeki kadınlara yardımcı olacak elektrikli aletleri hizmetkârlarla ilişkilendirerek ailede

ve evde mutluluk, huzur vaat etmek ve böylece aile için daha huzurlu bir ortam yaratmak üzerineydi. İkinci temada, aydınlatma ve diğer bazı elektrikli aletler ve bunların sağladığı faydalar sağlıkla (göz sağlığı, saç sağlığı, vb.) ilişkilendirilmiş ve bu da neye ihtiyaç duyulduğuna karar vermede uzmanların gücünü ortaya koymuştur (Şekil 3.6). Üçüncü tema, elektriği daha iyi bir modern yaşam veya daha iyi bir gelir için, çok akıllıca ve verimli bir yatırım olarak tanımlamıştır. Örneğin, Osram ampullerin ana sloganlarından biri “Ziyadan iktisat etme” olduğu için Osram’ın bazı reklamlarında aydınlatmadan tasarruf etmenin yanlış bir tasarruf olduğu belirtilmektedir: “*Fena ziyalı yerlerde yaşamak basit yaşamak demektir. Daha iyi ziya fena ziyadan pek cüzi pahalıdır, fakat buna mukabil hayata daha fazla istirahat ve inşirah verir. İyi tenvir edilen bir ev neşe ve rahatlık membaı demektir*” (Osram, *AE*, 1931, 52). Ayrıca doğru vitrin aydınlatması oldukça düşük maliyetli ve verimli bir reklam seçeneği olarak sunulmaktadır.

Vitrinlerin aydınlatılması da dergide çok önemli bir husustu. Elektriğin ev içi kullanımının yanı sıra, önce sokak aydınlatması, ardından mağaza ve vitrinlerin aydınlatılması, İstanbul sokaklarının görünümünü değiştirmiştir. *AE*’nin 21. sayısının kapak sayfasında (Şekil 3.5.2), insanların dikkatini çeken ışıklı bir vitrin gösterilmektedir. Derginin tüm yayın dönemi boyunca, esnaf ve mağaza sahipleri vitrin aydınlatması ve getirebileceği olası kazançlar konusunda bilgilendirilmiştir. Bu reklam ve yazıların tamamında, aydınlatma aynı zamanda bir kazanç mekanizması olarak da sunulmaktadır. Mağazaların bu şekilde aydınlatılması, aydınlatmayı bir reklam aracı haline getirmiştir. Dergi, mağaza sahiplerini vitrinlerini aydınlatmaya ikna etmek için, “ışık (ziya) halkı cezbeder” sloganını kullanmaktadır. Pek çok dergi sayısında, nesnelere doğru aydınlatılması için hangi ampul renginin kullanılması gerektiği gibi teknik bilgilerle bir vitrinin nasıl aydınlatılacağı, ayrıntılı olarak anlatılmaktadır (Girard, 1932, *AE*, 54, s. 33-34). SATIE, pek çok hizmetinde olduğu gibi, vitrin aydınlatma hizmetini de kredili olarak sunmuş ve modernlik vurgusuyla bunu duyurmuştur: “Asri tenvirat veresiye yapılıır” (SATIE, *AE*, 1933, 63, s. 118). Derginin aydınlatmaya ayrılan 67. sayısında, vitrin aydınlatmaları ile ilgili olarak; “halk vitrini görmek için kaldırımını değiştirir”, “vitrin aydınlatma maliyeti asla önemli değildir” “aydınlatılmış bir malın yarısı

satılmış demektir” gibi pek çok argüman sunulmaktadır. SATIE, vitrinin aydınlatılması yoluyla yapılan reklamın en ucuzu olduğunu savunmaktadır. Şekil 3.5.2’de de görüleceği gibi, vitrinler ve aydınlatma yeni bir pazarlama stratejisi haline gelmiştir. Dolayısıyla SATIE, aydınlatma fiyatlarını gazete, radyo, tiyatro gibi diğer reklam mecralarıyla karşılaştırmakta ve sonuç olarak ne kadar ucuz olduğunu göstermektedir. Ayrıca SATIE, bir yıldan kısa bir süre içinde 200’den fazla vitrini “iyi tenvirat” ile aydınlattığını, üstelik bunu veresiye yaptığını da dergide duyurmaktadır (SATIE, 1933, *AE*, sayı 67).

Dergide çok önemli bir konu olan aydınlatma, toplumun değer ve istekleri doğrultusunda kullanılmış ve kurgulanmıştır. Elektrik, aydınlatma ve elektrikli ev aletleri çerçevesinde oluşturulan olumlu çağrışımların tümü, elektrik kullanıcıları için daha iyi bir yaşam ve idealleştirilmiş bir yaşam tarzı sunmuştur. Mutluluk, rahatlık, boş zaman, elektrikli aletler aracılığıyla elektrik abonelerine pazarlanan hususlar olmuştur. Dergideki birçok reklamda modern bir aile portresi çizilmektedir: Uygun şekilde elektrikleştirilmiş bir evde ev işi yapan bir kadın, gazetesini okuyan bir erkek ve oyun oynayan veya okuyan çocuklar. Aşağıda bahsedeceğim gibi, bu yeni mutlu aile portresi de Cumhuriyet Türkiye’sinin yeni toplumsal cinsiyet rollerinin ve normlarının inşasına katkıda bulunmuş ve bunları yeniden üretmiştir. Ayrıca modern evler ve elektrikli modern ev aletlerinin satın alınması, ideal bir yaşam tarzı oluştururken doğrudan bu elektrikli aletlerin sembolik bir tüketimini, yani sembolik değerlerini de yaratmaktadır. Bourdieu’nün savunduğu gibi, metaların sembolik sermayeleri, “gerçek değerlerinin” ötesinde sembolik değerleri vardır. Bir ürünü satın alırken, bizi ona çeken sembolik değerini satın alırız. “Sembolik sermaye, garanti ettiği kâr ve güç biçimleriyle birlikte, yalnızca beden, dil, giyim tarzı, iç mekân mobilyaları gibi farklı ve ayırt edici özellikler arasındaki ilişkide var olur” (Bourdieu ve Wacquant, 2013, s.297). Ayrıca Bourdieu, sembolik sistemlerde bu işaretlerin aynı zamanda eşitsizlik yaratan ayırım sembolleri olduğunu öne sürmüştür (s. 298-300). Kültürel sermaye ise kişinin (elitlerin) ekonomik sermayesiyle doğrudan ilişkili olmayan, toplumsal bir ayırım yaratan kültürel birikimdir. Özetlemek gerekirse, Bourdieu’ye göre sınıf kimlikleri, ekonomik statüden çok, tüketim pratiklerini şekillendirmektedir (Grazia, 2001, s. 2684).

Toplumun küçük bir kesimi, aynı zamanda İstanbulluların da küçük bir kesimi, elektrik teknolojisine erişebiliyordu. Bunun için, piyasanın da onların toplumsal sınıfına ve toplumsal çıkarına dayalı bir söylem oluşturduğu söylenebilir. Bu durumda, farklı olma ihtiyacı, toplumun üst-orta sınıfının arzuları arasındaydı. Sonuç olarak, elektriğin sembolik değeri, “ötekilerin” dışlanmasından kaynaklanmış, dolayısıyla farklı bir yaşam tarzı yaratmıştır.

*AE*yi bu perspektiften okuyup incelediğimizde, elektriğin fiyatını hak eden bir ürün olarak sunulduğunu görebiliriz. Elektriğin artıları ve eksileri her zaman araştırılmış ve tüm artılarıyla birlikte bu yeni teknoloji için bir meşrulaştırma yapılmıştır. Bu meşrulaştırma, sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada dönemin iç dinamikleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu durum, MacKenzie ve Wajcman’ın (1999) teknolojinin sosyal şekillendirilmesi teorisiyle açıklanabilir. Teknolojik bir sistem olarak elektrik, anlamını elektrikli aletlerle inşa etmiştir. Elektrik teknolojisinde insanın oynadığı rol ise başka birçok sosyal değişime neden olmuştur.

4. AMELİ ELEKTRİK VE TÜRK TOPLUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ

Yeni bir teknoloji olarak elektrik, birçok insanın hayatına yeni uygulamalar getirmiştir. Elektrikğin ev içi kullanımından endüstriyel kullanımına kadar, toplumun yaşamında ve günlük pratiklerinde birçok değişiklik meydana gelmiştir. *AE* bağlamında, bu değişimler ilk olarak İstanbullular tarafından yaşanmış ve hissedilmiştir. Üstelik bu yeni uygulamalar bu kişilerin tüketim alışkanlıklarını da şekillendirmiştir. İstanbul'un bu yeni "elektrikli" toplumunun oluşturulmasında *AE*, SATIE şirketiyle birlikte önemli bir rol oynamıştır. İthal elektrikli ev aletleri ve bunları kullanacak kişiler bile bu yeni teknolojinin toplumsal bir sonucu olmuştur. Sonraki bölümde tartışılacağı gibi, elektrik toplumsal cinsiyet normları etrafında inşa edilmiş ve hatta mevcut toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmiştir. Bu bölümün bir diğer konusu da *AE*deki görsel temsiller ve bunların grafik tasarım disiplini içindeki yorumudur. Son olarak bu bölümde *AE*'de siyasetin varlığı ya da yokluğu sorusu dergiden örneklerle tartışılmaktadır.

4.1 *Ameli Elektrik* Dergisi ve Yeni Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası

AE, elektriği teşvik eden bir mecra olarak, dönemin toplumsal cinsiyet rollerini temsil ederek, bunların inşasına ve yeniden üretilmesine katkıda bulunmuştur. MacKenzie ve Wajcman'ın (1999) eleştirdiği "hiçbir kadın doğrudan dahil olmadığı ve ilgili erkeklerin erilliğinden hiçbir zaman

açıkça bahsedilmediği için cinsiyetin teknolojiyle alakası yoktur” (s. 40) genel varsayımı bu dergi ve dolayısıyla elektrik teknolojisi aracılığıyla yeniden değerlendirilebilir. Bu bölümde bahsedildiği gibi, kadınlar ev içi alandaki elektrik teknolojisinin ana konusudur. *AE*'nin yayınlandığı dönemde en çok satılan ve pazarlanan ürünler elektrikli ev aletleri olmuştur. Kadınları teknolojiden dışlayan toplumsal cinsiyete ilişkin genel “geleneksel” bakış açısının yanı sıra, teknoloji bu kez ters yönde cinsiyetlendirilmiştir (s. 44-46).

Derginin herhangi bir sayısı gözden geçirildiğinde, fotoğraf ve illüstrasyonların büyük bir çoğunluğunun kadınlardan, özellikle de bir hanedeki elektriğin asıl kullanıcısı olarak ev kadınlarından oluştuğu görülmektedir (Şekil 4.1). Bu dergide temsil edilen toplumsal cinsiyet ilişkileri, kadınların ev içi emeğinden, yeni modern Cumhuriyet kadın figürünün inşasına kadar pek çok farklı açıdan değerlendirilebilir. Şavk'ın (2014) işaret ettiği gibi, milliyetçi modernleşme söyleminde modern aile “cinsiyet kimliklerini, toplumsal cinsiyet rollerini ve cinsiyeti düzenlemede önemli bir aktör haline geldi” ve bu söylem “modern Türk kadını imajına tutundu” (Sancar, 2004, s. 192, 200, 202, akt. Şavk, 2014, s. 181).

AE bir kadın dergisi olmasa da derginin hedef kitlesinin kadınlar olduğu söylenebilir. Kadınların, evlerin elektrifikasyonu konusunda hedef kitle olduğuna dair çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Hatta, yukarıda da bahsettiğim gibi, dergi bazı sayılarında okuyucusuna *Madame* diye hitap etmektedir (SATIE, *AE*, 1934, 65, s. 32). Bu doğrudan hitap biçimi derginin birçok sayısında görülebilmektedir. Derginin Küizin eki, “Genç Kalmanın Sırrı” adlı kısa bir makaleyle başlamaktadır. Bu makale ayrıca kadınlara ve ev işlerinin onları yaşlandıracak kadar yorması gibi sorunlarına değinerek başlamakta ve öneri olarak bu sorunları aşmak ve yaşlanmayı durdurmak için evde elektrik ve elektrikli ev aletleri kullanılması önerilmektedir (*AE*, Küizin, s.1). *AE*, tüm kadın dergilerinin sunmakta olduğu modernleşme adımlarını içinde barındıran ancak adı ve misyonu gereği bu kadın dergilerinden kolaylıkla ayrılacak içeriğe sahip bir dergidir. Kadın dergileri o zamana kadar tüm dünyada ve geç Osmanlı döneminde popüler hale gelmiştir. 1886'da, kadınlar tarafından bir kadın dergisi olarak *Şüküfezar* adlı bir dergi çıkarılmaya başlanmıştır (Şavk, 2014, s.201). Kadınlar tarafından yayınlanan bu tür dergiler, dünyada

feminist yayınlar olarak kabul edilmiştir. Örneğin Mesch'e (2013) göre, Fransız kadın dergileri *Femina* (1901) ve *La Vie Heureuse* (1902) yeni modern kadını, "*femme moderne*"i yaratmıştır. Fransa'da bu dergilerin tanıttığı yeni toplumsal cinsiyet rolleri bir dişil ideal oluşturmuştur. Bu dergilerle başlayan *Belle Epoque* edebi feminizmi, yeni Fransız dişiliğinin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, kadın dergilerinin yeni bir modern kadın imajının inşasında büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Bu feminist dergilerin yanı sıra, bazı dergiler de kadınları yeni tüketiciler olarak resmetmiştir (Şavk, 2014, s. 202). Özellikle elektriği tanıtan reklamların yer aldığı dergiler, "tüketici olarak kadın" imajını oluşturmuştur (Şavk, 2014, s. 201).

Doğrudan kadınları hedef alan, yoğun bir içeriğe sahip ve elektrik kullanımını teşvik eden bir dergi olan *AE*, elektrik teknolojisiyle toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Dergide doğrudan kadınları hedef alan "Hanım Sahifesi"nin yanı sıra, görsellerde ve makalelerde elektrikli ev aletlerinin çoğunun olası kullanıcıları olarak kadınlar baş rodedir. Elektrikli süpürgelerden fön makinelerine kadar ürünlerin reklamlarında ve ilanlarda doğrudan kadınlara hitap edilmektedir. Açtığı sabit elektrik sergisinin yanı sıra SATIE, kadınlara elektrikle yemek yapmayı öğretmek için yemek kursları da düzenlemiştir. Bu kurslar, *AE*'nin özellikle son sayılarında duyurulmaktadır. Yemek pişirmeye ayrılmış olan 66. sayıda *AE*, bu kursların her çarşamba Metro Han'da yapılmasının planlandığını duyurmaktadır (*AE*, 1934, sayı 66). Böylece *AE*, hem yeni modern kadın ve yeni ulus inşa etme sürecinde aile söyleminin oluşturulmasına katkıda bulunarak hem de elektrikli aletlerin satışını ve pazarlamasını yaparak bir taşla iki kuş vurmıştır.

Şavk (2014) tezinde, "Türkiye'de ev içi elektrifikasyonun ve ilgili teknolojilerin teşvik edilmesiyle (yeniden) tanımlanmış modern evi ve bu evde yaşayan modern kadınları daha geniş bir ulusal modernleşme projesinin bir parçası olarak" incelemiştir (s. 2). Arat'ın (2000) öne sürdüğü gibi, modernleşme sürecinde kadınlar önemli bir rol oynamıştır ve onlardan, toplumun geleneksel rollerini Batı'nın ahlaki çerçevesiyle birleştirilmesi istenmiştir. Ayrıca, özel alanlarında ev idaresine "düzen", "disiplin" ve "rasyonalite" getirmeleri beklenmiştir (Arat, 2000, s. 100).

Şekil 4.1: *Ameli Elektrik*, kapak sayfası. Şubat 1934, Sayı 65.

AE, ev içi elektrifikasyonu teşvik eden önemli bir mecra olarak, 1925-1934 arasında ulusal modernizasyon projesine hizmet etmiştir. Kadınlar bu projenin öznesi olmuştur. Ayrıca, bu bağlamda kadın aynı zamanda ev elektrifikasyonunun ve modern evin ana destekçisiydi. Grazia'ya (2001) göre feminist tarihçilik, tüketici pratiklerinin “evsel ürünlerde, tedarik ve alışverişte cinsiyete dayalı işbölümü, piyasaya dayalı tüketim modelleri ile hanehalkının karar vermesi arasındaki köprüler” çerçevesinde nasıl şekillendiğine dair yeni bir anlayış yarattı (s. 24-68). Böylece özellikle evsel ürünler konusunda yeni tüketim alışkanlıkları, kadınların sorumluluğuna verilmiştir. Şavk'a (2014) göre, Türkiye’de elektriğin ev içi kullanımının yaygınlaştırılmasının nedenlerinden biri, elektrifikasyonun ilk yıllarında Türkiye’de sanayileşme yeterince gelişmediği için, elektriğe yeterli sanayi talebinin olmamasıdır. Bu nedenle, elektriğin

ev içi kullanımı elektrik tüketiminin artmasını sağlamıştır (s. 58-59). Türkiye’de bu görev, 1934’teki son sayıya kadar SATIE ve *AE* tarafından yürütülmüştür.

Modern evlerin modern ev hanımlarının sorumluluğunda olan ev içi elektrik, ilk olarak kadınlar tarafından evin “erkekleri”ne tanıtılmalıydı. Dergide “Küçük Selma Elektrik Sayesinde Zevcinin Kalbini Nasıl Yeniden Fethetti?” başlıklı bir öykü serisi yayınlandı. Beşinci sayıdan başlayan bu öykü, umutsuzca evinde elektrikli aletler isteyen bir kadın hakkındaydı. Kısacası hikâyedeki küçük Selma, ev işlerinden helak olmuş, üzgün ve yorgun bir ev kadınıdır. Kocasını Fikret’ten eve elektrikli aletler almasını istemeye karar verir. Fikret’in tepkisi olumsuzdur ve karısının bunu gündeme getirmesinden rahatsız olur. Selma, kocasının tepkisi üzerine ağlar. Fikret’in asıl endişesi elektriğin fiyatının yüksek olmasıdır. Öykü dizisinde bu çift, elektrikle ve ev aletleriyle kolaylıkla çözülebilecek birçok sorunla karşı karşıya kalır. Selma, elektrik satın almak için bir bütçe oluşturmak üzere saatlerce hesap yapar. Kocasının tavrından çekinmeyen Selma, Fikret’e ayrıntılı hesaplamalarla elektrikli aletlerin faydalarını anlatır. Sonunda Fikret, mutlu son olarak Selma’nın istediği her şeyi satın almaya karar verir. Listede radyatör, buzdolabı, elektrikli fırın gibi aletler vardır. Fikret’in aldığı aletler “evin mütevazı ve yorulmaz küçük hizmetkârları” olarak tanımlanır. Öykü serisi şu cümlelerle biter: “*Kıssadan Hisse: Mutluluk bozulduğunda bir kadının sorumluluğu, bunun nedenlerini aramak ve bulduğunda üstesinden gelmektir. Başka bir deyişle: Kendinize yardım ederseniz, Allah da size yardım edecektir*” (*AE*, 1926, 13, s. 139-140).

Bu öykü serisinin başından son cümlesine kadar pek çok anlam çıkarılabilir. Birincisi, Selma için kullanılan genç veya minyon anlamına gelen “küçük” lakabı, küçümseyici bir ifade olarak yorumlanabilir. Üstelik bu seri, ailelerin içinde elektriğe karşı halkın genel tepkisine göre yazılmış ve elektriğin pahalılığına dair genel kanı bu gibi durumlardan kaynaklanmış olabilir. Öykü kadınlara doğrudan kocalarını ikna etme sorumluluğunu vermekte ve bu nedenle Selma onu ikna etmek için her şeyi yapmaktadır. Son cümleyse kadınların sorumluluğu kisvesi altında rollerini özetlemektedir. Bu bağlamda kadın sadece evden değil, evdeki mutluluk ve huzurdan da sorumludur (*AE*, 1926, sayılar: 5, 7-8, 11, 12, 13).

Satın alınan ev aletlerinin hizmetkâr olarak tanımlanması, bu aletlerin kadınları yorucu ev işlerinden kurtaran olma rolünü de işaret etmektedir. Dergide elektrik, genellikle insan “hizmetkâr”larla karşılaştırılmaktadır. Derginin okuyucu kitlesi İstanbul’un üst orta sınıfı olduğu için, bu sosyal sınıfa mensup ailelerin birçoğunun evinde çalışanları vardı. Alçakgönüllü ve yorulmak bilmeyen bir hizmetkâr olarak elektrik, kadınlara çok şey vaat etmekteydi. Derginin birçok sayısında elektrik için hizmetkâr benzetmesi kullanılmaktadır. Evin hizmetkârları, elektrikli aletlerle karşılaştırılmaktadır. Çoğu zaman, insan emeği küçümsenmektedir. Örneğin derginin 41. sayısında *Pol Reyter* (AE’de yazıldığı şekliyle), “Hizmetçiler Hakkında Bazı Mülahazat”: (Hizmetkârla İlgili Bazı Bilgiler) başlıklı makalesinde, hizmetkârla elektriği/aletleri karşılaştırmaktadır. Bu üç sayfalık makale şu cümleyle başlamaktadır: “*Hizmetçiler mevcudunun günden güne azaldığı ve elde bulunanların son derece müşkülpesent (talepkâr) olduğu bir zamanda, bunlardan daha ziyade emin muntazam ve sadık bir hizmetçi olan makine arasında bir mukayese yapılmasının faydalı olacağında şüphe yoktur.*” Reuter, hizmetkârlara verilen ücretin makul olmadığını ve bu parayla elektrikli ev aletlerinin alınabileceğini savunmaktadır. Ayrıca, evde hizmetkâr bulunmasının evde bir yabancı olması anlamına geldiğini ve bu durumun konforu ve aile mahremiyetini bozduğunu belirtmektedir. “*Belirli bir sınıf için çeşitli hizmetkârlara sahip olmak mutlak bir gereklilik olarak görülse de hizmetkârlar genellikle ev sahibinin yapmak istemediği bazı işleri yaparlar.*” Bu cümle, belirli bir sosyal sınıfın bir evde hizmetkâr bulundurmaya bir zorunluluk olarak algıladığını da ima etmektedir. Ayrıca hizmetkârların esaret zamanlarını hatırlattığı da ileri sürülmektedir. Makale şu cümleyle bitmektedir: “*El emeğinin yüksek bir kıymette olduğu şehirlerde ve oldukça dar apartmanlarda oturmak mecburiyetinde bulunan asri (çağdaş) kadınlar, herhalde ikinci şıkkı kabul edecektir* (Reuter, AE, sayı 41, 1930, s. 5-7).” Dergideki çoğu yazı gibi bu makale de kadınlara hem çağa ayak uydurma hem modernleşme konusunda yol göstermektedir.

Bahar Emgin Şavk’ın (2014) tezinin de başlığı olan bir diğer makale: “Servant Princess” (Hizmetkâr Prenses), AE’de yayınlanan ve Pierre MacOrlan tarafından yazılan bir makaleydi (Orlan, AE, 1932, 58, s. 150-151). Bu makalede elektrik, başında tacı olan bir prenses olarak tasvir

edilmiştir. Şavk'ın (2014) da değindiği gibi bu prenses, kadınların tüm sorunlarını çözecek evdeki elektrikli aletleri simgeleyen bir peri olarak tasvir edilmiştir (s. 101). Peri, narin tanrıça ve sihirli değnek, bu uhrevi şeyin mükemmelliğini tanımlamak için kullanılan kelimelerden bazılarıdır. Ayrıca Şavk'ın (2014) belirttiği gibi “hizmetkâr prenses” kulağa tezat gelmekle birlikte, bu ifadeyi insan hizmetkâra kıyasla daha iyi ve sınıf bilincini de ortaya koyacak şekilde asil bir hizmetkâr olarak yorumlamaktadır (a.g.e.). Bu insan olmayan, doğaüstü ama çoğunlukla “dişi” elektrik imgelemesi, *AE*de pek çok yerde görülebilmektedir. Örneğin 58. sayıdaki bir diğer hikâye olan “Bir Dosta Hikâye”, elektrik altyapısı olan bir eve taşınan bir çiftin hikâyesini anlatmaktadır. Bu hikâyede elektrik, “Elektrik perisinin sihirbaz değneğiyle evimiz asri bir hale geldi (Jeannine, *AE*, 1932, sayı 58)” cümlesinde yine peri olarak anılmaktadır. Bu sihirli değnek aynı zamanda elektriğin hızlı ve pratik yönüne de işaret ediyor olabilir. Elektrik için tasvir edilen bu büyülü imaj, tehlikeleri olabilecek bilinmeyen bir teknolojiye sempati atfetmek olarak da değerlendirilebilir. Önceki bölümlerde bahsettiğim gibi Gooday (2018), Avrupa’da halkın elektrik korkusunun yadsınamaz düzeyde olduğunu öne sürmüştür; bu nedenle, bunun arkasında da benzer bir bilinmeyen teknoloji korkusu olabilir. Öte yandan, elektriğin bu doğaüstü imgesinin neden çoğunlukla kadın figürü olarak tasvir edildiği Şavk (2014) tarafından bir strateji olarak “antropomorfizasyon” ve “mitleştirme” kavramları kullanılarak ele alınmaktadır. Bu stratejilerle periler, yaratılmış bir insandan daha iyi olmakla birlikte insani özelliklere de sahip olan doğaüstü bir figür ihtiyacına mükemmel şekilde cevap vermektedir. Büyülü ve doğaüstü bir pozitif imaj yaratılarak elektriğe yeni değerler atfedilmektedir.

Bu imaj aynı zamanda toplumsal bir ayırım, bir sınıf bilinci yaratmak gibi bazı ayırt edici değerler de taşıyordu. Elektrikli ev aletlerine sahip olmanın da sembolik anlamları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Asalet de dahil olmak üzere elektriğe atfedilen pozitif değerler, elektriği daha modern bir seçenek haline getirmiştir. Yanlış değerlere ve kötü ahlaka sahip hizmetkâr, kötü ahlak, yüksek fiyat, yetersiz iş gücü gibi insani kusurlar olmaksızın kadınlara en iyi şekilde yardım edecek prenses benzeri yeni bir yaratıkla karşılaştırılmıştır. Bu teknolojiyi, kullanıcılarla görsel olarak tanıtmak çok önemliydi. Bu durumda elektrik sadıktır,

bilinmezdir (insan değildir) ama bir insandan ve muhtemelen iyi niyetli bir hizmetkârdan daha iyidir.

Bu stratejilerle elektrik, sınıf sembolleri olan bir meta olarak tanıtılmıştır. Ayrıca Veblen'in teorisinde, sonunda elektriğin ve elektrikli aletlerin cazip bir tüketim kalemi haline geldiği ileri sürülmektedir. Veblen'e (1899) göre, seçkin bir harcama yapmak ev kadınının göreviydi. Ev kadınının "boş" zamanı olduğundan, eşine ve sosyal sınıfına da hizmet edecek şekilde, evin bir bakıma küratörlüğünü yaparak kendine özgü bir zevkle ev içi alan planlayıp yaratması gerekiyordu. Bu anlamda, elektrik ve elektrikli ev aletleri üst ve orta üst sınıf İstanbullular için "gösterişli tüketim nesnesi" haline gelmiştir.

Elektrikli aletler, dönemin yeni hizmetkârları olarak tanıtılmıştı, peki gerçekten de öyle miydi? Elektriğin kadınları ev işlerinden kurtarıp kurtarmadığı, elektrikli aletlerin kullanıcılarının hâlâ kadınlar olması bir soru işaretidir. Her ne kadar elektrik ev kadını ev işlerinden kurtaracak yeni bir hizmetkâr olarak gösterilmişse de evde bu aletleri kullanan kadınlardı. Bu da evde, özellikle mutfakta Taylorizasyona işaret etmektedir. Elektrikli ev aletlerini kullanmak, kadınlar için daha verimli ev işleri yaratmıştır (Şavk, 2014). Üstelik bu teknoloji ile "evde cinsiyete dayalı iş bölümü (Şavk, 2014, s. 171)" değişmemiştir. Bu durum, daha az zaman harcanması anlamına gelse de cinsiyet rollerini değiştirmemiş ve hatta güçlendirmiştir (s. 173).

Pazarlanan elektrikli mutfaklar (fırın, ocak, su ısıtıcısı vb.) kadınlara daha lezzetli yemekler yapma imkânı da sunuyordu. Ayrıca, dergiye göre eski mutfaklar pratik değildi, kirli ve yorucuydu. Buna karşın, elektrikli mutfaklar temiz, güvenli (yangınlara karşı) ve kolaydı (AE, 1933, 63). SATIE'nin yemek kursları da kadınlara yönelik olarak düzenlendi. Yani, elektrikli aletler kadınları ev işlerinden kurtarmadı, belki belli bir ölçüde ev işlerine yardımcı oldu ve azalttı. Evin her alanı için vurgulanan temizlik unsuru, özellikle doğru aydınlatmayla, mutfak için de geçerlidir.

Önceki bölümde ele alındığı gibi, özellikle modern aydınlatma ve modern elektrikli ev aletleri, modern evin çok önemli unsurları olmuştur. Bu nedenle, yaratılmaya çalışılan modern evin sorumlusu da kadın ya da annedir. Kadınlardan çok şey bekleniyordu. Öncelikle çağa ve modern kadın imajına uygun giyim, beklentilerden biriydi. Bu beklenti,

dergideki “Hanım Sahifesi” aracılığıyla her sayıda empoze edilmiştir. Yeni bir toplum yaratma politikasının bir parçası olarak, sırasıyla 1925 ve 1934’te, kıyafet ve şapka devrimleri yapılmıştır. Bu reformlar daha çok erkeklere yönelik olsa da temel amaç, modern giyimin benimsenmesi ve yeni bir modern vatandaş imajının oluşturulması olmuştur. Bazı giysi ve moda türleri “modern”in simgesi haline gelmiştir. Ayrıca modernleşme çabaları ve kadınların kamusal alanda erkeklerle birlikte yer alması gibi yeni reformların etkileri, toplumda daha görünür hale gelmiştir. Bu da yine modern olanla “ötekiler” arasında bir ikilik yaratmıştır. Giyim tarzından türeyen “biz” ve “ötekiler” ikiliği, Türkiye’de uzun yıllar devam etmiştir. Özellikle siyasette giyimin bazı değerleri, önyargıları ve ideolojileri temsil ettiğini göz ardı etmek zordur. Dolayısıyla *AE*, Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk yıllarına tanıklık ederken, aynı zamanda siyasi atmosferin ve bu ikiliklerin toplumdaki inşasının da merkezinde yer almıştır.

Dönemin diğer birçok dergisi gibi *AE*’de de kadınların çekici olması beklentisi görülmektedir (Şavk, 2014). Bu nedenle, “Hanım Sahifesi” kadınlara modern giyim konusunda detaylı bilgiler vermektedir. Bu sayfalarda elektrikli ev aleti kullanımı hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Derginin 3. sayısında, bu sayfa duyurulmakta ve bu bölümün “elektrikle yakın ilişki kurarak ailenin refahını, huzurunu ve güzelliğini artıracak” kadınlara özel olacağı anlatılmaktadır (*AE*, 1926, 3). Dergide dikiş makinesi reklamları yer almış olsa da bu sayfalarda kadınlara nasıl giyineceği ve bu elbiseleri nasıl dikeceği konusunda bilgiler verilmemektedir. Ayrıca, çocuk giyimi için birçok dikiş kalıbı (Şekil 4.2) ve sayfiyede ve serin havalarda giyime ilişkin moda tavsiyeleri (Şekil 4.3) bulunmaktadır.

Elektrikli ev aletlerinin neredeyse tamamı kadınlara dolaylı olarak tanıtılırken, güzellik ürünlerini içeren aletlere doğrudan tanıtılmaktadır. Güzel, temiz ve sağlıklı olmak kadın olmanın bir gereği olarak sunulmaktadır. Fön makineleri, elektrikli zayıflama kemerleri, suni güneş (solaryum), buhar banyosu aletleri, epilasyon cihazları kadınlara sunulan güzelleştirici elektrikli aletlerden bazılarıdır. Dergide, moda uyum ve güzellik vaat eden korseler de tanıtılmaktadır (Şekil 4.5). Kadınlar için en popüler elektrikli alet, titreşimle çalışan zayıflama kemeri idi. J. Roussel’in korsesinin ve AEG’nin zayıflama kemerinin reklamları derginin 3. sayısından itibaren

Şekil 4.2: Ameli Elektrik, Ocak-Şubat, 1932, Sayı 53, s.17

Şekil 4.3: Ameli Elektrik, Eylül -Ekim, 1931, Sayı 51, s.320

pek çok sayıda karşımıza çıkmaktadır. Şekil 4.4'te görüldüğü üzere “Zayıflamak için elektrik masaj makinası dururken ilaca ne hacet” sloganıyla masaj aleti ve Şekil 4.5'te görüldüğü üzere daha iyi bir görünüm ve vücut için moda-ya uygun korse tanıtılmaktadır. Dergide yer alan bazı hikâyelerde güzelliğin önemi vurgulanmakta ve elektrikli ev aletleri modern kadının güzelleştirici aletleri olarak sunulmaktadır. Yukarıda bahsedilen güzellik ürünlerinin yanı sıra elektrikli ev aletleri, kadınları ev işlerinden kurtaran olarak sunulmuş ve bu sayede bu aletlerin yorgunluk ve üzüntünün yol açtığı yaşlanmayı engellediği iddia edilmiştir (*AE*, Küizin, s.1).

Derginin 44. sayısında Simon Segalen'in kaleme aldığı “Elektrik ve Muhafazai Hüsün” (Elektrik ve Güzelliğin Korunması) başlıklı yazıda detaylı şekilde güzellik algısı anlatılmaktadır. Beş sayfalık bu yazıda, kadınlar için güzelliğin neden en temel değerlerden biri olduğu ve elektrikle güzelleşmek için neler yapılması gerektiği konuları ele alınmaktadır.

Şekil 4.4: *Ameli Elektrik*, 1932, Kasım-Aralık, Sayı 58

Şekil 4.5: AE, 1928, Kasım, Sayı 31

Güzellik boşa gitmek ve sevmek için kadının en büyük kuvvetidir. Cazibedar bir kadın mesut bir yuva teşkil ederek zevcini kendine bendeder... Ev işlerinin kolaylaşması hususunda birçok hizmetleri görülen elektrik kadın güzelliğinin muhafazasına yardım eder... Tabiatın lütfü mabsusuna mazhar olmayan kadınlar kendilerini bedbaht zannetmesinler. Zira elektrik tabiatın ihmal ettiği şeyleri yapar... (Segalen, AE, 1930, Sayı 44, s. 106-109).

Yazının devamı üç farklı güzellik kategorisi ve bunların elektrikli çözümleriyle devam etmektedir. Birincisi sağlık ve güzellik bölümüdür ve bu bölüm ciltte parlaklık ve tazelik yoksa bunun sağlıksız bir görünüm anlamına geldiğini söylemektedir. Makalede, çözüm olarak ultraviyole ışık yayan ve birçok ampulden oluşan yapay güneş (solaryum) önerilmektedir. İkincisi güzellik sorunu/çözümü, kilo verme tedavileridir. Bu kısım, egzersiz yapmayan kadınların şişmanlayabileceğini ve bu sorunun çözümününse elektrikle çalışan bir masaj cihazı olduğunu önermektedir. Bu cihaz ısı oluşturmakta ve bu sayede kilo vermeyi sağlamaktadır. Derginin ilk yıllarında, bu masaj cihazının sadece bir zayıflama aleti olmadığını ve başka birçok olası faydası da bulunduğunu ileri süren reklamları da yapılmıştır. Derginin son yıllarında, 58. sayıdan itibaren AEG'nin zayıflama kemerinin reklamı da yapılmaya başlanmıştır

(Şekil 4.4). Bu zayıflama kemeri reklamı, o yıllarda piyasada zayıflama haplarının da olduğunu ortaya koymaktadır. Saç bakımı, makaledeki başka bir kategoridir. Saç dökülmesini önlemek için elektrikli masaj yapılması, saçların yıkandıktan hemen sonra kurutulması ve saç maşası yapılması gibi tavsiyelerde bulunmaktadır. Son kategori, fazla kılların alınması ve cildin donukluğu ile ilgilidir. Güzel olmak için acıya katlanmak, elektrikli lazer epilasyonla ilgili ilk tavsiyedir. Bu elektrik teknolojisi ciltteki matlık ve lekeler için de kullanılmaktadır. Yazıda ayrıca “sabrın ve azmin kadınlara mahsus olduğu unutulmamalıdır” denmektedir.

AE’deki bu yazılar dönemin güzellik algısını ve normlarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, elektrikli ev aletlerine yönelik olarak inşa edilmiş olan “ihtiyaç” olgusuyla dönemin tüketim kültürünü de göstermektedir. Derginin hedef kitlesi olarak kadınların, bu güzellik aletleriyle manipüle edilmiş olduğu iddia edilebilir. Bu aletlerin tanıtımı, yukarıda da görüldüğü gibi, döneme ilişkin duygusal yönlendirmeler ve dayatılan toplumsal cinsiyet rolleriyle yapılmaktadır. Derginin tüm sayılarında okuyucuya belli güzellik normları empoze edilmektedir. Nasıl giyinilir, nasıl güzel olunur ve en önemlisi bunları yaparken nasıl modern olunacağı temel kaygılardır. Ayrıca, elektrikli aletlerin “kurtarıcı” olma özelliği, güzellikle ve yaşlanmayla da ilişkilendirilmektedir. Genel olarak, evden ve evde elektriğin kullanılmasından sorumlu olan verimli, modern bir kadın, Cumhuriyet reformlarıyla uyumlu olarak tasvir edilmektedir.

4.2 *Ameli Elektrik*’te Siyasetin Varlığı ya da Yokluğu

AE’nin 1929 yılı almanak sayısı olan 32. sayısında, “Belîğ Bir Bilanço” başlıklı yazıda, dergi siyasete bakışını kısaca şöyle ifade etmektedir: “*Mecmuamız siyaset sabaşına her türlü dubulü kendisine men etmiştir; fakat geçen 29 teşrinievvelde vaki olan Türkiye Cumhuriyeti’nin senei devriyesinin tes’idine iştirak etmekle siyaset yapılmadığı zannında bulunuyoruz (AE, 1929, 32, s. 2-3).*” Bu açıklama, derginin siyasetten kendisini men ettiğini ifade etse bile, siyasi duruşunu ortaya koyması olarak değerlendirilebilir.

Derginin bu açıklamasının siyasi bir duruşun göstergesi olup olmadığını anlamak için geç Osmanlı dönemindeki basın ve sansür tarihini ve dolayısıyla dönemin siyasi ortamını göz önünde bulundurmak

gerekmektedir. Matbuat teknolojileri, Osmanlı İmparatorluğu'na nispeten geç (19. yüzyılın ortaları) girmiştir. II. Mahmud döneminde, hükümet tarafından çıkarılan iki yayın *Takvim-i Vekâyi* ve *Ceride-i Havadis*'tir. II. Abdülhamid dönemine kadar, yayın ruhsatı alınması gibi bazı basın düzenlemeleri oluşturulmuştur. 1876 Anayasası'nda "matbuat kanun dairesinde serbesttir" ifadesi yer almıştır. Ayrıca yayınlar, yazılı materyalleri Matbuat Müdürlüğü'nün onayına sunmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, bu özgürlük çok öznel olmuştur. II. Abdülhamid döneminde birçok dergi ve gazete kapatılmış, bu "uygunsuz" dergilerin basın mensupları ya hapis cezasına çarptırılmış ya da başka ülkelere kaçmıştır. Eleştirel hiciv dergileri, tehditkâr bulunan dergilerin başında gelmiştir. Padişahın matbaa konusunda, özellikle de gücünü kaybetme konusunda birçok endişesi vardı. Abdülhamid'in "paranoyası", bu tehditkâr ya da tehlikeli matbaanın imparatorluğa girmesini engellemek için, diğer ülkelere, postane ve elçiliklerine bile ulaşmıştır. Yosmaoğlu'na (2003) göre, Abdülhamid'in "kafa karıştırıcı" basın kaygısı, tehditkâr basın için "sınır gökyüzüdür" şeklinde yorumlanabilmekte ve her şey bu kategoriye girebilmektedir. Dönemin sansürcülük anlayışını inceleyecek olursak, Yosmaoğlu'na (2003) göre, çoğunlukla basının, Abdülhamid'e bağlılığını gösterecek şekilde yaptığı otosansür söz konusuydu. Ayrıca, hükümet karşıtları hakkında bilgi vererek (jurnal) basın üzerindeki denetim mekanizmasını sağlamak, bir ölçüde toplumun sorumluluğundaydı. Otosansür yöntemiyle basın, neyin tehditkâr olabileceğine karar vermiş ve "diktatör, anarşizm, devrim" gibi kelimelerin kullanımından kaçınmıştır (s. 22).

Bir zamanlar Avrupa'ya sürgün edilen ya da kaçan Jön Türkler 1908'de iktidara gelince, basın özgürlüğünü yasaklayan eski otosansür yöntemleri kaldırılmış, birçok gazete hemen yayınlanmaya başlamıştır. Jön Türklerin devamı olarak İttihat ve Terakki Fırkası kurulmuştur. Bu Fırka, imparatorluğu 1918'e kadar 10 yıl yönetmiştir. Bu dönemde basın sansürü, II. Abdülhamid döneminin "de facto" uygulamasından farklı olarak "de jure" hale gelmiştir. Basın, bu dönem boyunca daha da kısıtlanmıştır. Yosmaoğlu'na (2003) göre basın, II. Abdülhamid dönemine göre daha "rasyonel ve gayri şahsi bir mekanizma" haline gelmiştir. Bu mekanizma sonucunda, birçok gazete kapatılmıştır (Yosmaoğlu, 2003).

Sonraki dönemde, Milli Mücadele sırasında, basına yönelik düzenlemeler çok daha katı hal almıştır. *İrade-i Milliye* ve *Hakimiyet-i Milliye* gibi gazeteler bağımsızlığı destekleyen yayınlardı. Dolayısıyla güçlü bir siyasi yanları vardı. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti Anayasası çerçevesinde çıkarılan yeni bir basın kanunuyla, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa hakkında olumsuz yorum yapılması yasaklanmıştır. 1924 Anayasası'yla sansürü yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır. 1925'te, Şeyh Sait ayaklanması sonrasında birçok dergi ve gazete kapatılmıştır. Aynı yıl, 4 Mart 1925'te yeni bir matbuat kanunu olan *Takrir-i Sükun* kabul edilmiştir. Bu da basına sansür getirmiştir. Bu düzenlemeden tam dokuz ay sonra, 1925'te *AE* yayınlanmaya başlamıştır. Özetle, *AE*'nin yayın hayatı boyunca basın, kısıtlamalara maruz kalmıştır. (Akt. Mazıcı, 1996; Yılmaz ve Doğaner, 2006).

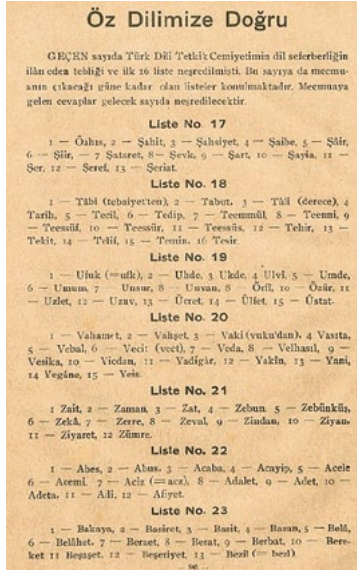
AE'nin ilk sayısı, Cumhuriyet hükümetinin kuruluşundan iki yıl sonra, Aralık 1925'te yayınlanmıştır. Derginin yayın döneminin tamamında Türkiye'nin cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'tür. Bu ilk sayı, Kemal Atatürk'ün fotoğrafının altına yazılmış olan "Mustafa Kemal Paşa'ya ithafen" ifadesiyle başlamaktadır. Cumhuriyetin 10. Yılı Özel Sayısı, Almanak Sayısı gibi bazı sayılarda Atatürk, İsmet İnönü gibi devlet büyüklerinin fotoğrafları kullanılmıştır.

Aynı şekilde, yukarıda da bahsedildiği gibi, derginin 32. sayısı Cumhuriyet'in 10. yılını övgü dolu bir dille kutlamaktadır. Dergide öne çıkan diğer bazı başlıklar da dönemin siyasi atmosferini yansıtmaktadır. Derginin 61. sayısında, 1933'teki Harf Devrimi'nden beş yıl sonra, Türkçe'nin yabancı kelimelerden arındırılmasıyla ilgili bir makale yayınlanmıştır. Makale, yeni "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"ni ve halkın kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılmış saf bir Türkçe dili yaratma misyonunu konu edinmektedir. Yine aynı makalede, Cemiyet'in vatandaşlardan eski Arapça veya Farsça kelimeler yerine yeni öz Türkçe karşılıklar oluşturmalarını isteyen *AE* dergisinin yazılı bildirimini de verilmektedir. Cemiyet, dergi, gazete ve haberlerin de bu amaca hizmet eden birer mecra olmasını istemiştir. *AE* de bu talebe düzenlediği bir yarışmayla destek olarak, bir dizi kelime yayınlamış ve bunlara karşılık olarak bulunacak ve en çok beğenilecek yeni kelimeleri ilerleyen sayılarda yayınlacaklarını duyurmuştur. Ayrıca, okuyucuları arasında öz Türkçe ile yazılacak şiir ve hikâye yarışması açtığı bilgisini de vermiştir (*AE*, 1933,

61, s. 48-50). Bu kelime listesi bir sonraki sayıda yayınlanmaya devam etmiştir (Şekil 4.6). Ancak söz verildiği gibi yeni kelimeler derginin sonraki sayılarında duyurulmamıştır.

Bunların dışında, 60. sayıda Yusuf Ziya “Muhasebe-İki Ayda Bir” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Bu makalede, bir önceki yıl (1932) yapılan güzellik yarışmaları, Ahmet Rasim, Abdullah Cevdet, Musa Süreyya gibi dönemin önemli şahsiyetlerinin ölüm ilanları gibi bir önceki yılda yaşananlar hakkında kısa bilgiler aktarmaktadır. Ayrıca Ziya, son iki ayın en önemli etkinliğini Yerli Malı Haftası ve Mustafa Kemal’in Türkiye turu olarak vermektedir “Mustafa Kemal, henüz İstiklal Harbi’nin tatlı uykuya ve kayıtsız rahata uzak havası içindedir” diyerek yazısını bitirmektedir. Son olarak yazıda Ziya, döneme ilişkin umutsuzluğunu yansıtmıştır. Daha sonraki sayılarda, bu planlı yazı dizisi devam etmemiştir (Ziya, Muhasebe, *AE*, 1933, 60, s. 17-18).

Dergi, bu anlatım tarzını son sayısına kadar sürdürmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, derginin yayınlandığı dönemde belli düzeyde bir sansür uygulaması olsa da dergi siyasi konumunu ortaya koymuştur. Derginin kendini siyasi arenadan men ettiğine dair açıklaması, hem Osmanlı İmparatorluğu’nun hem de erken Cumhuriyet döneminin sansür

Şekil 4.6: *AE*, 62, 1933, s. 96-98

tarihinin bir yansıması olabilir. *AE*, daha çok elektriğin kullanımını teşvik eden bir elektrik dergisi olmasına rağmen, yukarıda bahsedildiği gibi, Cumhuriyet reformlarına, siyasetçilere yer vermiş ve hatta okuyucuyu interaktif olarak bu reformlara dahil etmiştir. Bu söylem, dergi okuyucularının aşağı yukarı belli olan sosyo-ekonomik sınıfıyla tutarlı olabilir. Bu dergi daha uzun yıllar yayınlanmaya devam etmiş olsaydı, genişleyen okuyucu kitlesiyle birlikte siyasi söylemi de değişebilirdi. MacKenzie ve Wajcman'ın (1999) öne sürdüğü gibi, "Bir teknolojiyi benimserken, ilk bakışta görüldüğünden çok daha fazlasını (ekonomik, politik, hatta kültürel ve teknik olarak) tercih ediyor olabiliriz" (s. 4). Derginin hedef kitlesinin, yayınlandığı siyasi dönemin ve siyasi söyleminin tutarlı olduğu sonucuna varabiliriz.

4.3 Görsel Anlatım: *Ameli Elektrik*'te İllüstrasyon ve Grafik Tasarım

AE dergisi dokuz yıllık yayın döneminde sloganlar, hikâyeler ve en önemlisi görseller gibi birçok stratejiyle elektriği ve elektrikli aletleri tanıtmıştır. Ergüven'e (2021) göre, "*Grafik tasarım görsel bir cazibe yaratarak ürünlerin veya hizmetlerin tanıtılması ve pazarlanması için kullanılan bir görsel iletişim tekniğidir* (Ergüven, 2021, s. 237)." Elektrik ve cihazları için bir pazarlama stratejisi oluşturmayı hedefleyen bir dergi olarak *AE*'nin görsel iletişim dili oldukça renkli ve semboliktir. Elektrik, grafik tasarım yardımıyla okuyucuya sunulmuş ve verilmeye/empoze edilmeye çalışılan mesajlar iletilmiştir.¹⁴

AE, dönemin yüksek baskı fiyatları göz önüne alındığında, oldukça renkli ve özenli bir görsel temsile sahiptir. Derginin renkli sayfaları hedef kitlesi için tatmin edicidir. Dergide birçok fotoğraf, resim ve illüstrasyon bulunmaktadır. Derginin içindeki illüstrasyonların çoğunda imza yoktur. Bu durum, bu illüstrasyonların ve görsellerin baskı kalıbı şeklinde toplu olarak dış kaynaklardan satın alınmış ya da toplanmış olduğunu ve dergide bir baskı tekniği olarak kullanıldığını gösteriyor olabilir. Örneğin, bir önceki bölümde tartışılan "Hanım Sahifesi", genellikle Avrupa

14 Bundan sonraki kısım, aksi belirtilmedikçe Ömer Durmaz ile yapılan kişisel görüşmeye dayanacaktır (Durmaz Ö., kişisel görüşme, 7 Aralık 2021).

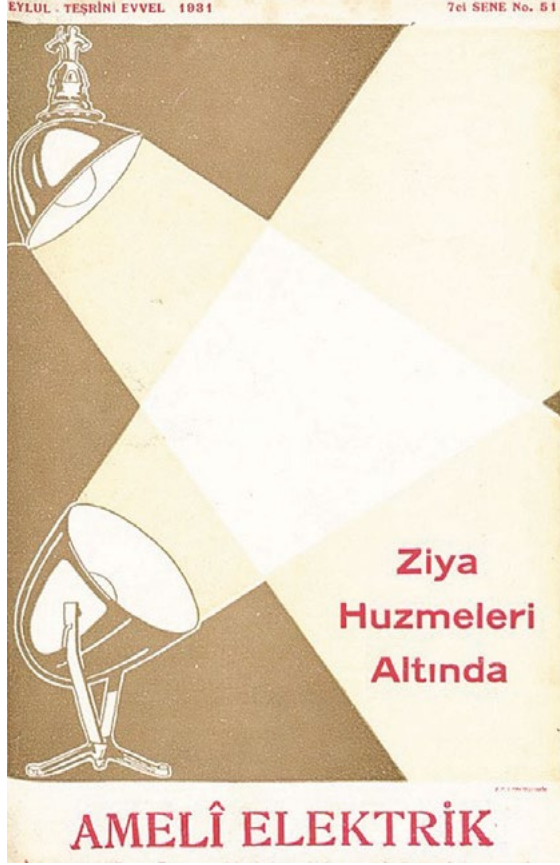
kaynaklarından toplanmış hazır baskı kalıpları olma olasılığını artıran çok Avrupalı bir çizgi temsiline sahiptir. Ancak derginin kapak sayfaları için bu durum farklıdır. Kapak sayfalarında kullanılan kâğıt, iç sayfalara göre daha kalın ve kalitelidir. Bu, aynı zamanda kapak sayfalarının ve dahili sayfaların ayrı ayrı basıldığını da göstermektedir. Ayrıca kapaklarda çizerlerin veya ressamın imzalarının yanı sıra, genellikle matbaa firması olan Sabık Fratelli Haim imzası da bulunmaktadır. Regine Behar ve Mik bu kapakların illüstratörlerinden bazılarıdır. Türkiye’de yaptığım araştırmalar sonucunda Regine Behar hakkında, imzasından öğrenilen ismi dışında, kesin bir bilgiye ulaşamadım. Behar’ın tasarımları, grafik tasarımın Türkiye’deki ilk örnekleri olması açısından önemlidir. Bu illüstrasyonların grafik tasarım dili doğrudan bir sanat akımıyla sınıflandırılmaz. Bununla birlikte, illüstrasyonlarda Avrupa’daki Art Nouveau ve Art Deco sanat akımlarını, gecikmeli olarak örnekleyen bir tarz kullanılmıştır. Regine Behar’ın kapakları, bunlar arasında en çağdaş ve Avrupa sanat akımlarıyla en uyumlu olanlar olarak kabul edilebilir. Genellikle o yıllarda bir sanat akımını benimsemek ve taklit etmek Türkiye’de neredeyse 10 yıl almaktaydı. Bu, Türkiye’de 1920’lerin başında başlayan bir profesyonel grafik tasarım disiplini olarak kabul edilirse (Ergüven, 2021), bu kapak sayfalarının da ilk grafik tasarım örneklerinden olduğu söylenebilir.

Derginin kapak stili yıllar içinde değişmektedir. İlk yıllarında, kapak sayfalarının illüstrasyonları genellikle Metro Han binasını (SATIE’nin merkezi) konu almaktadır. Ergüven (2021), bu binanın illüstrasyonlarının, şirketin ve sermayesinin gücüne ve güvenilirliğine gönderme yapan örtülü bir anlama sahip olduğunu ileri sürmüştür (s. 233). Bunun yanı sıra, panoramik İstanbul manzaralı kapak sayfalarında cami ve elektrikli aletleri temsilen sokak aydınlatma görselleri, lambalar ve ampullerle gösterilmektedir (Şekil 4.7). Bu İstanbul illüstrasyonları genellikle sokak lambaları, tramvaylar gibi unsurlarla daha modern bir kent izlenimi yaratmaktadır (Ergüven, 2021). *AE* nin yayınlandığı yıllarda, kentsel aydınlatmadan, daha fazla ev içi elektrifikasyona geçişin gerçekleştiği söylenebilir. İstanbul’un elektrifikasyonunun ilk yıllarında, tramvayların elektrifikasyonuna ve kentin aydınlatılmasına özel önem verildiği bilinmektedir. Ayrıca, 1930’lardan sonra illüstrasyonlar daha modern, sembolik ve soyut bir stilizasyona sahip olmaya başlamıştır (Şekil 4.8). Bu stilizasyon, önemli mesajı görsele aktararak okuyucuyla sembolik olarak etkileşim kurmaktadır.

Şekil 4.7: *Ameli Elektrik* Kapak Sayfası, 1926, Sayı 13.

Dergi, 23. sayısının başından itibaren kapak sayfalarında kadın ve çocuk illüstrasyonlarına yer vermeye başladı. Ergüven (2021), cazibe yaratan bir imge olarak kadınların kullanılmasının, Art Nouveau tarzının bir özelliği olarak, 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'da başladığını belirtmiştir. Dergi kapaklarında yer alan bu kadın görselleri, Türkiye'deki Art Nouveau akımının bir yansıması olarak görülmektedir (s. 235). Yukarıda belirtildiği gibi hem hedef kitle hem de elektriğin destekleyicisi olarak kadınlar dergide öne çıkmaktadır. Kapaklarda yer alan kadın imgeleri ikiye ayrılabilir. Birincisi, ütü, fırın gibi elektrikli aletleri kullanan ev kadınıdır. Bu kapakların çoğunluğu mutfak ortamını yansıtmakta, elektrikle veya elektrikli aletlerle yemek pişirmenin ne kadar kolay ve modern

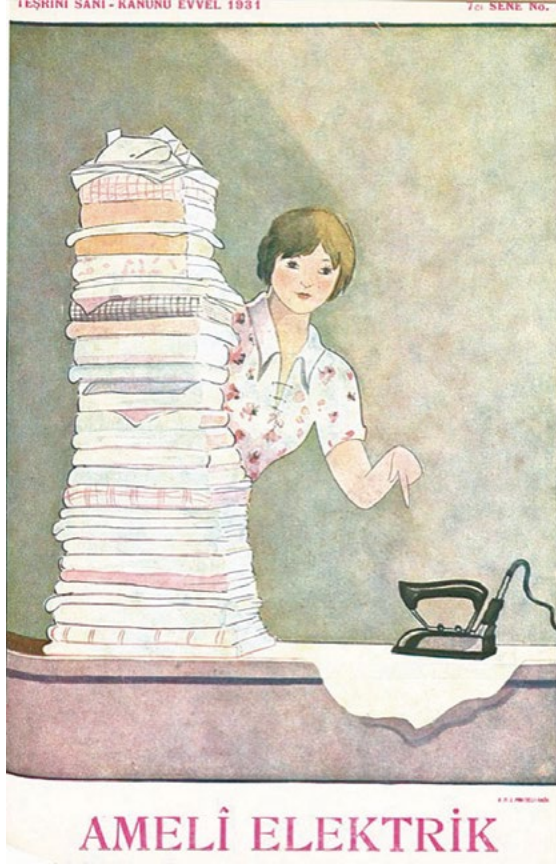
Şekil 4.8: *Amelî Elektrik* Kapak Sayfası, Eylül-Ekim, 1931, Sayı 51.

olduğu izlenimini vermektedir (Şekil 4.9 ve Şekil 4.10). Bu kapak görselleri, bu elektrikli ev aletlerini kullanmayı öğrenen kadınların kızlarını da göstermektedir. *AE*'nin kapaklarındaki ikinci tip kadın imajı, Avrupai giyimli modern bir kadın olarak tanımlanmaktadır. Bu kadın genellikle ev işi yapmamaktadır fakat elektrikten faydalanmaktadır (Şekil 4.11 ve Şekil 4.12). Ergüven (2021), bu kapağı (Şekil 4.12) masa lambasının aydınlatığı bir sahnede kitap okumaya ara vermiş, kocasının eve dönmesini bekleyen bir kadın olarak yorumlamaktadır. Bu görsel aynı zamanda, geceleri elektriğin varlığını ve lambanın, okumayı kolaylaştırdığını göstermektedir. Benzer bir temsil, elektrik ve aydınlatmadan yararlanan modernize edilmiş kadınlarda da görülebilmektedir (Şekil 4.11).

Şekil 4.9: *Ameli Elektrik* Kapak Sayfası, Mayıs-Haziran 1934, Sayı 66.

Özetle, *AE*deki görsel temsiller ve grafik tasarım, o dönemde elektriğin gelişimini, tanıtımını ve kadınların elektrifikasyondaki rolünün görselleştirilmesini ortaya koymaktadır. Kentsel elektrifikasyondan ev içi elektriğe kadar, İstanbul'daki elektrik kültürünün oluşumu görselleştirilmektedir. Dönemin hedef kitlesi ve hedeflenen modern kültürü bu görsellerle örtüşmektedir. İstanbul'un, Pera bölgesi gibi öncelikli olarak elektriklenen bölgeleri, matbaası (Fratelli Haim) ve illüstratörü Regine Behar gibi gayrimüslim halkı da yayın sürecinde kendini göstermektedir. Bu görseller, Türkiye'deki grafik tasarımın ilk yıllarını, dönemin ilk birkaç grafik tasarımcısını ve onların illüstrasyon tarzını temsil etmektedir. Bunların, Avrupa'daki sanat akımları üzerinde etkileri olduğunu ve Türkiye'de elektriğin kullanımını başarılı şekilde teşvik eden yeni bir görsel iletişim yolunu başlattığını görmemek mümkün değildir.

Şekil 4.10: *Ameli Elektrik* Kapak Sayfası, Kasım-Aralık 1931, Sayı 52.

4.4 *Ameli Elektrik* Hakkında Diğer Değerlendirmeler

*AE*yi sadece pratik bilgiler içeren bir elektrik dergisi olarak özetlemek doğru olmaz. Bu çalışma, bu noktaya kadar dergiyi modernite projesi, ulus-devlet inşası, toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi toplumsal konjonktür bağlamında analiz etmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın kapsamı derginin belirli öğeleriyle sınırlıdır, ancak son olarak diğer konuları/sayıları da açıklamaya çalışacağım. Dergide öne çıkan bu konular hukuk tarihi, edebiyat ve görsel kültür çalışmaları gibi farklı disiplinlerde yapılacak araştırmalarda kullanılabilir.

İlk olarak, “Henriot’tan Mizah Sayfası” derginin değişmez bir parçası olmuştur. Henriot, karikatürleri birçok dergide yayınlanan ve

Şekil 4.11: *Ameli Elektrik* Kapak Sayfası, 1932, Sayı 57.

La Baïonnette adlı bir dergiye sahip olan bir Fransız karikatüristti. Bu dergi, Fransız İhtilali'nden sonra yayınlanmaya başlayan bir hiciv dergisiydi. Bu dergi, içinde yer alan birçok Türk karşıtı karikatürle Birinci Dünya Savaşı bağlamında Osmanlı İmparatorluğu'nu karalama çalışmaları yapmıştır (Özkan, 2017). Bu, yukarıda bahsi geçen, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sansür uygulamalarına ilişkin durumu açıklamaktadır. Henriot'un *Ameli Elektrik* dergisindeki karikatürleri Osmanlı İmparatorluğu'nu hedef alan bu karikatürlerden değildir ve derginin hemen hemen tüm sayılarında "Mizah Sayfası"nda Henriot'un karikatürleri kullanılmıştır. Ayrıca, Henriot'un bu karikatürleri dergi için çizmediğini ve *AE*'nin büyük olasılıkla bu resimleri dışarıdan temin ettiğini veya

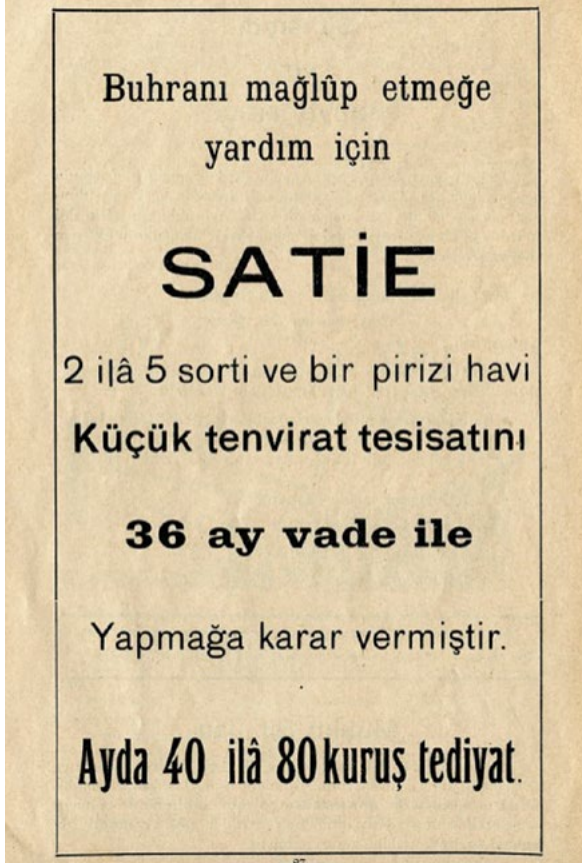

Şekil 4.12: Ameli Elektrik Kapak Sayfası, 1928, Almanak Sayısı.

ödünç aldığı belirtilmektedir. Bu sayfalar, *AE*'nin aynı zamanda okuyucusunu eğlendirmeyi de hedeflediğini göstermektedir.

“Mizah Sayfası”nın dışında, dergide zaman zaman mahkeme kararları ve davalar da yayınlanmıştır. Bu kararlar genellikle kaçak elektrik kullanımı ile ilgili olmuştur. Bu da derginin kaçak elektrik kullanımını önlemek için caydırıcı bir mekanizma oluşturduğunu göstermektedir (*AE*, 1929, 32, s. 16).

Dergi, yayın döneminin ilk yıllarında daha çok yabancı veya anonim yazarların makalelerini kullanmıştır. 1930’lardan sonra, bazı Türk yazarların makaleleri yayınlanmaya başlanmıştır. İlk yıllarda Şakir Ahmet gibi bazı doktorların göz sağlığıyla ilgili yazıları bunun tek istisnasıydı. Ahmet Haşim de dergi için bazı makaleler yazmıştır. 61. sayısında

Şekil 4.13: *AE*, Mart-Nisan, 1933, Sayı 60, s. 27.

“Kımıldamayan Işıklar” başlıklı yazısında yazar, karanlığa, karanlığın nasıl korku ve hüznün verdiği dair duygu ve düşüncelerini anlatmıştır (Haşim, *AE*, 1933, 61, s. 47). Bir diğer yazıysa Halit Ziya Uşaklıgil’in “Bir Miras Meselesi” başlıklı yazısıydı. Bu kısa öykü, hasta bir yaşlı kadın ve onun akrabaları hakkındaydı. Öykü, devam edileceğine dair duyuruyla bitmektedir. Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz gibi Halit Ziya Uşaklıgil’in de SATIE’nin hissedarlarından biri olduğunu biliyoruz. Yine yukarıda da bahsettiğimiz gibi Yusuf Ziya, ülkede olup bitenler hakkında özet sunmak için de dergide yazmıştır.

Son olarak, Şekil 4.13’ten de anlaşılacağı gibi, Türkiye’deki Büyük Buhran’ın (1929-1933) etkileri *AE*’de de izlenmektedir. Duyuruda şu

ifadeler yer alıyor: “*SATIE, buhranı mağlup etmeye yardım için, 2 ila 5 sorti ve 1 prizi havi küçük tenvirat tesisatını 36 ay vade ile yapmaya karar vermiştir. Ayda 40 ila 80 kuruş tediye.*” SATIE'nin bu duyurusunda, buhranın ekonomik yansımaları görülmektedir. SATIE'nin her zaman taksit ve kredi politikası olmuştur. Yine de buhranı açıkça belirterek politikalarını gerekçelendirmiştir. Bu durum, elektrik satışının, tüketimi artırmak için o dönemde hâlâ bazı politikalara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Elektrik teknolojisi dünya için yeni olmakla birlikte, dünyayla birlikte gelişmektedir. Gerek tanıtımı gerekse getirdiği toplumsal değişimle, her kıtadaki teknolojik değişim ve evrimde benzerlik ve farklılıklar bulunabilmektedir. Bu çalışma, *AE* dergisini kapsamlı bir monografi halinde incelemeyi amaçlamıştır. Yoğun içeriğini netleştirmek gerekirse bu çalışma, *AE*'yi daha net anlamak için Türkiye'de elektriğin tarihini ve elektrifikasyon dönemini ele almıştır. Ayrıca, *AE* sadece Silahtarağa Santralinin elektrik sağladığı İstanbul ve ilçelerinde dağıtıldığı için, bu çalışmanın kapsamı İstanbul bölgesiyle sınırlı tutulmuştur. Derginin ek-sik olan 12 sayısı dışında, farklı arşivlerden 55 sayısına ulaşılmıştır. Bu nedenle, bu çalışma sadece derginin mevcut sayılarının bir değerlendirmesini içermektedir.

Ameli Elektrik, dokuz yıllık yayın dönemiyle, iki dünya savaşı arası dönemde İstanbul'un elektrifikasyonunun toplumsal arka planı hakkında çok detaylı bilgiler ortaya koymuştur. Derginin özgün amacı, onu dönemin diğer dergilerinden ayıracak şekilde, elektrik teknolojisini topluma öğretmek ve benimsetmekti. Adından da anlaşılacağı gibi, bu derginin ana konsepti elektrikti. Bu nedenle elektrikli ev aletleri reklamları ve ikna edici söylemleriyle izleyicisine hizmet etmeyi ve eğlendirmeyi amaçlarken dönemin kültürel birikimini yansıtmayı, belki de izleyicisini manipüle ederek yeni bir teknoloji olan elektriği pazarlamayı amaçlamıştır. Dolayısıyla bu çalışma, bu dergiyi toplumsal-tarihsel açıdan incelemiştir, toplumsal değişimi ve dergideki toplumsal yansımaları ele almıştır.

Ayrıca, araştırma yöntemi olarak söylem analizlerini kullanmış ve *AE*'nin yayınlandığı dönem kapsamında yorumlamıştır.

Bu dergiyi anlamak için, elektrik tarihi üzerine geniş bir bilgi birikimine ve araştırmalara ihtiyaç vardı. Bu nedenle, 1. Bölüm'de elektriğin dünya genelinde ve Osmanlı İmparatorluğu ve erken Cumhuriyet Türkiye'sindeki tarihi kısaca incelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk büyük ölçekli elektrik santrali olan Silahtarağa Santralinin elektrifikasyon süreci ve taşıdığı önem, 2. Bölüm'ün ana amacıdır.

3. Bölüm'de *Ameli Elektrik* ve tanımlanması ana amaçtır. Bunun için SATIE gibi ilgili şirketler ve reklamcılığın tarihçesi örneklerle açıklanmıştır. Derginin pazarlama stratejilerinin ardındaki söylem de araştırılmıştır. Ayrıca dergi, dönemin konjonktür ve ideolojileriyle yorumlanmıştır. Modernizasyon projesinin izleri ve elektrikli ev aletleriyle birlikte gelen yeni toplumsal cinsiyet rolleri ele alınmıştır. Erken Cumhuriyet döneminin yeni modern kadınları, elektrik tüketiminin hem öznesi hem de sorumlusu olmuştur. Yeni tüketim alışkanlıkları, reklam ve modernist söylemler aracılığıyla elektrik "ihtiyacının" yaratılması, bu bölümün diğer bir konusu olmuştur. Cumhuriyet reformları ve *AE*'nin siyasi arenaya katılımı da dergiden örneklerle aktarılmıştır. Bir elektrik dergisi olarak *AE*, yeni teknolojiyi ve aletlerini tanıtmayı amaçlamış, dönemin konjonktürü kapsamında siyasi söylemini de aktarmıştır. Ayrıca derginin kapak sayfaları ve diğer illüstrasyonlar gibi görsel temsilleri, grafik tasarım disiplini ışığında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Adına ve "misyonuna" rağmen, *AE*'nin aslında bir yaşam tarzı dergisi olduğu söylenebilir. İlk bakışta bu derginin sadece didaktik değerlere veya tanıtım/pazarlamaya ilişkin özelliklere sahip olduğu düşünülebilir. Oysa, derginin içeriği bu özelliklerden daha fazlasını içermektedir. *AE*, yeni teknolojiyi ileriye taşıyan, eğlenceli ve benzersiz şekilde izleyicisine benimseten özgün bir anlatıya sahiptir.

Tezin sonuçları ve katkıları şu şekilde özetlenebilir: Dergide gösterilen-reklamı yapılan elektrikli ev aletlerinin detaylı şekilde incelenmesi, o dönemde üretilen ve satılan elektrikli ev aletlerinin tarihine katkıda bulunmaktadır. Hazırlanan listeden daha fazla araştırmacı ve bilim insanı yararlanabilecektir. Bunun yanı sıra, *AE* ilk kez bütünsel bir araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu çalışma, neredeyse 100 yıllık olan ve yok olmaya

yüz tutmuş bir kaynağa temel oluşturacaktır. Bu tez için mevcut tüm konular elektronik ortamda toplanmış ve arşivlenmiştir. Ayrıca bu tez, Türk modernleşme literatürünün teknolojik boyutuna mütevazı bir katkı sağlamaktadır.

Derginin kapsamı sınırlı ve içeriği yoğun olduğu için, bu çalışmada her sayı veya içerik ele alınamamıştır. Bununla birlikte birincil kaynak olan bu çalışma, yayınlandığı dönemde *AE* hakkında genel bir bilgi parçası olarak değerlendirilebilir. *AE* ile ilgili bu çalışmanın bakış açısı tek başına birçok farklı disiplinde daha ileri çalışmalara imkân sunabilir. Dergideki fatura bilgileri sayfası ve elektriğin fiyatlandırılması üzerine ayrıntılı bir çalışma yapılabilir. Ayrıca, ileri bir çalışma olarak, toplumsal değişimi ve reklamlardaki değişimi ortaya koymak için elektrikli ev aletleri reklamları günümüz Türkiye'sindeki reklamlarla karşılaştırılabilir. Bu çalışma, Türkiye'de elektrik reklamcılığının ve teknoloji tarihinin kapsamını genişletebilir. Bununla birlikte, diğer ülkelerdeki elektrik teknolojisi ile ilgili benzer dergiler, *AE* ile karşılaştırılabilir. Son olarak, bu çalışma, *AE*'nin yayın dönemiyle kesişen tarihi araştırmak isteyen herhangi bir başka çalışma için bir temel oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçura, G.** (2002). *Uzun Metin Sevenlerden misiniz?*. Om Yayınevi. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/53793967.html> adresinden erişim sağlandı.
- Aksoy, A., Açıkbaş, F., & Akman, A.** (Ed.). (2009). *Silahtarağa Elektrik Santrali 1910–2004*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arat, Y.** (January 01, 1997). The project of modernity and women in Turkey. *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, 95-112.
- Aydoğan, F.** (2015). *Tüketim Kültürünün Gölgesinde Kentler*. Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7 (2), 203-215 <https://dergipark.org.tr/en/pub/muiibd/issue/488/4163> adresinden erişim sağlandı.
- Aydın, R.** (2018). Türk modernleşmesinde bir görünüm ve değişim temsili olarak kıyafet. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3 (6), 48-70.
- Bahadır, O.** (2020). *Osmanlılardan Cumhuriyete Elektrik*. Anahtar Kitaplar.
- Bijker, W. E., Hughes, T. P., Pinch, T., & Douglas, D. G.** (2012). *The Social Construction of Technological Systems, Anniversary Edition: New Directions in the Sociology and History of Technology*. MIT Press. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/itup/detail.action?docID=3339458> adresinden erişim sağlandı.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L.** (2013). Symbolic capital and social classes. *Journal of Classical Sociology*, 13 (2), 292–302. doi:10.1177/1468795X12468736.
- Bozdoğan, S.** (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Campbell, C.** (1998). Consumption and the rhetorics of need and want. *Jdesignhistory Journal of Design History*, 11 (3), 235–246.
- Cin, U. D. A.** (2019). *Electrification of Istanbul (1878-1923)*. (Tez). Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Dinçel, A.** (2007). Türkiye'de elektriğin ilkleri ve Silahtarağa, Santral İstanbul. *Kaynak Elektrik*, 61-64.

- Emgin B.** (2019). Princesses versus maids: Domesticating electricity in the early republican period in Turkey. *Home Cultures*, 16 (2), 109-133. doi:10.1080/1740.
- Ergüven, A.** (2021). Elektrik ve grafik tasarım: *Ameli Elektrik* Dergisi kapaklarının görsel analizi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 27 (46), 231-240. doi: 10.32547/ataunigsed.853908.
- Esenduran, M.** (2010). *İstanbul'da elektrik üretiminin başlangıcı ve tarihi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Garcia, M.** (2014). *Electrifying Mexico: Cultural Responses to a New Technology, 1880s-1960s*.
- Gooday, G.** (2018). *Domesticating Electricity: Technology, Uncertainty and Gender 1880-1914*. UNIV OF PITTSBURGH Press.
- Gönenc, A. Y.** (2011). Türkiye'de dergiciliğin tarihsel gelişimi. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences* <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/212194> adresinden erişim tarihi 22.11.2021
- Günergun, F.** (2005). Salih Zeki ve astronomi: Rasathane-i Amire Müdürlüğü'nden 1914 tam güneş tutulmasına. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 7 (1), 98-122.
- Grazia, V. de.** (2001). Consumption, History of. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (ss. 2682-2687). Pergamon.
- Hughes, T. P.** (1983). *Networks of power: Electrification in Western society, 1880- 1930*. The Johns Hopkins University Press.
- İleri, N., & Degirmencioglu, C.** (2020). Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde asri ev tartışmaları ve elektrikli tenvirat. *ViraVerita E-Dergi*, 12, 92- 126. doi:10.47124/viraverita.780888.
- İleri, N.** (2015). *A nocturnal history of fin de siècle Istanbul*. <http://search.proquest.com/docview/1761627802?accountid=14168>. adresinden erişim sağlandı.
- İleri, N.** (2017). *Ameli Elektrik Dergisi: Dersaadet elektrik ve tramway şirketleri tarafından neşrolunan bir mecmua*. https://www.canalu.tv/video/ifea/ameli_elektrik_dergisi_dersaadet_elektrik_ve_tramway_irketleri_taraf_ndan_ne_rolunan_bir_mecmua.34209. Institut Francais d'Etudes Anatoliennes adresinden erişim tarihi 02.12.2021
- İstanbul Belediyesi** (1934). *İstanbul Şebri Tenvirat İstatistiği 1923-1932*. İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası.
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J.** (2002). *Discourse analysis as theory and method*. SAGE. s.1-60
- Kayserilioglu, R. S.** (2006). *Dersaadet'ten İstanbul'a tramvay*.
- Lacoiné, E.** (1895). Elektrığın memleketimizdeki tatbikatı. *Tercüman-i Hakikat ve Musavver Servet-i Fünûn*, Özel Sayı, 38-40.
- Lefebvre, H.** (2007). *Modern Dünya'da Gündelik Hayat* (K. Şahin, & I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Mardin, Ş.** (2001). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazıcı, N.** (1996). 1930'a kadar basın durumu ve 1931 matbuat kanunu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 131- 154.
- Mesch R.** (2013). *Having it all in the Belle Epoque: How French Women's Magazines Invented the Modern Woman*. Stanford University Press.
- MacKenzie, Donald and Wajcman, Judy, eds.** (1999). *The social shaping of technology*. Open University Press, Buckingham, UK. ISBN 9780335199136
- Mutman, Mahmut.** 2002. "Şarkiyatçılık / Oryantalizm." In *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3 / Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 189–211.
- Önem, A. B., & Kılınçaslan, İ** (2005). Haliç Bölgesinde Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik. *İTÜ Dergisi/a mimarlık, planlama ve tasarım*, 4(1), 115-125.
- Ökçün, A.G.** (1971). *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan: Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*. Sevinç Matbaası.
- Ördem, A. Ö.** (December 30, 2018). Modernite Kültürü ve Türk Modernleşmesi. *Sosyoloji Notları*, 2, (2), 210-221. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/615537>
- Ortaylı, İ.** (2007). *Avrupa ve Biz*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özkan, A.** (2017). *Savaş ve Mizah: La Baionnette Dergisinde Osmanlı İmparatorluğu İmgesi*. https://www.academia.edu/35844170/Sava%C5%9F_ve_Mizah_La_Ba%C3%AFonnette_Dergisinde_Osmanl%C4%B1_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu_%C4%B0mgesi erişim tarihi 09.06.2021
- Öztaner, E.** (2014) *Technology as a multidirectional construction: Electrification of İstanbul in the late nineteenth and early twentieth centuries*. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/632224>.
- Pen State University** (2010). Front matter. *The Journal of Modern Periodical Studies*, 1 (1), 1–6. doi:10.5325/jmodeperistud.1.1.fm.
- Redhouse, S. R.** (1890). *A Lexicon English and Turkish*. A. H. Boyajian.
- Tascikaraoglu, A., & Erdinç, O.** (2019). *Pathways to a smarter power system*. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=-site&db=nlebk&db=nlabk&AN=1844986> adresinden erişildi.
- Turner, S. P.** (January 01, 2001). Weber, Max (1864-1920). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 16401-16407). Pergamon. doi:10.1016/B0-08043076-7/02663-2.
- Sancar, S.** (2004). Otoriter Türk modernleşmesinin cinsiyet rejimi. *Doğu Batı*, 7 (29), 197–211.
- Şavk, B. E.** (2014). *Servant princess of the modern home: Domesticity and femininity in Turkey after electrification, 1923-1950*. (Thesis). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Veblen, T.** (1899). *The Theory of the Leisure Class*. NY: Macmillan.
- Wodak, R., & Meyer, M.** (Eds.) (2001). *Methods of critical discourse analysis*. SAGE Publications Ltd, <https://dx.doi.org/10.4135/9780857028020>

- Yavuz, Ş.** (2013). Türk toplumunun tüketim toplumuna dönüşümünde reklamcılığın rolü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36. 219-240.
- Yılmaz, M., & Doğaner, Y.** (2006). 1961-1973 yılları arasında Bakanlar Kurulu Kararı ile yasaklanan yayınlar. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 247-299.
- Yosmaoğlu, I. K.** (2003). Chasing the printed word: Press censorship in the Ottoman Empire, 1876-1913. *The Turkish Studies Association Journal*, 27(1-2), 15-49.

EKLER

EK A: Şekiller

Şekil A.1: AE,1926, Sayı 3, Göz sağlığı ve yanlış aydınlatmanın göze olası zararları hakkında açıklayıcı bir makale.

**Ziya halkı
cezbeder.**

Vitrinlerinizi yeni
REFLEKTÖRLERLE
Tenvir ediniz.

Bunlar şimdiye kadar elde edilmeyen
bir şekilde ziyayı tefsif eder. etalajlar

SATIÉ

Tesisat ve Satış Veresie

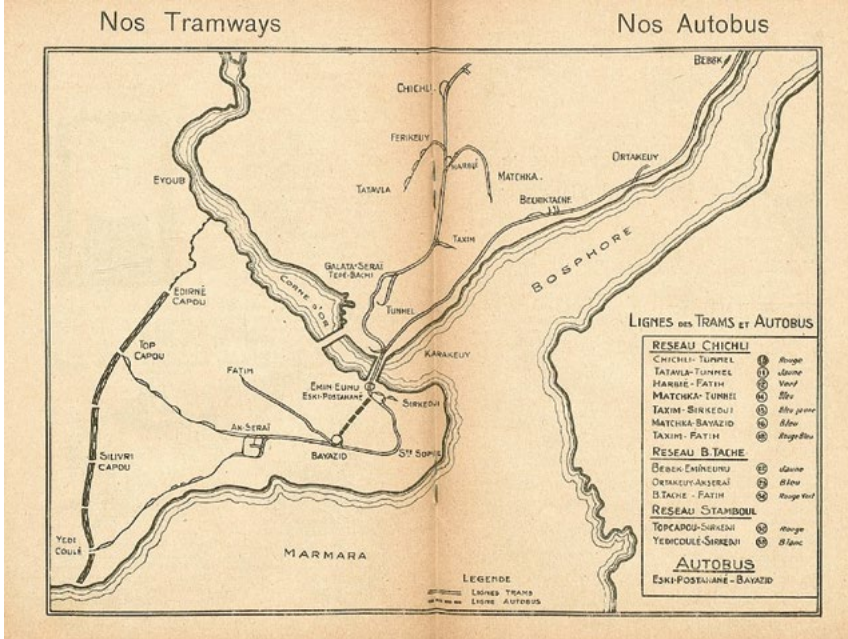
- 31 -

**Bir seneden az bir zaman-
da şehrimizdeki
mağazaların 200 den
fazlası vitrinlerinde
İYİ TENVİRAT
vücade getirmişlerdir.**

**bu tesisatı
VERESİYE olarak
SATIÉ
Yapmıştır.**

- 32 -

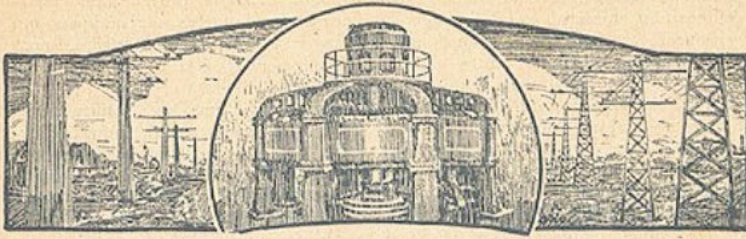
Şekil A.2: Ameli Elektrik, 1933, Mart-Nisan, Sayı 60, sayfa: 31-32

Şekil A.3: İstanbul'da tramvay ve otobüs güzergahları, AE, 1928, Ocak, Almanak sayısı 23.

Şekil A.4: *AE*, Ocak 1927. Sayı 14. “*Ameli Elektrik* ilerlemenin yolunu açıyor: Bilim, edebiyat, spor, moda, haber, ticaret, sanayi. 150.000 okuyucu ve aylık tiraj 38.500”

INSTRUISSONS - NOUS

QUELQUES GRANDS INVENTEURS

AMPÈRE (André-Marie)

Né à Lyon en 1775. Mort à Marseille en 1836

Physicien, mathématicien et philosophe. Il a donné son nom à l'unité d'intensité du courant électrique.

En 1820, Ørsted avait découvert l'action du courant électrique sur l'aiguille magnétique : il avait observé que, si l'on dispose parallèlement à une aiguille aimantée, mobile sur un pivot, un fil métallique traversé dans sa longueur par un courant d'électricité, l'aiguille quitte le méridien magnétique et se met en croix avec le fil. Ampère, reprenant la découverte du physicien danois, trouva que deux fils parcourus par des courants électriques agissaient l'un sur l'autre ; il avait imaginé des dispositions ingénieuses pour rendre ces fils mobiles sans que les extrémités de chacun d'eux eussent à se

détacher des pôles respectifs de leurs piles..... Cette découverte d'Ampère peut s'énoncer ainsi : (Deux fils conjonctifs parallèles s'attirent quand l'électricité les parcourt dans le même sens ; ils se repoussent, au contraire, si les courants électriques s'y meuvent en sens opposé.)

Ampère donna une série de mémoires dans lesquels il établissait les lois fondamentales régissant les actions réciproques des aimants et des courants. Il construisit l'électro-aimant employé dans les sonneries électriques, la télégraphie, etc.

Ampère proposa le premier télégraphe électrique en faisant agir vingt-quatre courants sur vingt-quatre aiguilles aimantées représentant les lettres de l'alphabet.

VOLTA (Alexandre)

Né et mort à Côme (1754—1827)

Physicien italien dont la principale découverte fut celle de la pile électrique qui porte son nom.

Après avoir établi la loi du contact, Volta voulut constituer, en superposant différents métaux, une série de contacts successifs. Il prit des rondelles de cuivre et de zinc qu'il empila en les séparant par une rondelle de drap imbibé d'eau acidulée : la différence de potentiel obtenue entre les deux extrémités de cet appareil ne provenait

pas du contact des métaux, mais d'une composition chimique que Volta ignorait encore. . . . et c'est ainsi que, sans le vouloir, en cherchant autre chose, Volta découvrit la pile électrique qui ouvrait la voie à tant d'utilisations futures du courant électrique.

Volta imagina encore l'électrophore le condensateur électrique, la lampe perpétuelle, le pistolet électrique. Ses travaux sur la nature et la composition du gaz inflammable des marais lui suggèrent l'idée de l'eudiomètre.

FARADAY (Michel)

Né à Newington, près Londres, en 1791.
Mort à Hampton-Court en 1867.

Physicien et chimiste qui fit faire un grand pas à la physique en liquéfiant l'acide carbonique, le protoxyde d'azote, le chlore, etc.

Avant Faraday, la liquéfaction des gaz était obtenue, soit par simple refroidissement, soit par simple compression. Il eut le mérite de savoir combiner ces deux effets pour liquéfier des gaz que l'on n'avait pu obtenir sous cet aspect avant lui.

Nous devons aussi à Faraday la découverte des phénomènes d'induction. Deux sources d'électricité étaient déjà connues : celle qui se développe dans les anciennes machines à plateau, l'électricité statique, et celle qui provient de la pile Volta, l'électricité dynamique. Il appartenait à Faraday de découvrir une troisième espèce d'électricité, dont les lois peuvent se résumer ainsi :

Si l'on considère un circuit de forme quelconque constitué par un fil conducteur placé dans un champ magnétique, il se produira dans ce circuit, quand,

par n'importe quel procédé, on modifiera le flux de forces magnétiques qui le traverse, un courant électrique dont la durée sera égale à celle de la variation du flux.

Faraday a donné à ce courant électrique le nom de courant induit. L'appareil : aimant, solénoïde, champ magnétique terrestre, qui produit le champ magnétique fixe se nomme l'inducteur.

Les années suivantes, Faraday établit successivement les lois essentielles des effets chimiques de l'électricité et les principes de ce que les physiciens modernes appellent l'électrolyse, c'est-à-dire la décomposition qui accompagne le passage du courant à travers un corps composé conducteur. Il étudia le mode d'action de l'énergie électrique et admettait l'existence d'un milieu spécial, le diélectrique, qui supprimait, pour les phénomènes de cette nature, l'intelligible action à distance ; et ainsi, il parvenait à déterminer la capacité d'induction d'un grand nombre de substances et le caractère des décharges électriques.

Sous le nom de Faradisation ou désigne une application médicale et thérapeutique, par les courants induits, de la découverte de Faraday.

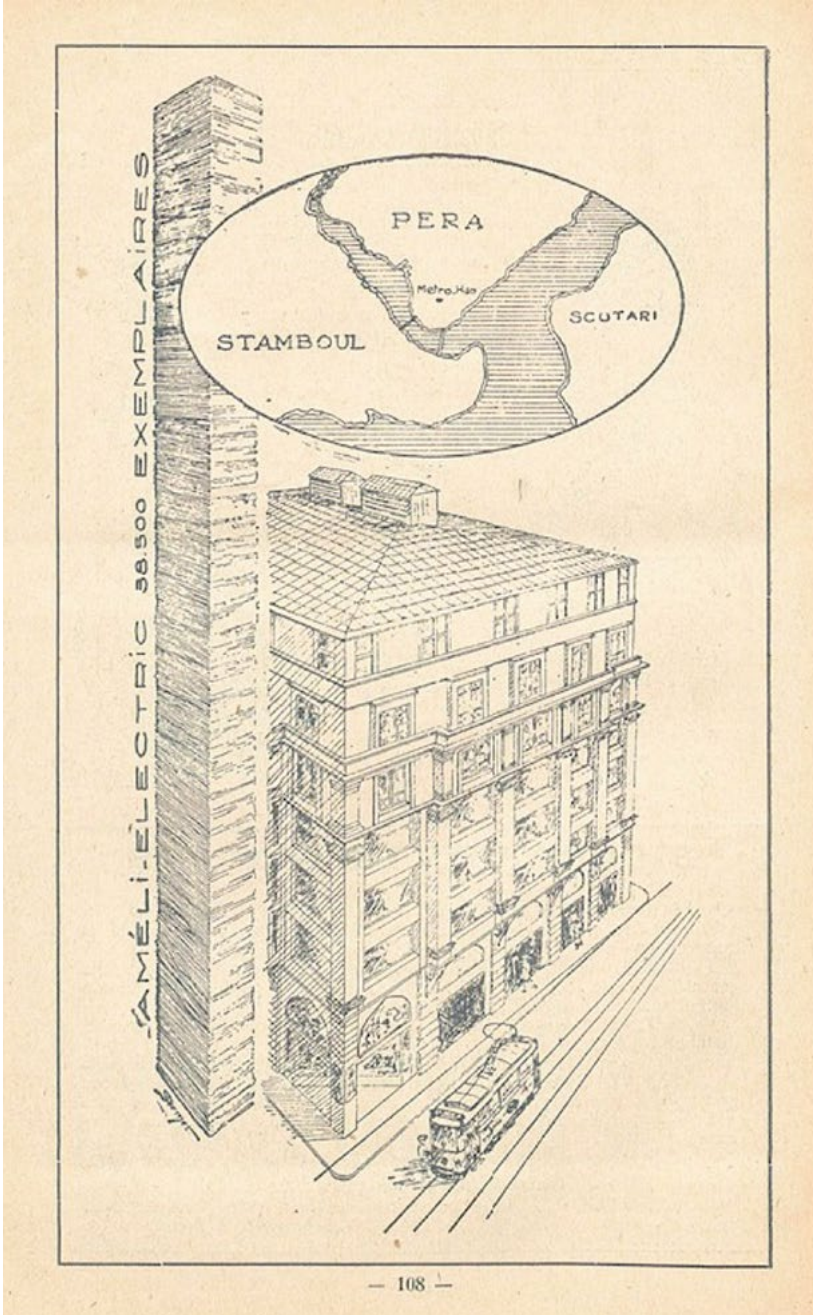
COULOMB (Augustin de)

Né à Angoulême en 1736. Mort à Paris en 1806.

Physicien qui fit à Rochefort des expériences importantes sur le frottement dont les géomètres avaient négligé jusque là l'étude.

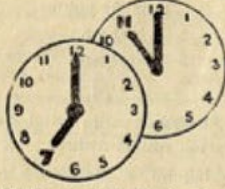
Pour estimer les forces magnétiques d'un aimant naturel ou artificiel, ainsi que les forces électriques, Coulomb construisit sa balance de torsion à l'aide de laquelle il a démontré que : « à égalité de distance, les attractions et les répulsions électriques et magnétiques sont proportionnelles au produit de deux quantités d'électricité, et que ces mêmes actions ont lieu en raison inverse du carré de la distance ».

Coulomb s'attacha enfin à essayer de mesurer quantitativement l'électricité. L'unité pratique de quantité électrique dans le système électro-magnétique qui porte le nom de « coulomb » représente la quantité d'électricité débitée en une seconde par un courant d'un ampère.

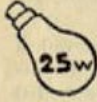
Şekil A.7: Ameli Elektrik, Sayı 12, Kasım 1926, sayfa:108. Metro Han binası ve Ameli Elektrik sayıları konulu bir illüstrasyon

ELEKTRİK TENVİRATI PAHALI DEĞİLDİR:

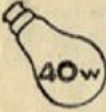
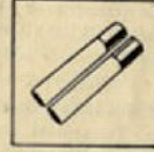
İSTANBULDA 4 SAATLİK
BİR TENVİRAT İÇİN ATİDEKİ
PARAYI VERECEKSİNİZ
(Kilovattı 17,25)

Atideki vatlık lâmbalarla:

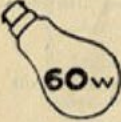
1 kuruş 30 para

takriben iki

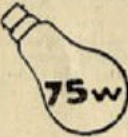
2 kuruş 20 para

takriben bir

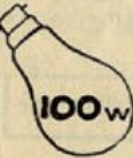
4 kuruş

takriben bir

5 kuruş

takriben bir

kuruş 30 para

takriben bir

Şekil A.8: *Ameli Elektrik*, 1932, Sayı 57, sayfa: 126. Elektrik ücretlerinin sigara, kibrit, çörek, gazete gibi farklı ürünlerle karşılaştırılması

Bir kaç Mahkeme kararı

10 Kânunuevel 1928 — Sultanahmet Birinci Sulh Ceza Mahkemesi— Ahmed Hamdi efendi, İzmir Palas - Cereyan Sirkati.

İzmir Palas birahanesi sahibi Ahmet Hamdi efendi aleyhine, tesisatını Elektrik Şirketi hattına muadditten geçmeden elektrik kuvveti istimaline müsait olacak tarzda rapt etmek suretiyle irtikâp eylediği cereyan sirkati maddesinden dava ikame edilmişti.

15 Eylül 1928 de mezkûr birahanece icra edilen keşfi resmî üzerine Hamdi efendinin cereyan sirkati fili tebeyyün etmekle 551.89 lira tediyesine ve 3 ay hapis cezasına mahkûm olmuştur.

13 Kânunuevel 1928 — İstanbul Birinci Ceza Mahkemesi — Tesisatı Elektriğe Türk Anonim Şirketi, Karnik Şişman, Yanı ve Edip aleyhine.

Yanının 3 ay, Ediple Karnik Şişmanyanın birer ay hapsine gıyaben mahkûmiyetleri üzerine Karnik Şişmanyanın hükmü vakıa itiraz etmişti, Davayı tekrar rüyet eden mahkeme ilk kararını ipka etmiştir.

27 Kânunuevel 1928 — Beyoğlu Sulh Hukuk Mahkemesi — Tediye edilmemiş makpuzlar — Sekbanzade İsmail Bey.

Bir fırın sahibi olan Sekbanzade İsmail Bey, fırınında müstehlek cereyan faturasını tediyece den imtina ediyordu. aleyhine ikame edilen dava neticesinde deyni olan 89,78 liranın tediyesine mahkûm olmuştur.

Tatbikatı sınıyeye mahsus tarifeler

1 — ADİ TARİFE:

Taahhüt edilen kilovatsaat başına ilk 1200 kilovatsaat (yani kışın 4 ayı zarfında şehri 120 kilovatsaat ve diğer 8 ay zarfında da şehri 90 kilovatsaat) bir düsturdan istihraç olunan fiata nazaran hesap ve tayin olunur. Fazlası 50% tenzilâtla hesap edilir.

5 Kilovattan fazla her kudret için faturanın natik olduğu her meblağdan 10% tenzilât icra edilir.

2 — HUSUSİ TARİFE:

1200 Kilovatsaat kudret hususî bir düsturdan istihraç edilen fiata nazaran hesap ve tayin olunur. Fazlasıda bir ikinci düsturdan istihraç olunan fiata göre hesap edilir.

Bundan mada şirket, gece istihlâkâtı ve faturaların natik olduğu mebalîğ üzerinden tenzilât icra etmektedir. Hususî taahhüdatta bulunan mühim müesseseler bu tarifeye istihkak kesbederler.

Şekil A.9: Ameli Elektrik, 1929, Sayı 32, sayfa:16. 1928'e ait bazı mahkeme kararlarının duyuruları

MİZAH SAHİFESİ

Henriot dan

— Zengin bir İspanyol [karısını kaçırdı.
— Ve siz onlara itihak edemediniz ha ?

— Evde değilim, ziyarete gelen olursa
temizleniyor dersin...
— Sebebini de söylemek lâzım mıdır ?

— Fakat bununla beraber...
— Nasıl ! yalnız 3000 lira kira veriyorsu-
muz ve tamirat istemeğe cesaret ediyorsunuz ?

— Zevcenizi kaybettiniz... [Meyus olmayı-
nız bundan daha büyük felaketler vardır, zev-
ceniz sisi kaybedebilirdi.

Şekil A.10: *Ameli Elektrik*, Temmuz-Ağustos 1931, Sayı 50, sayfa: 51

Ziyadan iktisat etme!

*İyi ziya görüş
kabiliyetini muhafaza
eder.*

Feibuzlu OSRAM
LAMBALARI
daha iyi ziya verir

Şekil A.11: Ameli Elektrik, Temmuz-Ağustos 1933, Sayı 62

Ça dura..... Je ne sais pas combien de temps ça dura. Tout à coup Zurita fit observer :

« — Mais la pompe, la pompe !

« — Eh bien, quoi, la pompe ? demandai-je.

« J'avais complètement oublié. Voilà ce que c'est que la chaleur, la vraie chaleur équatoriale. Et Pérez, de son côté, avait lâché la corde. Il la reprit et tira pour avoir des nouvelles du scaphandrier. On n'en eut jamais.

La corde s'était embarrassée dans le pied de l'échelle, et, comme il ne recevait plus d'air, le scaphandrier était mort, suffoqué. C'était pourtant une idée, une idée très juste, je vous le répète, de pêcher les perles avec un scaphandre. Mais comment voulez-vous suivre une idée, quand il fait si chaud !

**LA CEINTURE QUI
AMINCIT
UN HOMME**

La CEINTURE ROUSSEL redresse, amincit votre taille et dissimule l'embonpoint. En même temps, elle vous fait maigrir par l'effet d'un massage automatique, grâce à sa pression spéciale, qui est réglable à volonté par le tricot fort et élastique du dos. Le devant est en tricot résistant, fin et extensible à la hauteur voulue.

Portez la CEINTURE ROUSSEL. Elle vous rend plus jeune et plus élégant.

**EN VENTE SEULEMENT
CHEZ J. ROUSSEL**
83, Boulevard Malesherbes - PARIS

CONSTANTINOPLE - Péra, Place du Tunnel

Visitez ces magasins ou envoyez votre commande par la poste.

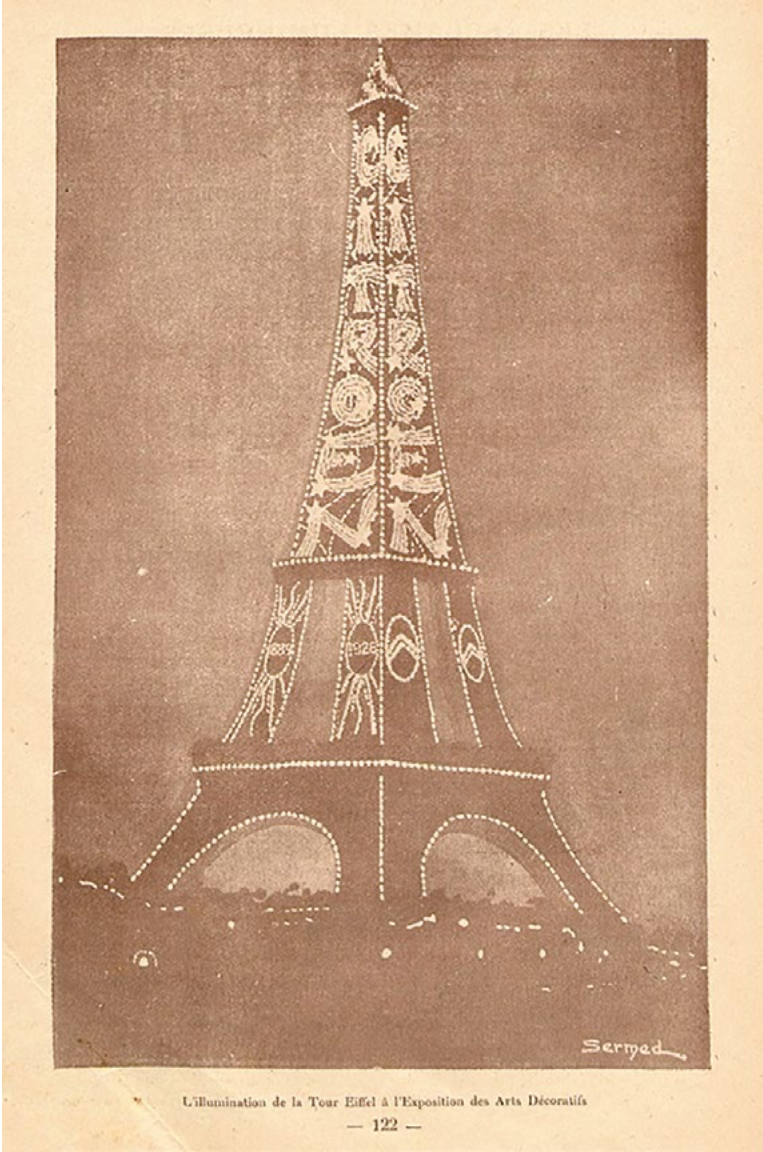
Indiquer votre tour de ventre en centimètres.
Hauteur devant : 22 - 24 - 26 cm. en moyenne.
Prix en Turquie : Lqs. 13.- 14.- 15.-

Erkekler için tasarlanmış, elektrikli, titreşimli ve genişliği ayarlanabilir zayıflama kemeri reklamı.

Ekselansları Mustafa Kemal Paşa
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Dekoratif Sanatlar Fuarı kapsamında ışıklandırılan Eyfel Kulesi

PAGE DE MADAME

POUR L'APRÈS-MIDI

1

2

3

Calotte faille bordée vicot, feuilles de faille.

Cloche en peau reversible beige, petits motifs peau décapée, ton opposé.

4

Taffetas noir et beige, effilés soie noire et strass.

5

La mode des cheveux courts a en la sagesse de nous rendre l'ondulation et les ornements d'un charme si féminin dont nous avions été un moment privés.

— 308 —

Hanım Sayfası
Öğle sonrası için şapka ve saç aksesuarı önerileri

1RE ANNÉE DECEMBRE 1925 N° 1

Rédaction & Administration
Péra, Place du Tunnel
Métro Han, 1er étage
N° 14
Téléphone: Péra 1161

عملي الكهربی
AMELI ELECTRIC
L'ELECTRICITÉ
à la portée de tout le monde
Revue périodique
de la Société d'Electricité de Constantinople

Publicité & Annonces
S'adresser
à l'Administration
de la Revue
Téléphone: Péra 1161

Prix: 5 Ptrs. Prix: 5 Ptrs.

Hommage à
S. S. Ghazi Moustafa Kemal Pacha

Ameli Elektrik Dergisi'nin ilk sayısının giriş sayfası,
Gazi Mustafa Kemal Paşa Onuru'na ayrılmış.

HORAIRE DE LA SOCIÉTÉ DES TRAMWAYS DE CONSTANTINOPE					
Service du RAMAZAN à partir du 22 Février 1928					
Nos.	LIGNES	Départs de :	FREQUENCE	PREMIERS DÉPARTS	DERNIERS DÉPARTS
RÉSEAU CHICHLI	40 Chichli-Tunnel	{ Chichli au Tunnel	3', 6"	6 h. 36	24 h. 12
		{ Tunnel à Chichli	9'	7 h. 02	24 h. 35
	41 Tatavla-Tunnel	{ Tatavla au Tunnel	7', 9"	7 h. 00	23 h. 30
		{ Tunnel à Tatavla	17', 30"	7 h. 26	24 h. 00
	42 Harbié-Fatih	{ Harbié à Fatih	4', 5"	6 h. 09	3 h. 06
		{ Fatih à Harbié	9'	6 h. 13	3 h. 04
15 Taxim-Sirkédji	{ Taxim à Sirkédji		7 h. 10	20 h. 05	
	{ Sirkédji à Taxim	5', 10"	7 h. 35	20 h. 30	
16 Matchka-Bayazid	{ Matchka à Bayazid	7', 10"	7 h. 00	1 h. 25	
	{ Bayazid à Matchka	19'	7 h. 47	2 h. 12	
48 Taxim-Fatih	{ Taxim à Fatih		7 h. 16	19 h. 06	
	{ Fatih à Taxim	10'	8 h. 02	19 h. 52	
RÉSEAU B.-TACHE	22 Bèbek-Emin Eunu	{ B.-Tache à Bèbek		6 h. 00	—
		{ B.-Tache à E.-Eunu	8'	6 h. 24	—
		{ Bèbek à E.-Eunu	16'	6 h. 30	1 h. 00
		{ E.-Eunu à Bèbek	50'	6 h. 45	1 h. 47
	{ Bèbek à B.-Tache		—	2 h. 36	
	23 Ortakeuy-Aksérai	{ Ortakeuy à Ak-Sérai	10', 14"	6 h. 18	20 h. 40
{ Ak-Sérai à Ortakeuy		21'	6 h. 17	20 h. 50	
24 Ortakeuy-Fatih	{ Ortakeuy à Fatih		20 h. 30	24 h. 45	
	{ Fatih à Ortakeuy	28'	21 h. 30	1 h. 45	
34 B.-Tache-Fatih	{ B.-Tache à Fatih	7', 9"	6 h. 29	1 h. 19	
	{ Fatih à B.-Tache	18'	7 h. 15	2 h. 05	
RÉSEAU AK-SÉRAI	32 Topcapou-Sirkédji	{ A.-Sérai à Topcapou	6'	6 h. 12	—
		{ Topcapou à Sirkédji	9'	6 h. 33	1 h. 43
		{ Sirkédji à Topcapou	13'	7 h. 09	2 h. 19
		{ Topcapou à A.-Sérai	24'	—	2 h. 57
	33 Yédicoulé-Sirkédji	{ Ak-Sérai à Yédicoulé	6'	6 h. 10	—
		{ Yédicoulé à Sirkédji	10'	6 h. 33	1 h. 21
{ Sirkédji à Yédicoulé		13'	7 h. 13	2 h. 01	
35 Topcapou-Bayazid	{ Topcapou à Bayazid		16 h. 53	1 h. 52	
	{ Bayazid à Topcapou	24'	16 h. 28	2 h. 15	
36 Yédicoulé-Bayazid	{ Yédicoulé à Bayazid		17 h. 05	1 h. 46	
	{ Bayazid à Yédicoulé	26'	16 h. 38	2 h. 11	

İstanbul Tramvay işletmesi seferleri

Le Prix de l'Eclairage Electrique

<p>UNE HEURE..... le Theatre (3heures) le spectacle pr. 200Pfrs</p> 	vous ne. à	70Pfrs.
<p>de Chemin de Fer Stamboul, Kutchuk Tcherméje en 3e classe</p> 	vous coûte	22.5 Pfrs.
<p>de Femme de Menage</p> 	vous coûte	15 Pfrs.
<p>de Cigarettes 4 a l'heure 20cigar : 20 Pfrs</p> 	vous coûte	4 Pfrs
<p>d'Eclairage Electrique lampe 50 watts.</p> 	ne vous coûte que	0.8 Pfr.

Elektrik ücretlerinin diğer harcamalarla kıyaslanması

Sachez Mesdames, que de nos jours, on ne balaye plus les parquets, pas plus qu'on ne bat les tapis, ni même qu'on n'époussette: on **Capture la poussière** à l'aide d'un **aspirateur électrique**.

Voyez plutôt comment cette mignonne enfant, manœuvre aisément cet instrument

Démonstrations gratuites à la

SATIE

Métro Han—Place
du Tunnel — Péra
et à Sтамبول,
Bab-Ali Djadessi
No. 60

à Crédit

Hanımları elektrikli süpürgeyi Sati mağazasında ücretsiz olarak denemeye davet eden ilan.

SATIÉ

Tesisatı Elektrikiye Türk Anonim Şirketi

Beyoğlu tünel meydanı Metro Han

Istanbul, Ankara caddesi No. 60

Müracaat ederseniz evinizde iyi tenviri yani
müfit, sihate nafi, idareli ve makul ten-
viri vücüde getirebilirsiniz

S
A
T
I
E

S
A
T
I
E

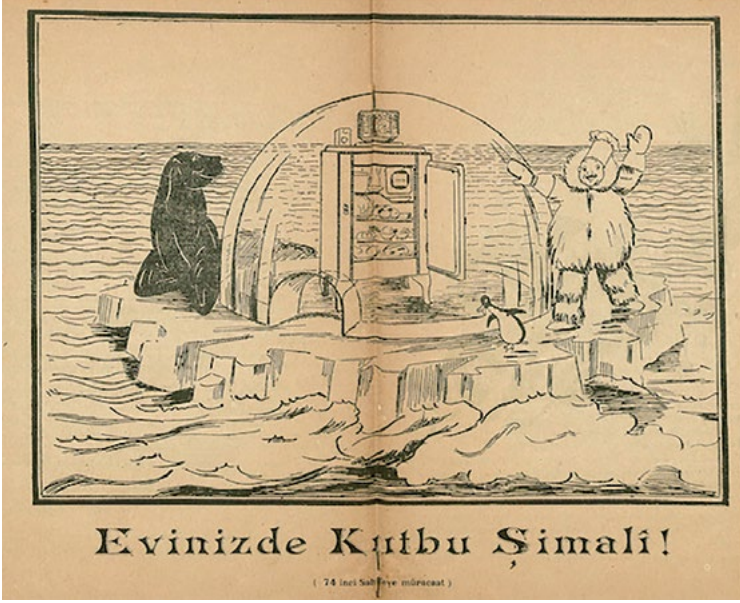
Uzun Vadeli Elektrik Tesisatı Veresiye Aletler

Tesisatı Elektrikiye Türk Anonim Şirketi

Beyoğlu tünel meydanı Metro Han

Istanbul, Ankara caddesi No 60

Kâatçilik ve Matbaacılık Anonim Sirketi

SİHHATİNİZE

**Elektrik
süpürgesi
tozları yutar**

Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi

(Induction)un keşfinin yüzüncü devir senesi

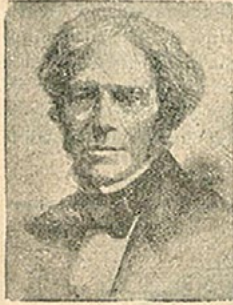
1831'de Faradayın keşfettiği mıknatısı elektriki (induction) unun yüzüncü devir senesini tes'it için İngilterenin en mühim fen heyetleri olan Royal Institution ve Institution of Electrical Engineers Eylül ayı nihayetinde ictima ettiler.

Mesaisi elektrik sanayisinin intişarında bu kadar ehemmiyet kazanan adam 22 Eylül 1791'de Londra civarında Nevington Butts da doğmuştu.

Babası adı bir demirci idi.

On beş yaşında iyi bir ilk tahsili müteakip Londra da bir mücellidin yanına verildi. Orada 1813'e kadar kaldı. Mütaleaya pek heveskâr olduğundan Madam Marutun küçük bir kimya kitabı istidadını uyandırdı. Royal Institution âzasından birinin tavsiyesiyle Davynin derslerini takibe kabul edilen Faraday notları o kadar sıhhatle yazdı ki büyük hikmetşinas kendisini (aide pıpara-toiri) tayin ettirerek mayetine aldı. Faraday Davy ile Parisi, Montpellieryi, Cenevreyi, İtalyayı ve bütün Avrupayı gezmiştir.

Faraday o zaman tecrübelerinin neticesini fennî mecmualarda neşrettirmeğe başlamıştı.

FARADAY

Davy istifa edince Faraday, Royal Institutionde muallim olarak onun yerine geçti ve sonra direktör oldu. 1873'de, bugün gene Faraday borusu tesmiye olunan boru vasıtasile (chloru) ve sonrada sırasile (acide sulphydrique) i (acide chlorhydrique) e (acide su fureux) ye ve amonyağı mayı haline getirdi. 1845 te, bu devirde malûm olan gazların ekserisini mayı haline getirerek soğuk havalı sanayia yol açtı.

(Induction) un keşfi.— 1820'de Danimarkalı hikmetşinas Arsted, bir cereyan ile kat'edilen bir telin civarındaki bir mıknatısı ibrenin mezkûr tel istikametine amut bir istikamete teveccüb ettiğini keşfetmişti. Arago, bir cereyan ile kat'edilen telin demir eğintisini bir mıknatıs gibi cezbettiğini ispat etti. Ampère, küçük bir ham demir çubuğun etrafına helezonlar sarmayı düşündü. Cereyan kesildiği zaman mıknatısiyet kayboluyordu. Halbuki ham demir yerine çelik ikame olunur ise, cereyan kesildikten sonrada mıknatısiyetini muhafaza ediyordu. İşte mıknatısı elektriki (electro dimant) bu suretle keşfolundu.

FAZLA KULLANMAK İÇİN

Elbiselerinizi ta-
mir ettiriyorsunuz

Çamaşırlarınızı
öriyorsunuz

Ayakkablarınıza
pençe vurduyor-
sunuz

Lâkin elektrik
aletlerinizi ? tamir
ettirmiyorsunuz

Niçin ? Çünkü Tesisatı elektriğe Türk Anonim Şirketinin (Satie) küçük tamiratı meccanen yaptığını ve diğerleri için işçiliği faturaya geçirmek-sizin ancak maliyet fiyatını aldığını bilmiyorsunuz.

Tamir edilecek cihazların evinizden alınması ve tekrar yerine getirilmesi tamamen meccanendir.

Bunun için telefon etmek kâfidir.

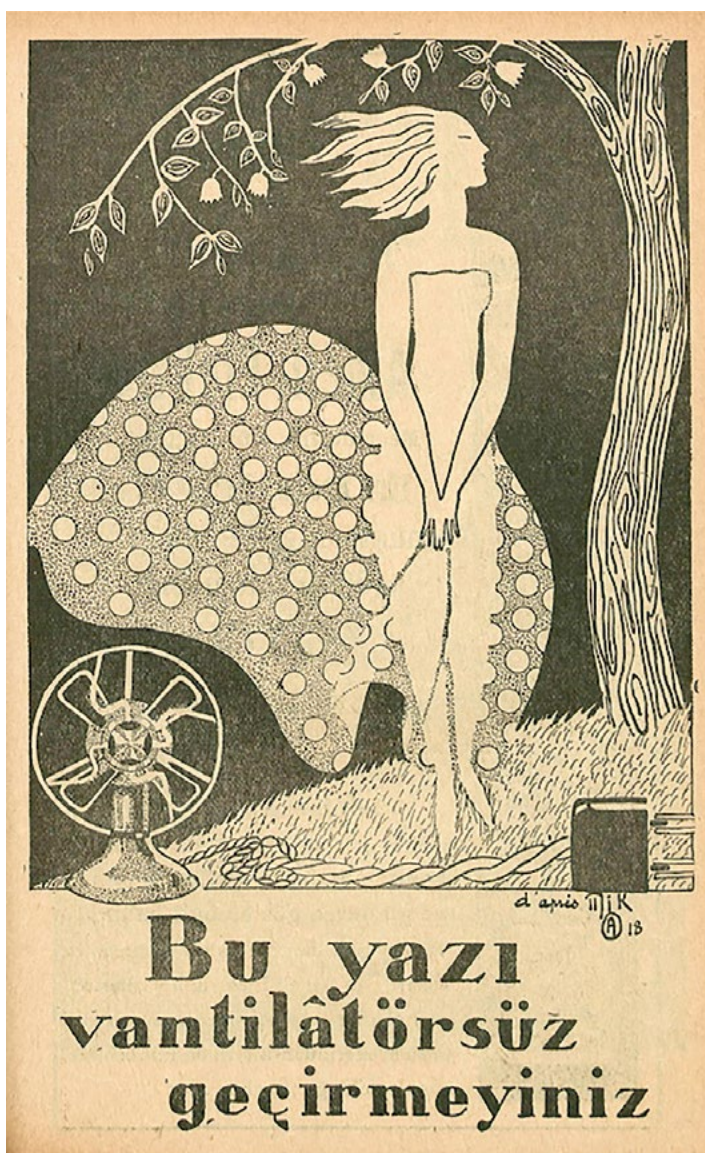

Elektrik fırını ev kadınlarının tahayyül ettiği şeydir.

(Satié) elektrik fırını 12 AY VADE İLE 52 liraya takdim eder.

Elektrik aletleri tamirati
Türk Anonim Elektrik Şirketinin elektrik aletlerinin küçük tamirlerini bedava diğerlerini de el emeğini hesaba dahil etmeden yalnız mal olduğu fiyatla icra ettiğini her kes bilmelidir.

- 47 -

Tenvirat iyi olursa

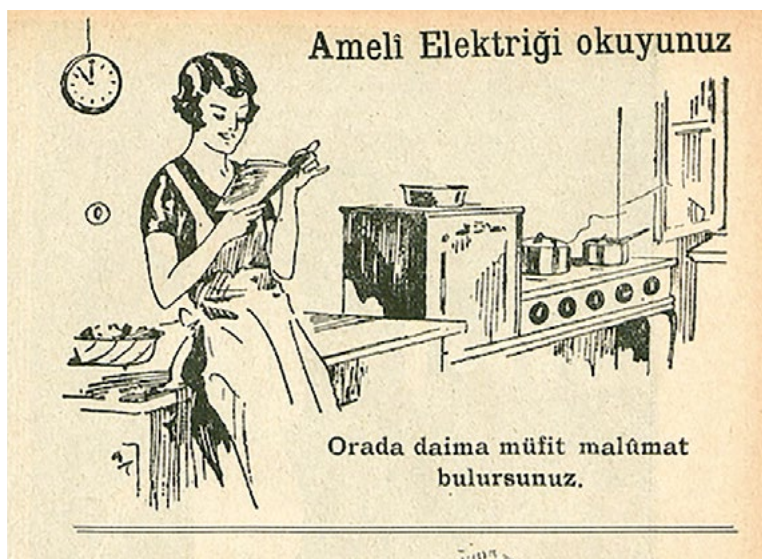
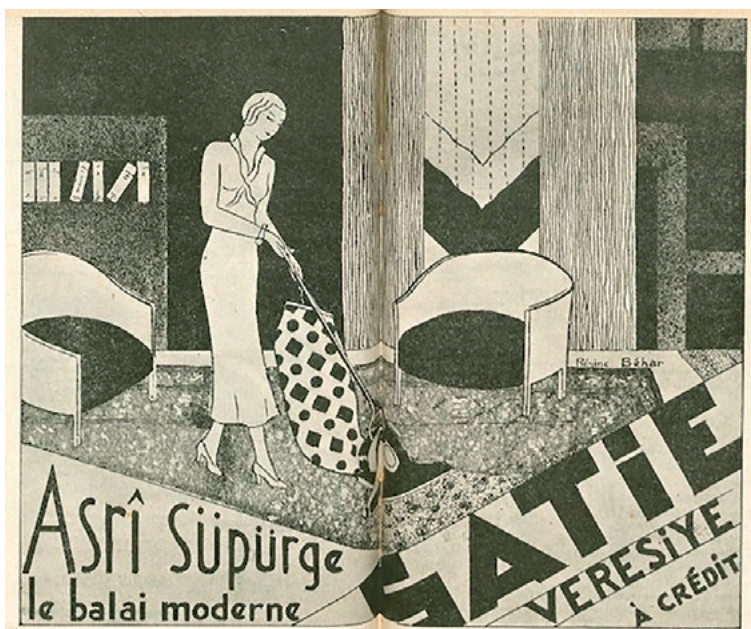
Fabrikanın randımanı
artar

Büro işi kolaylaşır ve
çabuk olur

Mağazada satış
çoğalır

Eve rahat ve neşe
girer

İyi bir tenvir elde
etmek için

Elektrik Yüzünden
Sayfiyede Rahat

VERESİYE

Elektriğin Pazarlanması:

Ameli Elektrik

Dergisi (1925-1934)

ELEKTRİĞİN İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI DÖNEMDE
BİR TÜKETİM NESNESİ OLARAK SUNULMASI

Elektrik, İstanbul'da, 1914'te Silahtarağa Santralinin kurulmasıyla kullanıma sunuldu. Bu yeni teknoloji, dünyanın tüm bölgelerinde olduğu gibi, İstanbul halkının günlük yaşamına da önemli değişiklikler getirdi. Elektrikli aletler, ulaşımdan yemek pişirmeye kadar çok sayıda günlük alışkanlıkta değişim başlattı. Diğer yandan elektrik şirketinin müşteri tabanının genişlemesi adına da elektriğin benimsenmesi önemliydi. Aralık 1925'te her elektrik abonesine, iki ayda bir yayınlanan *Ameli Elektrik* adlı ücretsiz bir dergi dağıtmaya başlandı. Bu dergi, reklamlar, karikatürler, elektrikle ilgili son haberler, yemek tarifleri ve moda ile ilişkin tavsiyeler gibi içeriklerle elektrikli ev aletlerini ve bunlarla birlikte gelen yeni yaşam biçimini teşvik etmeyi amaçlıyordu. Yayınlandığı dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına ve sayısız değişime tanık oldu. Bu kitap, o dönemdeki zihniyetleri, ideolojileri, toplumsal normları ve önyargıları yansıtan bir ayna olan bu derginin içeriğini inceliyor. Bu dergi aracılığıyla toplumsal cinsiyet yapısı ve normlarının nasıl inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini göz önüne seriyor. Osmanlı İmparatorluğu'ndan genç Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sırasındaki teknolojik ve sosyal değişimin çok katmanlı yapısını ele alarak bugüne kadar bu ölçekte incelenmemiş bu değerli kaynağı okuyucuya tanıtıyor.

FULYA LALE DALFES, 1995'te İstanbul'da doğdu. Lisans eğitimini, 2017'de İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde onur derecesiyle tamamladı. Yüksek lisans eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi programında sürdürürken, mezunu olduğu İstanbul Bilgi Üniversitesinin Santral Kampüsünün tarihine ilgi duydu. Araştırmaları sırasında *Ameli Elektrik* dergisinin sayılarına ulaştı. Yüksek lisans tezini, kapsamlı, yoğun ve çok yönlü şekilde incelediği bu dergiden yola çıkarak hazırladı. Elinizdeki kitap, bu araştırma ve çalışmaların bir ürünüdür. Yazar, kariyerine araştırma sektöründe, uluslararası proje yöneticisi olarak devam etmektedir.